

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes
Filozofijas nodaļa

Filozofijas maģistrantūras
studiju programmas
2. kursa studentes
Zanes Bojāres
(studenta apliecības nr.
Filz 000007)

**Pavedināšana – Žana Bodrijāra “teorijas-fikcijas”
izaicinājumi**

Maģistra darbs

Apliecinu, ka mans maģistra darbs vai darba daļas nav citu darbu plaģiāts
Paraksts:

Maģistra darba vadītāja
Prof. Māra Rubene
Paraksts:

Rīga 2006

Saturs

Ievads	3
Bodrijāra darbu un ideju vispārējs raksturojums.....	9
Žana Bodrijāra paradokss.....	9
Bodrijāra darbu periodizācija.....	13
Agrīnie darbi	14
Pārejas posma darbs - Simboliskā apmaiņa un nāve.....	15
Vēlīnie darbi un simulācijas koncepcija.....	15
Darbs Pavedināšana un “teorijas-fikcijas” izveidošanās.....	18
Bodrijāra “teorija-fikcija”	20
Teorija	20
Teorija-fikcija.....	24
Bodrijāra “teorija-fikcija” kā adaptācija postmodernisma apstākļos	25
Postmodernisma vieta un loma sociālajā teorijā	26
Problēmas postmodernisma definēšanā	26
Postmodernisma pār-definēšana.....	27
Liotāra postmodernā situācija	29
Deridā dekonstrukcija	30
Teorija postmodernajā situācijā	32
Darbs Pavedināšana.....	35
Atslēgas vārdi	36
Pavedināšana	36
Pārējie darbā Pavedināšana būtiskie jēdzieni.....	39
Teorijas-fikcijas izaicinājumi	40
“Par” un “pret” psihoanalīzi.....	41
Teorija starp patafiziku un feminismu	49
Bodrijārs – pavedinātājs	53
Bodrijāra rakstīšanas stils kā pavedināšanas stratēģijas realizācija.....	53
Izaicinājums	54
Noslēpums.....	55
Spēle.....	57
Nobeigums	62
Literatūras saraksts.....	65
Anotācija	68
Abstract	69

Ievads

Gan filozofiski pētījumi, gan ikdienas pieredze norāda uz 20., 21. gs. mijā notikušajām pārmaiņām indivīda un sabiedrības dzīvē. Vide ir piesātināta ar reklāmu attēliem un mediju vēstījumiem, starppersonu attiecības ir pastarpinājušas dažādas tehnoloģiskas ierīces, ražošanas sistēma piedāvā arvien jaunākus un “labākus” produktus un pakalpojumus patērēšanai. Arī lietām un objektiem mūsdienu pasaulē ir pavisam cita vērtība, nozīme – tie kļuvuši par iekāres, fetiša objektiem, bet reklāmas un mediji – par pavedinātājiem. Cilvēkiem rodas iespēja iegādāties un patērēt ne tikai lietas, bet arī identitātes. Šķiet, ka visa pasaule ap cilvēki ir pastāvīgs kārdinājums.

Mūsdienu filozofija un sociālā teorija piedāvā dažādus veidus, kā raksturot cilvēka vietu patērētāju, simulācijas, postmodernajā sabiedrībā, tomēr tikai daži autori filozofijas redzeslokā ir ienesuši pavedināšanas problemātiku. 1929. gadā dzimušais franču intelektuālis un postmoderna teorētiķis Žans Bodrijārs ir minams starp tiem. 1979. gadā viņš izdod nelielu, bet provokatīvu grāmatu *Pavedināšana*, kas skata tā laika sabiedrību caur pavedināšanas prizmu. Tomēr reizē ar pavedināšanas problemātiku, Bodrijārs savā darbā pievērš uzmanību vēl vienam nozīmīgam jautājumam, proti, cik gatava straujajām un neprognozējamām sociālās realitātes izmaiņām ir to aprakstošā filozofija un teorija. Bodrijāra sniegtā atbilde ir radikāla – viņaprāt jēgpilna, realitāti interpretējoša teorija mūsdienās vairs nav iespējama. Kā alternatīvu viņš piedāvā teoriju bez teorijas, ko mēģina tekstuāli iemiesot arī pats. Šo savdabīgo teoretizēšanas veidu Bodrijāra pētnieki dēvē par “teoriju-fikciju”. Mans maģistra darbs *Pavedināšana – Žana Bodrijāra “teorijas-fikcijas” izaicinājumi* ir mēģinājums izpētīt, kādā veidā Bodrijārs problematizē teoriju un kāda ir viņa piedāvātā alterantīva darbā *Pavedināšana*.

Pasaulē Bodrijārs visbiežāk tiek pieskaitīts postmoderna domātāju pulkam* un minēts līdzās laikabiedriem Žanam Fransuā Liotāram (1924-98), Žakam Deridā (1930-2004), Žilam Delēzam (1925-95), Mišelam Fuko (1926-84) un citiem Franču teorijas (*French Theory*)** pārstāvjiem. Bodrijāra uzskatu un ideju analīzei veltītas vairākas monogrāfijas, kā arī daudzi raksti filozofijai, sociālajai teorijai, kultūras un mediju

* Lielākā daļa autoru, ko uzskata par postmodernistiem, paši sevi nekad par tādiem nav nosaukuši un mēģina abstrahēties no šī jēdziena lietojuma viņu uzskatu sakarā. Lai gan turpmāk tekstā atsaukos uz Bodrijāru, Liotāru, Deridā un citiem autoriem kā postmodernistiem, šī iebilde ir jāņem vērā. Bieži komentāros uz post-strukturālisma un postmodernisma autoriem atsaucas kā uz Franču Teoriju (*French Theory*).

** Franču teorija ir vispārējs jēdziens, ko izmanto vairāku franču domātāju uzskatu apzīmēšanai. Mūsdienās Franču teorijai pieskaita autorus, kas ir saistīti ar post-strukturālismu jeb postmodernismu, piemēram, Deridā, Liotārs, Delēzs, Bodrijārs, tomēr vēl 1984. gadā Franču teorijai veltītā konferencē Londonā kā galvenos šīs “skolas” pārstāvjus minēja Bartu, Fuko un Altiseru.

studijām veltītos žurnālos un rakstu krājumos. Sīkāk ar Bodrijāra uzskatiem iespējams iepazīties arī vairākos viņa interviju apkopojumos.* Tomēr, šķiet, vislielāko popularitāti Bodrijārs izpelnījies paša kritizētajā virtuālajā realitātē – internetā. Te atrodamas gan viņa eseju un rakstu elektroniskās versijas, gan virtuālās sabiedrības un vēstkopas, kas veltītas viņa uzskatu apspriešanai, gan vairāki hiperteksta (*hypertext*)** projekti, gan arī plašāki pētījumi, kas veltīti viņa uzskatu un dažādu mūsdienīgu sociālu vai kulturālu parādību analīzei. Īpaši atzīmējams tas, ka kopš 2004. gada ar Bišopas Universitātes atbalstu tapis tiešsaistes projekts *Starptautiskais Bodrijāra studiju žurnāls*¹, kura redakolēģijas sastāvā ir ne vien pats Bodrijārs, bet arī daudzi prominenti akadēmiķi, kas jau ilgu laiku ir nodarbojušies ar Bodrijāra darbu un ideju pētniecību, kā, piemēram, Gerijs Genoško***, Marks Posters****, Rekss Batlers***** u.c. Žurnālā atrodamas gan Bodrijāra esejas un darbu fragmenti, gan grāmatu recenzijas, gan arī dažādu akadēmisko disciplīnu pārstāvju publikācijas.

Šī gada rudenī, no 4. līdz 6. septembrim, Svansejas Universitātē (*Swansea University*), Velsā norisināsies starptautiska multi-disciplināra konference *Engaging Baudrillard*, kas veltīta pētījumiem par Bodrijāra uzskatu un ideju ietekmi dažādās akadēmiskajās disciplīnās. Pirmo reizi Lielbritānijā norisināsies tik plaša mēroga starptautiska konference par Bodrijāru, kas liecina par viņa uzskatu arvien pieaugošu popularitāti arī akadēmiskajā vidē.

Latvijā pirmie Bodrijāra darbu *Vīrusu teorija*², *Nāvēssods*³, *Pēc Orgijas*⁴ fragmentu latviskie tulkojumi parādās jau 1993.g., tomēr par plašāku viņa uzskatu atpazīstamību un popularitāti Latvijā var runāt līdz ar darba *Simulakri un simulācija*⁵ latviskā tulkojuma iznākšanu 2000.g. 2003. gadā internetā tiek publicēts darba *Rekviēms*

* Sīkāk par sekundāro literatūru skatīt ievada beigās.

** *hypertext* – burtiski nozīmē tekstu interneta vidē, tomēr konkrētajā gadījumā ar šo vārdu apzīmēti dažādi interaktīvi vai kolektīvi projekti, kuros apkopoti internetā pieejamie Bodrijāra teksti, bibliogrāfija un projekta autoru vai dalībnieku komentāri.

¹ Sk.: <http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/contents.htm>

*** *Gary Genosko* – asociētais socioloģijas un tehnokultūras studiju profesors Leikhedas Universitātē, Kanādā. Autors grāmatām: “Baudrillard and Signs” (Routledge, 1994.), “McLuhan and Baudrillard: Masters of Implosion” (Routledge, 1999.), “The Uncollected Baudrillard” (SAGE, 2001.)

**** *Mark Poster* – vēstures fakultātes un filmu un mediju studiju fakultātes profesors Kalifornijas Universitātē. Bodrijāra “*Selected Writings*” sastādītājs, kā arī autors vairākiem rakstiem par Bodrijāru un Kritiskās teorijas pārstāvjiem.

***** *Rex Butler* – mediju studiju un mākslas vēstures profesors Kvīnslendas Universitātē, Austrālijā. Autors grāmatai “Jean Baudrillard: The Defense of the Real” (SAGE, 1999.).

² Bodrijārs Ž. *Vīrusu teorija*.// *Kentaurs XXI*. Rīga: Minerva, 1993. Nr.5. 38 - 45.lpp.

³ Bodrijārs Ž. *Nāvēssods*.// *Literatūra un māksla*. Rīga: 1993.

⁴ Bodrijārs Ž. *Pēc Orgijas*.// *Kultūras avīze*. Rīga: Kultūras akadēmija, 1993. Nr.2 (5).

⁵ Bodrijārs Ž. *Simulakri un simulācija*. Rīga: Omnia Mea, 2000.

medijiem⁶ tulkojums latviešu valodā. Vairāki publicēto Bodrijāra darbu fragmenti lasāmi arī elektroniskā formātā filozofijas un literatūras portālā “1/4 Satori”⁷.

Vieni no pirmajiem rakstiem, kuros parādās Bodrijāra simulācijas jeb hiperrealitātes idejas raksturojums, ir Alises Tīfentāles raksts *Sintētiskā nākotne*⁸ un Ditas Derumas komentārs par filmu *Matrix – Matrica un postmodernisms*.⁹ Nereti atsauces uz Bodrijāru sastopamas Latvijas periodikā un interneta portālos publicētajos rakstos, kuros skartas tēmas par mūsdienu sabiedrības aktuālajiem procesiem un problēmām. Piemēram, Liāna Langa rakstā *Franči un ES konstitūcija: Jā vai Nē?*¹⁰ citē Bodrijāra uzskatus demokrātijas un ES sakarā, Kaspars Dimīters rakstā *Kurš kuru terorizē?*¹¹ saista terorisma problēmu ar Bodrijāra ideju par mediju manipulāciju, *Neatkarīgajā Rīta Avīzē* publicētajā rakstā par *Hansabankas „grafiti tuneli”*¹², to raksturo kā grafiti kultūras simulāciju, atsaucoties uz Bodrijāra simulācijas izpratni.

Kopumā Bodrijāra vārda izskanēšana dažādos medijos liecina par viņa popularitāti arī Latvijā, tomēr jāatzīmē, ka detalizētu zinātnisku pētījumu par viņa teoriju ir salīdzinoši maz. Tuvāk ar Bodrijāra teorētiskajām idejām rakstā *Postmodernais sociologs: starp komunikācijas drudzi un nostaļģijas vienaldzību*¹³ un rakstā *Bodrijārs un viņa simulakri*¹⁴ iepazīstina profesore Māra Rubene. Īss viņa uzskatu raksturojums postmodernisma kontekstā atrodams Maijas Kūles un Riharda Kūļa grāmatā *Filosofija*.¹⁵ 2004. gadā LU Vēstures un filozofijas fakultātes filozofijas bakalaura studiju programmas ietvaros aizstāvēju bakalaura darbu *Simulācijas jēdziens Žana Bodrijāra filozofijā*, kurā veicu pētījumu par Bodrijāra simulācijas un hiperrealitātes koncepciju, tās izveidi un vietu kopējā Bodrijāra darbu klāstā, kā arī par tās izvirzītajām problēmām sociālās realitātes raksturojumā. Papildinot bakalaura darbā veiktos pētījumus ar plaģiātisma tēmas problemātiku tapa publikācija žurnālā *Karogs – oriģināls + plaģiāts = simulakrs?*¹⁶. Tomēr jāpievērš uzmanību tam, ka zinātnisku pētījumu, kuros būtu apskatīta pavedināšanas problemātika, tikpat kā nav. Arī angļu un krievu valodas areālā

⁶ Bodrijārs Ž. *Rekviēms medijiem*. Sk.: <http://rixc.lv/reader/txt/txt.php?id=128&l=lv>

⁷ Sk.: <http://www.satori.lv/index.php>

⁸ Tīfentāle Alise. *Sintētiskā nākotne*. Sk.: <http://re-lab.net/alise/55.html>

⁹ Deruma Dita. *Matrica un postmodernisms*. Sk.: <http://www.filmas.lv/banka.php?filma=608>

¹⁰ Langa L. Franči un ES konstitūcija: Jā vai Nē? // *Kultūras Forums*. 28. maija Nr., 2005.

¹¹ Dimīters K. *Kurš kuru terorizē?* [raksts portālā *Delfi*, 2005.g., 4. maijs]

Sk.: <http://www.delfi.lv/news/comment/comment/article.php?id=11092455>

¹² Vīksne I. Tunelis sanaido māksliniekus. // *Neatkarīgā Rīta Avīze*. 11. janvāra Nr., 2005.

¹³ Rubene Māra. Postmodernais sociologs: starp komunikācijas drudzi un nostaļģijas vienaldzību. // *Simulakri un simulācija*. Rīga: Omnia Mea, 2000. 145.-157.lpp.

¹⁴ Rubene Māra. Bodrijārs un viņa simulakri. // *Neatkarīgā avīze*. 25. augusta Nr., 2000.

¹⁵ Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. Rīga: “Burtnieks”, 1996. 428. – 439.

¹⁶ Bojāre Z. oriģināls + plaģiāts = simulakrs? // *Karogs*. Rīga. Nr.8, 2004.

konstatējama līdzīga parādība, jo liela uzmanība veltīta Bodrijāra patērniecības kritikai un simulācijas, hiperrealitātes idejām, bet pavadināšanas problemātika salīdzinoši palikusi ēnā. Mans maģistra darbs ir reizē arī mēģinājums aktualizēt un piedāvāt kritiskam izvērtējumam Bodrijāra paradoksālo, bet, manuprāt, nozīmīgo darbu *Pavedināšana*.

Sākot pētījumus Bodrijāra pavadināšanas sakarā mans mērķis bija atklāt, kā iespējams izmantot pavadināšanas jēdzienu mūsdienu sabiedrības aktuālo parādību analīzē. Taču pētījuma gaitā nonācu pie pārliecības, ka Bodrijāra sabiedrības raksturojumi nav tik daudz mēģinājumi radīt adekvātu sociālās realitātes raksturojumu, kā drīzāk savdabīga spēle jeb provokācija, kuras mērķis ir apšaubīt teorijas pamatotības un patiesuma iespējamību. Līdz ar to mainījās arī mans skatījums uz Bodrijāra teorētisko pozīciju kopumā, un es izlēmu pievērsties viņa savdabīgā rakstīšanas stila “teorijas-fikcijas” analīzei darba *Pavedināšana* kontekstā. Pētījuma centrā esmu izvirzījusi hipotēzi, ka Bodrijāra šķietami neakadēmiskais, nekonsekventais, pārspīlētais rakstīšanas stils ir nevis nekompetences vai nezināšanas, bet gan specifiskas stratēģijas rezultāts. Attiecīgi galvenais jautājums uz kuru meklēju atbildi ir: kā Bodrijārs kritizē tradicionālu teoriju un kāda ir viņa piedāvātā teorijas alternatīva. Ņemot vērā, ka Bodrijāra specifiskā teorētiskā pozīcija nav tieši aprakstīta viņa tekstos, bet gan drīzāk konstatējama attiecībā uz kritiku, ko viņš velta, viņaprāt, “nefunkcionējošām” vai kļūdainām teorijām, savu pētījumu daļēji esmu balstījusi šīs kritikas jeb Bodrijāra mesto izaicinājumu izvērtējumā.

Kā liecina maģistra darba nosaukums, tas ir vērsts uz vairāku izaicinājumu analīzi, tāpēc arī darba struktūra ir drīzāk nevis viens lineārs vēstījums, bet gan mēģinājums izsekot Bodrijāra domu tīklojumam. Pētījums sastāv no ievada, nobeiguma un darba pamatdaļas, kura tālāk dalās četrās nodaļās. Pirmā nodaļa uzskatāma par pamatu tālākai analīzei, tajā sniegts detalizēts Bodrijāra darbu un ideju raksturojums, kā arī iezīmēta pavadināšanas problemātikas specifika attiecībā pret citām nozīmīgām tēmām Bodrijāra darbos. Otrajā nodaļā, kas veltīta Bodrijāra teorētiskās pozīcijas raksturojumam, izvērsta hipotēze, ka viņa nihilistiskais, neakadēmiskais, provokatīvais rakstīšanas veids ir atbildes reakcija uz procesiem postmodernajā sabiedrībā, teorijas “reabilitēšanas” mēģinājums kardināli izmainītos apstākļos. Tāpat šajā nodaļā norādīts uz iespējamām paralēlēm Bodrijāra un viņa laikabiedru Liotāra un Deridā darbos. Darba trešajā nodaļā uzmanība pievērsta grāmatā *Pavedināšana* fiksējamā jēdzienu tīklojuma analīzei. Apakšnodaļā “teorijas-fikcijas izaicinājumi” uz feminisma un psihoanalīzes kritikas fona mēģinājums demonstrēt Bodrijāra uzskatus par adekvātas, patiesas, interpretējošas teorijas neiespējamību. Pēdējā darba nodaļa ir centieni rast pierādījumus hipotēzei, ka arī paša

Bodrijāra teksti uzskatāmi par savdabīgu pavadināšanas mēģinājumu, proti, ka viņa teorija-fikcija ir pavadināšanas stratēģijas “tekstuāla” realizācija.

Manā pētījumā centrālā vieta ierādīta Bodrijāra darbam *Pavedināšana*, jo ar to var datēt pavadināšanas tematikas ienākšanu viņa redzeslokā, kā arī Bodrijāra “teorijas-fikcijas” izveidošanos. Duglass Kelners (1943) šo darbu saista ar Bodrijāra postmoderno pagriezieni, savukārt, Maiks Geins (1943) norāda uz viņa pievēršanos rakstniecībai un filozofijai un attālināšanos no marksisma garā ieturētas kapitālisma kritikas. Citus Bodrijāra darbus, piemēram, *Simboliskā apmaiņa un nāve*¹⁷ un *Simulakri un simulācija*, izmantošu, lai iezīmētu pavadināšanas problemātikas fonu un tālāko attīstību. Papildus pētījumā iesaistīšu atsevišķus vēlīnos darbus, kuros konstatējama Bodrijāra atkārtota atgriešanās pie pavadināšanas problemātikas, piemēram, darbu *Paroles*¹⁸ un vairākas intervijas, kas publicētas krājumā *Bodrijārs dzīvajā*¹⁹ un grāmatā *Attēls un ideoloģija modernajā/postmodernajā diskursā*²⁰.

Kā sekundāro literatūru pētījumā galvenokārt izmantošu divu prominentu Bodrijāra pētnieku tekstus: filozofa un kritiskās teorijas pārstāvja Duglasa Kelnera* un sociologa, franču filozofijas pētnieka Maika Geina** darbus. Kelners ir filozofijas profesors Kalifornijas Universitātē, viņš ir uzskatāms par vienu no asākajiem Bodrijāra kritizētājiem, tomēr viņa darbi piedāvā aktuālu filozofisku skatījumu uz Bodrijāra darbu centrālajām tēmām un ar tām saistītajām problēmām. Lovborovas (*Loughborough*) universitātes socioloģijas profesors M. Geins, savukārt, lielāku uzmanību pievērš Bodrijāra ideju sociālajam kontekstam un attiecībām ar citiem Franču teorijas pārstāvjiem. Ņemot vērā šo autoru savstarpējo diskusiju par Bodrijāra un marksisma, postmodernisma attiecību vērtējumu, viņu darbi paver plašāku un kritiskāku skatījumu uz Bodrijāra „teoriju”.

Tā kā šajā pētījumā īpaši vēlos analizēt Bodrijāra specifisko teoretizēšanas veidu, papildus Geina un Kelnera darbiem izmantošu tekstus, kuros šis jautājums ir izvirzīts

¹⁷ Baudrillard J. *Symbolic Exchange and Death*. SAGE Publications, 1998.

¹⁸ Baudrillard J. *Passwords*. London: Verso, 2003.

¹⁹ Baudrillard J. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. Routledge, 1993.

²⁰ Downing D. D., Bazargan S. (ed). *Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse*. State University of New York Press, 1991

* *Douglass Kellner* – filozofijas profesors, Amerikas filozofijas, socioloģijas asociāciju biedrs, kā arī Kritiskās teorijas jaunās paaudzes pārstāvis. Vairāku grāmatu un rakstu par Bodrijāru autors, grāmatas “Baudrillard: A Critical Reader” redaktors. Tāpat autors pētījumiem par sociālo teoriju, kultūras un mediju studijām, postmodernismu u.c.

** *Mike Gane* – socioloģijas profesors. Intersejošās pētniecības tēmas: varas, kultūras, dzimtes socioloģija. Autors grāmatām: “Baudrillard: Critical and Fatal Theory”, “Baudrillard’s Bestiary: Baudrillard and Culture”, Bodrijāra interviju krājuma “Bodrijārs dzīvajā” sastādītājs. Autors grāmatai “French Social Theory”, kurā apkopoti viņa pētījumi par: Kontu, Marksu, Mosu, Liotāru, Bodrijāru, Deridā, un Virilio.

uzmanības centrā: Entonija Kinga* rakstu *Bodrijāra nihilisms un teorijas gals*²¹, Džeisona de Boēra** rakstu *Žana Bodrijāra fatālā "teorija-fikcija"*²² un Roberta Millera*** rakstu *Viņpus postmodernisma? Virzībā uz spēles filozofiju*.²³ Lai tuvāk raksturotu Bodrijāra teorijas un feminisma attiecības, pētījuma gaitā nedaudz pievērsīšos Sedijas Plāntas**** rakstam *Bodrijāra sievietes: pavināšanas priekšvakars*²⁴, kā arī Viktorijas Greisas***** uzskatiem darbā *Bodrijāra izaicinājums: feminisma lasījums*²⁵. Papildus šiem tekstiem plašāka konteksta iezīmēšanai izmantošu vairāku citu autoru darbus, piemēram, Kimas Savčukas***** rakstu *Semiotika, kibernetika un mārketinga komunikāciju ekstāze*²⁶, kā arī Viljama Šrēdera***** postmodernismam veltīto nodaļu darbā *Kontinentālā filozofija: kritisks skatījums*²⁷, un Kibernetiskās kultūras pētniecības tiešsaistes projekta (CCRU) mājas lapā publicēto rakstu *Alkstot Pavināšanu*²⁸.

* Anthony King – socioloģijas pasniedzējs Ekseteras Universitātē. Galvenās intereses: sociālā teorija, antropoloģija. Autors vairākiem rakstiem par Bodrijāru, kā arī grāmatai "The Structure of the Social Theory".

²¹ King A. Baudrillard's Nihilism and the End of Theory. // *Telos*. United Kingdom, 1998. Issue 112.

** Jason de Boer – amerikāņu izcelsmes rakstnieks un redaktors, vairāku eseju un romānu autors.

²² Boer J. de. The Fatal "Theory-Fiction" of Jean Baudrillard. // *International Journal of Baudrillard Studies*. Vol. 2., Nr. 1. 2005. [elektroniskais resurss]

*** Miller Robert – filozofijas un komunikācijas studiju profesors RMIT (Melburnas karaliskā tehnoloģiju institūta) Universitātē, Melburna.

²³ Miller R. *Beyond Postmodernism? Toward a Philosophy of Play*. [elektroniskais resurss]

Sk.: http://home.vicnet.net.au/~exist/pdf/2001_December.pdf

**** Sadie Plant – kultūras studiju pasniedzēja, kibernetiskās kultūras pētniecības nodaļas vadītāja Varvikas Universitātē. Autore grāmatām par situacionisma kustību un postmodernismu, kā arī par sieviešu un dzimuma problemātiku tehnokultūras laikmetā.

²⁴ Plant S. Baudrillard's women: The Eve of Seduction. // *Forget Baudrillard?* Routledge, 2003.

***** Victoria Grace – sociālo zinātņu un dzimtes studiju profesore Kenterberijas Universitātē, Jaunzēlandē. Autore grāmatai "Baudrillard's Challenge: A Feminist Reading", viena no sastādītājam grāmatai: "Baudrillard West of the Dateline", kā arī Bodrijāra tiešsaistes žurnāla "International Journal of Baudrillard Studies" redaktore un rakstu autore.

²⁵ Grace V. *Baudrillard's Challenge: A Feminist Reading*. Routledge, 2000.

***** Kim Sawchuk – asociētā profesore, komunikāciju, mediju studiju pasniedzēja Konkordijas Universitātē, Monreālā. Pamatintereses – feminisms un mediju studijas, biomedicīna, komunikāciju studijas. Autore rakstam grāmatā "Baudrillard: A Critical Reader".

²⁶ Sawchuk K. Semiotics, Cybernetics, and the Ecstasy of Marketing Communications. // *Baudrillard: A Critical Reader*. Blackwell Publishing, 1994. P. 89. – 119.

***** William R. Schroeder – asociētais filozofijas profesors Ilinoisas Universitātē. Viens no grāmatas "A Companion to Continental Philosophy" sastādītājs, autors grāmatai "Continental Philosophy: A Critical Approach". Pamatintereses – kontinentālā filozofija, tīpaši – eksistenciālisms, fenomenoloģija, poststrukturālisms, hermeneitika, kā arī Nīče un Hēgelis.

²⁷ Schroeder W. R. *Continental Philosophy: A Critical Approach*. Blackwell Publishing, 2005.

²⁸ Fisher M., Livingston S. *Desiring Seduction*. [elektroniskais resurss]
Sk.: <http://www.ccru.net/archive/seduction.htm>

Bodrijāra darbu un ideju vispārējs raksturojums.

Žans Bodrijārs dzimis 1929. gadā Reimsā, studējis vācu valodu, filozofiju un socioloģiju. Kādu laiku strādājis par vācu valodas skolotāju un nodarbojies ar tulkošanu. Pēc doktora disertācijas iegūšanas, sācis akadēmisko karjeru kā socioloģijas pasniedzējs. Vēlāk turpinājis pasniegt socioloģiju, kā arī darbojies kā zinātniskais direktors *Institut de Recherche et d'Information Socio-Économique* (IRIS). Kopš 2001. gada strādā par filozofijas profesoru *European Graduate School* (privātā augstskola Šveicē).

Žana Bodrijāra paradokss

Postmodernisma pravietis, “parole 21. gadsimtam”, popfilozofs – šie ir vieni no biežāk dzirdētajiem Žana Bodrijāra raksturojumiem. Daži viņu proklamē par kulta figūru mūsdienu filozofijā, citi nopel viņa kritisko, pārspīlēto, skandalozo rakstības stilu un pretenzijas uz sociālā teorētiķa statusu, tomēr viens ir skaidrs – viņš nevienu neatstāj vienaldzīgu. Viņa darbu tulkojumi angļu valodā, kā arī uz darba *Simulakri un simulācija* balstītās filmas *Matrix* popularitāte, nodrošinājusi Bodrijāram kulta autora statusu visā pasaulē. Kelners raksta, ka 80. gados, kad Bodrijāra agrīnie un arī no jauna tapušie darbi tika plaši tulkoti, pats Bodrijārs kļuvis par tādu kā akadēmisku slavenību – viņš apceļojis pasauli, reklamējis savus darbus un ieguvis neskaitāmus sekotājus, tiesa gan vairāk ārpus akadēmiskajām aprindām, nekā filozofijas vai socioloģijas sfērā.²⁹ Iespējams šīs popularitātes, kā arī savdabīgā populārzinātniskā jeb literārā un teorētiskā rakstīšanas stila sajaukuma dēļ viņš iegūst apzīmējumu “pop-filozofs”.

Viņa popularitātes iemeslus var skaidrot dažādi, bet, manuprāt, iezīmējas trīs svarīgi aspekti.

Pirmkārt, aktuālu parādību un procesu analīzē, šķiet, Bodrijārs vienmēr bijis soli priekšā gan reālajiem procesiem, gan citu autoru darbiem. Piemēram, jau 1981. gadā iznākušajā darbā *Simulakri un simulācija* netieši runāts par digitālo tehnoloģiju potenciālo ietekmi uz sabiedrību un indivīdu. Jāņem vērā, ka pat attīstītajās Rietumu valstīs šajā laikā daturs nebija gluži ikdienišķa parādība, nemaz nerunājot par globālo tīmekli jeb internetu, kas parādījās 20. gs. 90. gadu sākumā. Iespējams, ka Bodrijārs ne tik daudz rakstīja par reālo situāciju, kā par sekām, ko tālāka attīstība konkrētā virzienā var nest. Tomēr, neskatoties uz to, darbus, kas tapuši pirms nepilniem trīsdesmit gadiem, šodien ir iespējams lasīt kā aktuālus un laikmetīgus. Bodrijāra raksturotā hiperrealitāte, ko daudzi,

²⁹ Kellner D. Jean Baudrillard. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

tai skaitā filmas *Matrix* autori, saista ar virtuālo realitāti,* varbūt ir nedaudz pārspīlēts un sakāpināts “realitātes” raksturojums, tomēr, no otras puses, tas ir salīdzinoši pieņemams raksturojums cilvēka dzīvei sabiedrībā, kur starppersonu kontakti un visas dzīves jomas kļūst arvien “datorizētākas”.** Savukārt, Bodrijāra darbus, kas tapuši 20., 21. gs. mijā pašlaik var uzskatīt par sava veida “zinātnisko fantastiku”, bet iespējams pēc pāris gadu desmitiem šie apraksti tieši sasauksies ar cilvēku pieredzi.

Otrkārt, saistošs un zināmā mērā valdzinošs varētu šķist arī viņa radītais skandālista un izaicinātāja tēls. “Man pašam vajag izaicinājumu, kaut kam ir jābūt liktam uz spēles. Ja tas tiks atņemts, es beigšu rakstīt”.³⁰ Tā intervijā par rakstīšanas iemesliem izsakās Bodrijārs, tomēr viņš ne tikai meklē izaicinājumu sev, bet arī met to neskaitāmiem citiem autoriem un, protams, saviem lasītājiem, kas gribot negribot ir daļa no Bodrijāra kritizētās patēriņa vai simulāciju sabiedrības. Kā raksta Kelners: “Bodrijāra ietekmju uzskaitīšana ir pati par sevi maldinoša, jo viņš vēršas pret jebkuru domātāju, ko ņem nopietni”.³¹ Savukārt, Geins uzsver, ka Bodrijārs ir plaši pazīstams kā “provokatīvs domātājs”.³² Autori, kam Bodrijārs veltījis provokācijas, atšķiras no darba uz darbu, tomēr viņa popularitātes pamatā drīzāk ir ne tik daudz viņa izaicinājumi konkrētiem autoriem, kā izaicinājums veselai domāšanas sistēmai (piemēram, realitātes principa kritika, interpretējošā diskursa un teorijas kritika), kā arī uzdrošināšanās filozofiskas analīzes redzeslokā ienest šķietami ne-akadēmiskas un ne-teoretizējamas parādības (piemēram, darbā *Pavedināšana* cita starpā Bodrijārs apraksta un analizē transseksuālismu, pornogrāfiju, striptīzu u.tml.). Kā raksta Kelners: “Bodrijāra pasaulē valda pārsteigums, atgriezeniskums, halucinācijas, zaimošana, neķītrība un vēlme šokēt un izaicināt”.³³ Daži autori uzskata, ka Bodrijāra valdzinājums slēpjas tieši viņa tekstu „destruktīvismā”:

* Intervijā žurnālam *Le Nouvel Observateur* Bodrijārs kritizē brāļu Vačovsku filmu, sakot, ka tur ir pārprasta viņa hiperrealitātes ideja. Viņaprāt, tā nav virtuālā realitāte, no kuras iespējams “izlauzties”, jo nekad nav iespējams konstatēt, vai esi realitātē vai simulācijā.

** Lielu popularitāti iegūst virtuālās sabiedrības, piemēram, Latvijā tādi portāli kā Draugiem.lv, Ciba.lv, Klase.lv. Parādās virtuāli ziņu diktori vai virtuālas personības, kas “atdzīvina” auksto virtuālo vidi (piem., e-pasta One.lv tēls – meitene, kas regulāri maina apģērbu, sveicienu tekstus u.tml.). Elektroniskas un digitālas iekārtas ir spējīgas aizstāt neskaitāmu cilvēku darbu, piemēram, virtuālās akciju biržas, automātiskās rēķinu apmaksas utt. Datu uzglabāšanas un pārnēsāšanas iespējas (piem., *Flash* atmiņas kartes, CD un DVD diski) ļauj cilvēkiem arvien mazāk informācijas paturēt galvā. Plaši pieejamais bezvadu internets *Wi-fi* un mobilie sakari ļauj cilvēkam vienmēr būt “pievienotam” (*plugged in*), sasniedzamam un reizē būt virtuālam, būt objektam.

³⁰ Baudrillard J. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. 44.

³¹ Kellner D. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and Beyond*. 6.

³² Gane M. *Jean Baudrillard: in Radical Uncertainty*. 8.

³³ Kellner D. Jean Baudrillard. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

lasītājam tiek dota iespēja vērot, kā vesela Rietumu filozofijas realitātes “producēšanas” sistēma tiek sagrauta pašos pamatos.*

Treškārt, skandāls vai izaicinājums gan Bodrijāra kritiķiem, gan lasītājiem ir arī viņa rakstīšanas stils. Tam var piedēvēt gan negatīvu, gan pozitīvu raksturojumu. Kritiķi norāda uz Bodrijāra neakadēmiskumu, nesistemātiskumu, apgalvojumu nepārbaudāmību, pierādījumu trūkumu un tamlīdzīgi. Tomēr, cik var spriest no Bodrijāra intervijās paustā, viņš nemaz nevēlas un necenšas pretendēt uz akadēmiskumu vai sistemātiskumu. Pēc Bodrijāra domām, “nav nekā ne-pedagoģiskākā un anti-didaktiskā kā viņa grāmatas”.³⁴ Zināmā mērā viņa teorija-fikcija ir uzskatāma par izaicinājumu akadēmiskai rakstīšanas tradīcijai kā tādai. Protams, var diskutēt par to, vai intervijās paustā nostāja nav tikai “koķetērija” un izaicināšana, tomēr, ja pieņem, ka Bodrijārs tajās sniedz savu rakstīšanas motīvu skaidrojumu, tad var secināt, ka šie “akadēmiskuma” kritēriji ir patiesi nevietā.

Lūkojoties uz Bodrijāra darbiem no tāda lasītāja redzes punkta, kura mērķis nav Bodrijāra uzskatu pētīšana un analīze, viņa fatālie, fragmentārie, nesistemātiskie izteikumi jeb lozungi varētu šķist tuvāki (lasītāja) “realitātei” nekā sistemātiska un akadēmiska teorija. Varbūt ar tekstu sakāpināto, fragmentāro un nesistemātisko formu Bodrijārs cenšas ne tikai saturiski, bet arī formāli parādīt to, kādā sabiedrībā un laikmetā dzīvojam. Piemēram, viņa fatālisms šķiet pamatots, ja pievēršam uzmanību tādām lietām un parādībām kā vides piesārņojums, globālā sasilšana, militārie konflikti, masu iznīcināšanas ieroču radīšana, varas un kapitāla koncentrēšanās atsevišķu valstu vai personu rokās, savukārt, formālais fragmentārisms, šķiet, atklāj to, cik “saraustīta” un atsvešināta mūsdienās kļuvusi cilvēciskā saskarsme, galu galā nesistemātiskums un nekonsekvence tikai norāda uz cilvēka un sabiedrības dzīvi, kurā liela loma ir nejaušībām un kur ne vienmēr manifestējas loģikas principi un cēloņsakarību ķēde.

Bodrijāra kā intelektuālas personas vērtējumi ir pretrunīgi un paradoksāli.

Interesanti, ka autors, kurš ir viens no franču filozofijas un sociālās teorijas popularizētājiem ASV un citur pasaulē, netiek īsti pieņemts Francijas akadēmiskajās aprindās. Tāpat savdabīga ir Bodrijāra popularitāte valstī (ASV), kur visplašāk un vistiešāk manifestējas viņa tik asi kritizētās parādības – patērniecība, aizraušanās ar virtuālās realitātes un tehnoloģiju piedāvātajām iespējām, „makdonaldizācija” u.c.

* Protams, var diskutēt par to, vai Bodrijāram tas patiesi izdodas. Manuprāt, viņš pats nespēj pilnībā atbrīvoties no realitātes jēdziena lietojuma, un viņa simulācijas koncepcijai ir jēga tikai tad, ja ir vai vismaz ir bijusi vai būtu iespējama “realitāte”. Tātad pilnībā realitātes sistēmu, šķiet, viņam sagraut nav izdevies, tomēr izaicināt un apšaubīt tās pamat-aksiomas gan.

³⁴ Baudrillard J. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. 39.

Bodrijārs tiek uzskatīts par popkultūras un digitālās paaudzes „kulta filozofu”, lai gan viņa darbos pausta izteikti negatīva attieksme pret jaunajām tehnoloģijām, internetu un masu kultūru. Kādā intervijā viņš uzsvēris, ka arī pats cenšas izvairīties no jauno tehnoloģiju piedāvātajām “protēzēm” un “ekrāniem”. Piemēram, savus darbus viņš joprojām rakstot uz rakstāmmašīnas. Tomēr tieši datori un internets ir tie, kas zināmā mērā nodrošina viņam slavas gājienu.

Ir salīdzinoši grūti novērtēt Bodrijāra piederību kādai akadēmiskai disciplīnai vai teorētiskam virzienam. Tāpat nav viennozīmīgi skaidrs, vai viņš uzskatāms par filozofu, sociologu, mediju teorētiķi vai vienkārši publicistu. Viņu mēdz saukt par franču intelektuāli vai arī par postmodernisma teorētiķi. Kādā intervijā Bodrijārs saka: “Es neuzskatu, ka piederu kādam īpašam pētījumu laukam, mans darbs ir ārpus disciplinām vai trans-disciplinārs. .. Es esmu metafiziķis un morālists. Es rakstu manifestus.”³⁵ Manuprāt, neskatoties uz Bodrijāra uzskatu starp- jeb trans-disciplināritāti, viņu iespējams pieskaitīt sociālo filozofu vai teorētiķu saimei, jo visos viņa darbos centrālais jautājums ir sabiedrības uzbūves un aktuālo sociālo norišu raksturojums un kritika. Ja pieņem šādu Bodrijāra uzskatu klasifikāciju, ir interesanti vērot, ka daudz lielāku popularitāti un atzinību Bodrijāra uzskati un savdabīgais jēdzienu aparāts gūst tajās akadēmiskajās jomās, kas, manuprāt, ir salīdzinoši marginālas viņa “teorijā”, piemēram, mediju, filmu studijās. Savukārt, akadēmiskās filozofijas aprindās par viņu izsakās piesardzīgi un izvairīgi.

Es nevēlos veidot Bodrijāra – filozofa apoloģiju un diez vai viņam pašam tas arī būtu tik svarīgi (lai gan brīžiem šķiet, ka viņa skandalozie teksti ir mēģinājums izsaukt uz sarunu “klusējošās” filozofu aprindas). Vēlos parādīt, ka viņa teksti ir interpretējami kā savdabīgs pastāvošo teoriju un filozofijas skolu uzskatu dekonstrukcijas mēģinājums. Manuprāt, Bodrijārs ne tik daudz mēģina veidot stabilu, koherentu un drošticamu sociālo teoriju/filozofiju, bet gan vēlas norādīt uz teoretizēšanas problēmām un nespēju adaptēties jaunajos apstākļos. Vienkārši izvairoties no viņa uzskatu analīzes filozofijas jomā, aizbildinoties ar viņa neakadēmiskumu, nesistemātiskumu un galu galā nefilozofiskumu, pastāv risks pazaudēt savdabīgu „teoriju”, kura spēj piedāvāt jaunu jēdzienisko aparātu sabiedrības transformāciju analīzei. Bodrijāra piedāvātie jēdzieni (pavedināšana, hiperrealitāte, implozija utt.) varbūt varētu šķīst nepiemēroti akadēmiskai teorijai, tomēr kā liecina to popularitāte dažādās jomās un disciplinās, tie piedāvā savādāku, “svaigāku” skatījumu uz aktuālajām norisēm sabiedrībā.

³⁵ Baudrillard J. Interview with Diana Hunter. // *Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse*. 287.

Bodrijāra darbu periodizācija

Bodrijārs ir domātājs, kura darbu tematiku un ideju virzību bieži noteicis kultūras un sociālais fons, dažādi aktuāli notikumi un valdošās intelektuālās diskusijas. Kopš viņa pirmā darba publicēšanas 1968. gadā ir notikušas daudzas izmaiņas gan sociāli ekonomiskajā un kultūras sfērā, gan arī filozofisko diskusiju jomā. Jāņem vērā, ka laikā, kad Bodrijārs publicēja pirmos darbus, vēl nebija ne datoru, ne interneta, arī patērēšana un globalizācija nerasniedza tādas apjomus, kādi tie ir mūsdienās. Līdz ar to šķiet tikai loģiski, ka arī viņa darbos vērojami lūzuma punkti un transformācijas.

Neskatoties uz to, ka Bodrijāram bieži pārmet jebkādas teorijas un konsekvences trūkumu, kas attiecīgi problematizētu viņa darbu periodizāciju (jo kā gan var periodizēt kaut ko, kam nav nekāda secīguma un vienotības), es pieņemu, ka viņa darbu sakarā var saskatīt kādas kopīgas tendences, “teorijas” jeb koncepcijas, kas laika gaitā ir transformējušās. Manuprāt, ir jēga pievienoties tiem pētniekiem, kas uzskata, ka ir iespējams izdalīt vairākus Bodrijāra uzskatu posmus jeb periodus.

Protams, šāda periodizācija ir daļēji atkarīga no tā, kāds ir pētījuma jeb analīzes mērķis. Ja pētījuma mērķis ir, piemēram, Bodrijāra un marksisma attiecību pētīšana, tad ir pietiekami norādīt uz agrīno – marksistisko periodu un to, kā tas transformējies vēlāk, savukārt, pētot simulācijas koncepcijas attīstību, būtu nepieciešams runāt par agrīno, simulācijas koncepcijas un vēlīno periodu. Tā kā darbu *Pavedināšana* ir salīdzinoši grūti saistīt ar kādu no minētajiem periodiem vai problemātikām, manuprāt, ir nepieciešams, pirmkārt, apskatīt vispārēju Bodrijāra darbu periodizāciju un, otrkārt, aplūkot pētāmā darba vietu un lomu kopējā Bodrijāra darbu klāstā.

Intervijā Diānai Hanterei* Bodrijārs savu uzskatu un rakstīšanas veida attīstību raksturo sekojoši: līdz 1968. gadam viņš pamatā nodarbojies ar literatūru un dzeju, nevis akadēmisku rakstīšanu vai kādas teorijas izveidi, pēc 68. gada studentu sacelšanās Bodrijārs “sācis rakstīt teoriju”, savukārt, līdz ar darbu *Cool Memories*³⁶ (kura pirmā daļa iznāk 1987.g.), pēc Bodrijāra domām, iezīmējas viņa atteikšanās no teorijas rakstīšanas un atgriešanās pie rakstniecības.³⁷

* Diana Hunter – rakstniece, kuras pamatinterese ir vara, dominance un erotika. Intervija ar Ž. Bodrijāru publicēta grāmatā “Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse”.

³⁶ Baudrillard J. *Cool Memories*. Paris: Galilée, 1987

³⁷ Baudrillard J. Interview with Diana Hunter. // *Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse*. 287., 288.

Kopumā apskatot Bodrijāra vairāk kā trīsdesmit gados sarakstīto, rodas iespaids, ka darbi pārklāj ļoti plašu tēmu diapazonu un ka drīzāk tiem ir stilistiska nevis saturiska saistība. Tomēr, palūkojoties tuvāk, ir iezīmējamas tādas kā vienotas tendences, kas raksturīgas konkrētajam posmam un vijas cauri lielākajai daļai attiecīgajā laika periodā sarakstītajiem darbiem. Manuprāt, Bodrijāra darbus var iedalīt trīs periodos un vairākos pārejas posma darbos, kas īsti nav pieskaitāmi nevienam no šiem periodiem.

Agrīnie darbi

Gandrīz visi pētnieki ir vienisprātis par iespēju nodalīt agrīno periodu, kas gan stilistikas, gan tematikas ziņā atšķiras no vēlāk izdotajiem darbiem. Šim agrīnajam periodam pieskaitāmi darbi: „Lietu sistēma”³⁸ (1968.), „Patērētāju sabiedrība”³⁹ (1970.), „Par zīmes politekonomisko kritiku”⁴⁰ (1972.). Lai arī katrā darbā skatīta nedaudz atšķirīga tematika, tos vieno Bodrijāra pozīcija, ko daži autori raksturo kā radikālu kritisko teoriju (Kings), citi kā neomarksisma pozīciju (Kelters, Geins). Kopumā šajos darbos Bodrijārs realizē kapitālisma kritiku, cenšoties rehabilitēt marksismu, attīrot to no viņaprāt novecojušajiem jeb nederīgajiem jēdzieniem, piemēram, “ražošana”, “šķiru cīņa”, un vietā piedāvājot jēdzienus “simboliskā apmaiņa”, “dāvana”, “zīmes-vērtība”, “patērēšana”.

Kā to norāda kritiķi un atzīst pats Bodrijārs, viņa agrīnā perioda uzskatus lielā mērā noteikušas dažādas intelektuālās ietekmes. Trīs galvenie pīlāri, kas ietekmējuši viņa darbus arī turpmāk, ir Fridrihs Nīče, Karls Markss un Zigmunds Freids. Tomēr salīdzinot ar vēlīnajiem darbiem šajā posmā vērojama īpaša ietekme no virknes citu autoru: Maresls Moss (1872-1950), Žoržs Batajs (1897-1962), Ferdinands de Sosīrs (1857-1913), Rolāns Barts (1915-1980), Anrī Lefevrs (1901-1991), Maršals Maklūans (1911-1980), Gijs Debors (1931-1994), Herberts Markūze (1898-1979) u.c.

Kā jau minēts iepriekš, agrīnajā posmā Bodrijārs esot sācis rakstīt “teoriju”. Šis formulējums varētu būt maldinošs, ja ar “teoriju” saprot akadēmisku, skaidri loģiski formulētu, iespēju robežās objektīvu sabiedrības pētījumu. Jau agrīnajos darbos parādās viņa dumpinieka gars, kas tekstos rezultējas savdabīgā rakstīšanas stilā, kas vairāk līdzinās lozungu un reklāmas saukļu apvienojumam, nevis akadēmiskai sociālajai teorijai. Tomēr salīdzinājumā ar vēlāk izdotajiem darbiem, kuros parādās „teorija-fikcija” un savdabīgā tematika, šie agrīnā posma darbi drīzāk uzskatāmi par salīdzinoši akadēmiskiem un teorētiskiem tekstiem.

³⁸ Baudrillard J. *Le Systeme des objets*. Paris: Gallimard, 1968.

³⁹ Baudrillard J. *La Société de Consommation: ses mythes et ses structures*. Paris: Denoël, 1970.

⁴⁰ Baudrillard J. *Pour une Critique de l'économie politique du signe*. Paris: Gallimard, 1972.

Nedaudz strīdīga ir darba „Ražošanas spogulis”⁴¹ (1973.) piederība šim agrīnajam periodam. No vienas puses tajā, līdzīgi kā iepriekš minētajos darbos, tiek risināta kapitālisma un patēriņa sabiedrības problemātika, tomēr, no otras puses, šis darbs iezīmē krasāku un izteiktāku attālināšanos no marksisma. Kelners īpaši izceļ šo darbu kā lūzuma punktu Bodrijāra teorijā, jo tajā tiek atklāti formulēta marksisma kritika. Ņemot vērā mana darba specifiku, kas nav vērsta uz Bodrijāra un marksisma attiecību pētīšanu, uzskatīšu šo darbu par agrīnajam periodam piederīgu tā tematikas un stilistikas dēļ.

Pārejas posma darbs - Simboliskā apmaiņa un nāve

Darbā *Simboliskā apmaiņa un nāve*⁴² (1976.) joprojām dominē iepriekšējos darbos lietotie jēdzieni un apskatītās tēmas, tomēr parādās vairākas iezīmes, kas neļauj šo darbu vairs pieskaitīt agrīnajiem darbiem. Galvenā atšķirība ir tā, ka šeit Bodrijārs pirmo reizi lieto jēdzienus simulācija, simulakrs, hiperrealitāte, lai raksturotu norises sabiedrībā. Jau iepriekšējos darbos izskanējusi ideja par zīmju un nozīmju atrautību no “realitātes”, referenta, kļūst nozīmīgāka un tiek nedaudz transformēta, lai norādītu, ka patērēšana jau zināmā mērā kļuvusi sekundāra uz cita procesa – simulācijas – fona.

Vērtējot *Simbolisko apmaiņu un nāvi* kā Bodrijāra ideju pārejas punktu uz simulācijas koncepciju, Geins īpaši norāda uz realitātes problemātiku, kas aplūkota šajā darbā. Viņaprāt, Bodrijāra uzskatu pamatā ir vairākas tēzes, no kurām centrālā skan šādi: “tikai Rietumu kultūras ir izveidojušas “reālā” jēdzienu, izpratni un ideoloģiju, kā arī radījušas un nemitīgi pārradījušas reālo pasauli”⁴³. Turpretī primitīvajās jeb simboliskajās sabiedrībās attiecības ar pasauli tiek skatītas caur mīta jeb ilūzijas prizmu, nav paša “realitātes principa”.

Vēlīnie darbi un simulācijas koncepcija

Gandrīz tikpat viennozīmīgi kā par agrīnajiem darbiem, var runāt arī par otru izteikto periodu, kā sākumu saista ar darbu *Simulakri un simulācija* (1981.). Tieši darbi par simulāciju un hiperrealitāti (vai pareizāk sakot, to angļiskie tulkojumi) atnesuši Bodrijāram starptautisku slavu un apzīmējumu “postmodernisma domātājs”.

Saistībā ar darbā *Simboliskā apmaiņa un nāve* pausto realitātes producēšanas kritiku, Bodrijārs attīsta simulācijas koncepciju, kuras centrālo ideju varētu formulēt sekojoši: mūsdienu sabiedrībā vairs nav iespējams fiksēt “realitāti”, to ir iznīcinājuši mediji, televīzija, digitālās tehnoloģijas, kas realitātes vietā piedāvā simulēto realitāti jeb

⁴¹ Baudrillard J. *Le Miroir de la production ou l'illusion critique du matérialisme historique*. Paris: Casterman, 1973.

⁴² Baudrillard J. *Symbolic Exchange and Death*. London: Sage Publ., 1998.

⁴³ Gane M. *Jean Baudrillard: in Radical Uncertainty*. 34.

hiperrealitāti; attiecīgi viss ir pārtapis zīmju un nozīmju plūdumā, kas nav “noenkurots” atsaucē (referencē) uz realitāti.*

Bodrijāra uzskatu nomainā un simulācijas koncepcijas attīstīšanā vērojama ietekme no viņa laikabiedra Žaka Deridā, kuru gan Bodrijārs pats noliedz: “Deridā un Liotārs ir mani draugi, bet es nelasu viņu tekstus”⁴⁴, kā arī no Ferdinanda de Sosīra zīmes izpratnes. Pirmkārt, no Sosīra, kura ietekmi Bodrijārs atzīst, šķiet pārņemta ideja par zīmes uzbūvi, kas norāda uz tās autonomitāti attiecībā pret tai ārēju realitāti – zīmi veido jēdziens un tā “izpaušme”, “skaņa”, bet tai nav nekādas tiešas saistības ar referentu. Šādā veidā interpretējot zīmi tiek izslēgts agrākajās semiotikas teorijās klātesošais trešais elements: realitāte jeb referents. Deridā līdzīgi norāda uz to, ka “viss ir teksts”, ka nav iespējams izlauzties līdz jebkādai “ārpus-valodiskajai realitātei”. Interesantu hipotēzi izteicis Džeisons de Boērs: viņaprāt, Bodrijāra simulācijas pavērsiena pamatā ir korespondences teorijas (*correspondence theory of truth*)** kritika, kuras sakarā Bodrijāru interesē ne tik daudz šīs teorijas atcelšanas pamatojums, bet gan, kādas sekas tas izraisa, t.i., kas notiek tad, kad tiek pārrauta saikne starp valodu un realitāti.⁴⁵ Manuprāt, precīzāk šajā gadījumā būtu norādīt uz Franču teorijā dominējošo reprezentācijas* kritiku, kas raksturīga gan Bodrijāram, gan lielai daļai viņa laika biedru (Deridā ieskaitot) un kuras sakarā vērojama ietekme no Nīčes un Sosīra.

Simulācijas tematika atrodama darbos: *Simulakri un simulācija, Klusējošā vairākuma ēnā: sociālā gals*⁴⁶ (1982), *Fatālās stratēģijas*⁴⁷ (1983), *Amerika*⁴⁸ (1986), *Komunikācijas ekstāze*⁴⁹ (1987), *Ļaunuma caurspīdīgums*⁵⁰ (1990).

Kelners atzīmē, ka lielākā vai mazākā mērā simulācijas problemātika vijas cauri visiem pēc 1981. gada iznākušajiem Bodrijāra darbiem. Savukārt, Geins runā par nākamās koncepcijas izveidi, kurā centrāls kļūst fraktālā jēdziens un neiespējamā apmaiņa.⁵¹ Viņaprāt vēlīnie darbi (20., 21. gs. mija) ir īpašas uzmanības vērti, jo tie ir kā atslēga viņa

* Plašāk par simulācijas koncepciju skat.: Bojāre Z. *Simulācijas jēdziens Žana Bodrijāra filozofijā*, bakalaura darbs LU VFF, 2004.

⁴⁴ Baudrillard J. Interview with Diana Hunter. // *Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse*. 288.

** Korespondences teorija ir viena no vairākām patiesības teorijām. Vienkāršoti tās būtību varētu definēt sekojoši: izteikumu patiesu padara tā atbilstība realitātei, faktiem.

⁴⁵ Boer J. de. The Fatal “theory-fiction” of Jean Baudrillard. // *International Journal of Baudrillard Studies*. [elektroniskais resurss]

* *representation* – latviski tulkojams gan kā reprezentācija, gan attēlošana.

⁴⁶ Baudrillard J. *À l'Ombre des majorités silencieuses... ou la fin du social*, suivi de *L'extase du socialisme*. Paris: Denoel/Gonthier, 1982.

⁴⁷ Baudrillard J. *Les Stratégies fatales*. Paris: Grasset, 1983.

⁴⁸ Baudrillard J. *Amérique*. Paris: Grasset, 1986.

⁴⁹ Baudrillard J. *L'autre par lui-même*. Paris: Galilée, 1987.

⁵⁰ Baudrillard J. *La Transparence du mal: Essai sur les phénomènes extrêmes*. Paris: Galilée, 1990.

⁵¹ Gane M. Jean Baudrillard. *Profiles in Contemporary Social Theory*. 196., 198.

agrāk sarakstītajiem darbiem. Iespējams daļa taisnības apgalvojumā par vēlīno darbu nozīmību ir, jo vairākos darbos Bodrijārs it kā atkārtoti atgriežas pie jau agrāk apskatītām tēmām un mēģina tās vēlreiz aktualizēt vai interpretēt, tādā veidā realizējot savdabīgu savu ideju otrreizējo pārstrādi. Reizēm tas attaisnojas, jo šādos darbos iespējams rast skaidrojumu neskaidrākiem jēdzieniem vai idejām. Tomēr reizēm šķiet, ka daži no šiem darbiem ir kā mēģinājumi sniegt saviem agrīnajiem darbiem “pareizo” interpretāciju, lai nodrošinātos pret kādiem alternatīviem lasījumiem. 20., 21. gs. mijā iznākušajiem darbiem raksturīga personiskā attieksme, teksta “saskaldīšana” fragmentos – aforismos. Kā uzskata vairāki komentētāji, šie vēlīnie darbi drīzāk lasāmi kā literatūra vai zinātniskā fantastika. Tomēr lielākajā daļā šo darbu joprojām centrāla ir realitātes problemātika.

Pie Bodrijāra vēlīnā posma var pieskaitīt darbus *Cool memories, Vitālā ilūzija*⁵² (2000), *Screened Out*⁵³ (2002), *Paroles* (2003) u.c., kā arī dažādos izdevumos publicētās esejas par kara, terorisma, „Disnejlandas”, „milēniuma” tēmām.

Apkopojot veikto periodizāciju, varētu izšķirt trīs posmus: pirmkārt, agrīnais posms (1968. – 1976. g.), simulācijas problemātikai veltītais posms (no 1981. līdz 90. gadiem) un vēlīnie darbi (20. gs. 90. gadi līdz mūsdienām). Tomēr veicot šo periodizāciju palicis neatbildēts būtisks jautājums – kāds varētu būt statuss jeb loma darbiem, kas iznākuši starp agrīno un simulācijas koncepcijas periodu, proti, *Aizmirstiet Fuko*⁵⁴ (1977) un *Pavedināšana* (1979).

Vienā no detalizētākajām tiešsaistes Bodrijāra bibliogrāfijām,⁵⁵ kuru kā kvalitatīvu informācijas avotu iesaka arī prominenti Bodrijāra pētnieki, abi šie darbi raksturoti diezgan skopi, kas rada iespaidu par to salīdzinoši marginālo statusu. *Aizmirstiet Fuko* pozicionēts kā Bodrijāra opozīcija jeb kritika Fuko varas izpratnei, savukārt *Pavedināšana* kā Bodrijāra diskusija ar Lakānu par seksualitātes tēmu. Manuprāt, šie teksti ir daudz bagātāki gan tematikas, gan filozofisko atsauču ziņā. Darbu *Pavedināšana* drīzāk var uzskatīt par Bodrijāra filozofisko interešu un izaicinājumu manifestāciju, proti, tajā saskatāmas provokācijas, kas vērstas gan Freida un Lakāna, gan Fuko, gan franču feminisma, gan sociālās teorijas un mediju studiju virzienā, kā arī, manuprāt, šajā darbā konstatējami pirmsākumi Bodrijāra simulācijas koncepcijai, ko viņš plašāk attīsta darbā *Simulakri un simulācija*.

⁵² Baudrillard J. *The Vital Illusion*. New York: Columbia University Press, 2000.

⁵³ Baudrillard Jean. *Screened Out*. London, New York: Verso, 2002.

⁵⁴ Baudrillard J. *Oublier Foucault*. Paris: Galilée, 1977.

⁵⁵ Attias B. *Welcome to the World of Jean Baudrillard*. Sk: <http://www.csun.edu/~hfspc002/naud/>

Darbs Pavedināšana un “teorijas-fikcijas” izveidošanās

No visiem iepriekš minētajiem darbā *Pavedināšana* paustajiem izaicinājumiem šķiet asāko reakciju izsaukusi feminismam adresētā kritika jeb provokācija. Iespējams šī iemesla dēļ visbiežāk uz *Pavedināšanu* atsaucas kā uz Bodrijāra opozīciju franču feministēm* vai savdabīgu mēģinājumu pievērsties dzimtes studijām. Tomēr, manuprāt, un kā to norāda arī Kelners un Geins, reakcija uz feminisma idejām ir tikai viens no iespējamiem *Pavedināšanas* lasījuma veidiem.**

Drīzāk šīs grāmatas sakarā būtu jānorāda uz Bodrijāra attālināšanos no socioloģijas un marksisma problemātikas un specifiska rakstīšanas stila jeb stratēģijas izveidošanos. Kā raksta Kelners: “*Pavedināšana* ir sarežģīts teksts, līdz ar kuru parādās nopietnas pārmaiņas Bodrijāra domāšanā. Grāmata iezīmē atsvešināšanos no agrīnajiem darbiem raksturīgā socioloģiskā diskursa un pievērstos filozofiskajam un literārajam diskursam”.⁵⁶ Arī Geins norāda uz to, ka līdz ar šo darbu Bodrijāra uzmanības centrā vairs nav socioloģija, bet gan māksla, filozofija un literatūra.⁵⁷

Darbā *Pavedināšana* un tam sekojošajos tekstos sastopamais Bodrijāra rakstīšanas stils ieguvis dažādus apzīmējumus: to mēdz raksturot kā radikālo jeb fatālo teoriju, “patafiziku”***, teorētisko terorismu****, sociālo-fantastiku (*social-fiction*), tomēr, manuprāt, visatbilstošākais un filozofiskais analīzei derīgākais ir sekundārajā literatūrā visplašāk lietotais jēdziens “teorija-fikcija”. Atšķirībā no pārējiem apzīmējumiem, tas vislabāk atklāj Bodrijāra specifisko pozīciju un attieksmi pret rakstniecību, filozofiju un akadēmiskām teorijām.

Bodrijārs šo jēdzienu darbā *Pavedināšana* vēl nelieto, un kopumā tas sastopams tikai dažo tekstos, pamatā intervijās, kur Bodrijārs kritizē “tradicionālu” teoriju kā nespējīgu tvert jebkādu “realitāti”. “Teorijas-fikcijas” biežo lietojumu sekundārajā literatūrā, manuprāt, iespējams skaidrot ar Bodrijāra uzskatu un rakstīšanas stila klasifikācijas problēmu. Ja saistībā ar agrīnā posma darbiem Bodrijāru iespējams uzskatīt

* Bodrijārs kritizē L. Irigarajas un citu autoru uzskatus par dzimuma atšķirību anatomisko pamatu. Piedevām, viņaprāt, feministes (plašākā nozīmē) kļūdaini nosoda pavedināšanu kā vīrišķās iekāres apmierinājuma līdzekli. Bodrijārs, gluži otrādi, norāda uz pavedināšanu kā sievišķās “varas” formu jeb, pareizāk sakot, līdzekli, ar kuru apvērst vīrišķo varu un kārtību.

** Plašāk par šo tēmu skatīt nodaļu “Darbs Pavedināšana”

⁵⁶ Kellner D. Jean Baudrillard. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

⁵⁷ Gane M. *Jean Baudrillard: in Radical Uncertainty*. 15.

*** Šo jēdzienu Bodrijārs pārņem no franču rakstnieka Alfrēda Žarī (*Alfred Jarry*). Patafizika meklē to, kas ir viņpus metafizikas. Līdzās jēdzienam “teorija-fikcija” šis jēdziens labi raksturo Bodrijāra pretrunīgo un absurdo rakstīšanas stilu. Patafizika, saskaņā ar Žarī viedokli, ir “iluzoro risinājumu zinātne”, kas balstās uz pretrunām un izņēmumiem.

**** Arī pats Bodrijārs savu pozīciju uzskata par terorismu, vēl šo jēdzienu lieto Bodrijāra pētnieki Braiens Tērnērs un Entonijs Kings (skat. arī nodaļu Teorija postmodernajā situācijā)

par kritiskās teorijas vai socioloģijas pārstāvi, tad vēlāko darbu sakarā šāda klasifikācija vairs nešķiet adekvāta, piedevām, arī viņa pieskaitīšana tikai filozofu vai literātu aprindām būtu nekorekta. Drīzāk šajā situācijā, pirmkārt, var runāt par Bodrijāra starpdisciplināritāti jeb trans-disciplināritāti, otrkārt, par viņa uzskatu un rakstīšanas stila atrašanos starp diviem poliemi: teoriju un fikciju.

Kopumā, Bodrijāra darbs *Pavedināšana* un tam sekojošie darbi ir zināmā mērā atkāpe no “teorijas”, jo tajos nav sastopamas, manuprāt, svarīgas teorijas iezīmes – skaidri jēdzienu formulējumi, iekšējs saskanīgums, konsekvence, skaidra struktūra un iespēju robežās objektīvi sabiedrības raksturojumi. Viņa metaforām un salīdzinājumiem, kā arī citiem literāriem elementiem piesātinātie teksti drīzāk rada iespaidu, ka lasītāja acu priekšā ir literāras prozas darbs. Turklāt Bodrijāra reizēm pārspīlētos un fatālos sabiedrības raksturojumus mēdz saistīt vairāk ar zinātniskās fantastikas, nevis teorijas sfēru. Tomēr, no otras puses, šajos darbos sastopami arī adekvāti sabiedrības skaidrojumi, un reizēm pat normatīvi izteikumi, kas drīzāk būtu piederīgi teorijas, nevis literatūras jomai.

Kelners norādījis uz Bodrijāram adresēto kritiku, ka viņš bieži vien pārspīlē kādu notikumu vai parādību nozīmību un pieraksta mūsdienu sabiedrībai tai nemaz nepiemītošas īpašības. Tomēr, manuprāt, ar šo it kā pārspīlēto sabiedrības modeļu palīdzību Bodrijārs ne tik daudz vēlas parādīt to, kāda ir mūsdienu sabiedrība, bet gan to, cik negatavs un atpalicis no tās straujajām kustībām ir tradicionālas teorijas sabiedrības analīzes instrumentārijs, kas vēlas attēlot lietas, kādas tās “patiesi ir”, neņemot vērā to, ka pats sociālā un realitātes princips prasa skaidrojumu un pamatojumu.

Apkopojot iepriekš teikto, var secināt, ka Bodrijāra tekstu kā “teorijas-fikcijas” apzīmējums nav tikai mēģinājums radīt “tukšu” jēdzienu, kas palīdzētu veidot Bodrijāra darbu klasifikāciju. Tas drīzāk norāda gan uz stilistiskiem paņēmieniem, gan arī dažādām teorijām mestajiem izaicinājumiem, kuri tik spilgti pirmo reizi izpaužas tieši darbā *Pavedināšana*.

Bodrijāra “teorija-fikcija”

Teorija

Jēdziens teorija sakņojas grieķu valodas vārdā “theorein” – skatīt, vērot. Mūsdienās to lieto vairākās nozīmēs. Ikdienas valodas lietojumā uz teoriju visbiežāk atsaucas kā uz kādu uzskatu, viedokļu kopumu. Dabaszinātnēs teorija ir dabas vai sociālo parādību skaidrojums jeb modelis, kam raksturīgs iekšējs saskanīgums, ko iespējams pārbaudīt un pierādīt, kam ir empīriskā bāze, ar kura palīdzību var veidot minējumus vai prognozes. Agrāk humanitāro zinātņu sakarā šo jēdzienu lietoja retāk, to traktējot saistībā ar dabaszinātnēs sastopamo formulējumu. Mūsdienās arvien vairāk sāk atsaukties uz “teoriju” gan filozofijā, gan literatūrā, gan kultūras studijās.

Diskusijai par dabaszinātņu un humanitāro, sociālo zinātņu savstarpējām atšķirībām un dažādajām metodēm, ir gara vēsture, kas īpaši aktualizējusies 19. gs. beigās, 20. gs sākumā. Šīs diskusijas saasināšanos iespējams saistīt ar Ogista Konta (1798-1857) pozitīvisma teorijas aicinājuma pēc “sociālās fizikas” izveides, kas būtu drošticama, objektīva un zinātniska mācība par sabiedrību. Gan neokantismā, gan fenomenoloģijā, gan arī dzīves filozofijā ir vērojamas tendences iezīmēt garazinātņu (*Geisteswissenschaft*) un arī filozofijas īpašo lomu sabiedrības un pasaules izpratnē, kas tās nošķir no dabaszinātnēm. Neokantieši dabas un garazinātņu nošķirumu pamato to atšķirīgajās metodoloģijās, Henrihs Rikerts (1863-1936) akcentē dabas un kultūras objektu dažādību, kam pamatā ir vērtību izpratne. Vilhelms Diltejs (1833-1911) atšķirībā no neokantiešiem, zinātņu nošķirumu vairāk saskata priekšmetiskajā nevis metodoloģijas sfērā, proti, gara zinātnēm ir pavisam cits analīzes priekšmets nekā dabaszinātnēm. Attiecīgi gara zinātnēs svarīgs veseluma, kopuma tvērums, ko var saistīt ar saprašanas stratēģiju, kas pretstatāma (loģiski diskursīvajam) izskaidrojumam. No dzīves filozofijas nāk arī vēsturiskuma nozīmes akcentēšana pētījumos par sabiedrību. Savukārt, Edmunds Huserls (1859-1938) pievēršas parādību, fenomenu pasaules analīzei, cilvēcisko pārdzīvojumu pasaulei, ko attiecīgi nodala no naturālistiski orientēta skatījuma – uzmanības centrā vairs nav lieta par sevi, bet gan tas, kā tā parādās un kāda jēga tai ir cilvēciskajā apziņā.

Kopumā arvien vairāk nostiprinās pārliecība, ka sabiedrības izpētē nav iespējams izmantot metodes, ar kurām strādā dabaszinātnes, un ir jāmeklē jaunas iespējas, jauni teorētiskie instrumenti. Lielu iespaidu uz topošajām sociālajām filozofijām atstājuši Mārtina Heidegera uzskati. Darbā *Esamība un laiks* Heidegers filozofiskā valodā runā par ikdienas dzīves norisēm, piemēram, analizējot t.s. “rūpju” (*Sorge*) problemātiku vai rakstot

par instrumentālo jeb “pie rokas esošo” (*Zu-handenen*). Krājumā *Malkasceļi* publicētajā referātā *Pasaules ainas laiks* Heidegers sniedz sīkāku raksturojumu dabaszinātnes un garazinātņu atšķirībām: “matemātiskā dabas pētniecība nav vis tāpēc precīza, ka precīzi rēķina, bet gan tai vajag precīzi rēķināt, jo sakarības tās priekšmetu sfērā ir eksaktas. Turpretim visām garazinātnēm, pat visām zinātnēm par dzīvo – tieši tādēļ, lai tās paliktu stingras zinātnes, - jāatkāpjas no eksaktā. Var, protams, arī dzīvo uztvert kā telpiski laicisku kustības lielumu, taču tad netver vairs dzīvo. Vēsturiskajām gara zinātnēm neprecizitāte ir nevis trūkums, bet gan šim pētniecības veidam būtiskas prasības realizācija.”⁵⁸

Pateicoties šīm un līdzīgām tendencēm, var vērot kā 20. gs. humanitāro, sociālo zinātņu un filozofijas kontekstā mainās “teorijas” nozīme. Teorija, kas dabaszinātņu ietvaros nav “vēsturiska”, tāda kļūst humanitāro un sociālo zinātņu kontekstā. Tāpat teorijai būtiski mainīties liek arī arvien krasāk izjūtamā nepieciešamība interpretēt praksi nevien dabaszinātniskos kontekstos, bet arī plašākā kritiskā, ētiskā perspektīvā. Domātāji šajā perspektīvā meklē izeju, cenšoties izvairīties no formālisma.

Frederiks Džeimsons (1934) pauž uzskatu, ka vairs nevar runāt par dažādām akadēmiskajām jomām piederīgām teorijām, bet gan par vienu vienotu diskursu – “teoriju”, kas sevī ietver visas pārējās akadēmiskās disciplīnas un kalpo sociālās realitātes skaidrošanai.⁵⁹ Kā piemēru var minēt vairākus domātājus, kuru uzskatus grūti klasificēt kāda konkrēta virziena ietvaros, piemēram, Liotārs, Deridā, Fuko. Jānis Ikstens* Fuko darba *Uzraudzīt un sodīt* pēcvārdā raksta, ka “[p]ārskatot Fuko devumu un tā neskaitāmos izvērtējumus, sastopama visai atšķirīga uztvere. Pats Fuko neuzskatīja sevi ne par filozofu, ne vēsturnieku, ne literatūrkritiķi, ne politiķi. Vienlaikus viņš sekmīgi darbojās visās šajās jomās, jo bija vispusīgi izglītots un viņam piemita tieksme nepamest bez ievērības arī šķietamos sīkumus. Varētu teikt, ka viņš bija intelektuāls hibrīds un, atsakoties no sava laika prasības pēc precizitātes un metodoloģiskajiem ietvariem, pārsteidzoši dziļi atainoja šo laiku”.⁶⁰ Zināmā mērā šo raksturojumu varētu attiecināt arī uz Liotāru, Deridā, Delēzu, jo tie ne tikai aptver vairākas disciplīnas un virzienus, bet arī veido savu “teoriju” savdabīgā, zināmā mērā “neakadēmiskā” stilā. Ja Bodrijāra gadījumā šo neakadēmiskumu varētu uzskatīt par sava veida protestu jeb izaicinājumu, tad diez vai par tādu var runāt

⁵⁸ Heidegers M. *Malkasceļi*. 61.

⁵⁹ Jameson F. *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham, NC: Duke University Press. 1991.

* Jānis Ikstens ir LU Politikas nodaļas asociētais profesors, publicists, kā arī pēcvārda autors un zinātniskais konsultants M. Fuko darba “Uzraudzīt un sodīt” tulkojumam latviešu valodā.

⁶⁰ Ikstens J. Izaicinājums: Fuko un vara // *Uzraudzīt un sodīt*. 285.

visu minēto autoru sakarā. Drīzāk to varētu interpretēt kā mēģinājumu tikt “tuvāk” analizējamajai sfērai – praksei, sociālajam, sabiedrībai.

Valodas, kultūras, vēstures lomas nozīmīgumu sabiedrības pētniecībā akcentē arī Bodrijāra laikabiedrs, ievērojamais domātājs un sociologs Pjērs Burdjē (1930-2002). Burdjē darbā *Praktiskā jēga*⁶¹ atzīmē, ka jebkurā sociālā pētījumā ir, pirmkārt, jāņem vērā jeb jāapzinās paša pētnieka pozīcija (habitus), viņa specifiskais skatījums, ko veidojusi pieredze, valoda un kultūra, otrkārt, prakse jeb sociālais jāanalizē tā daudzveidībā, nemēģinot to pakļaut kādai objektīvai shēmai.⁶² Piemēram, kritizējot Sosīra pozīciju, Burdjē raksta, ka viņa analizētā valoda ir sveša, mirusi, jo tiek aplūkoti tikai tās formālie aspekti, atrauti no lietojuma, prakses.⁶³ Līdzīgi, ja analizē sociālo atrauti no tā praktiskajām, ikdienišķajām norisēm un abstrahējoties no pētnieka subjektīvā skatījuma, tas kļūst par kaut ko nedzīvu, proti, par “izziņas objektu”. Tādā gadījumā vairs īsti netiek analizēta sabiedrība, bet gan no “realitātes” atrauts sabiedrības modelis. Iespējams, daļa 20. gs. sociālo filozofu un postmodernistu gan ar analizēto problēmu loku, gan teksta formu mēģina radīt teoriju, kas spētu izvairīties no nedzīvu, sastingušu modeļu radīšanas, tā vietā izveidojot varbūt neakadēmisku, tomēr “dzīvu”, elastīgu, nenoslēgtu teoriju, kas aptver plašas sabiedrības un dzīves jomas.

Franču teorija ir tikai viena no 20. gs. sastopamajām teorijas jēdzienu transformējošām tendencēm, gandrīz vienlaicīgi Lielbritānijā attīstījušās kultūras studijas*, kuru sakarā arī saskatāmas jēdziena “teorija” nozīmes izmaiņas. Kritizējot britu empīrismu un meklējot tam alternatīvas teorijas, britu filozofi mēģināja pārņemt kontinentālajā filozofijā dominējošo virzienu elementus, pamatā marksisma un kritiskās teorijas idejas.⁶⁴ Kultūras studiju sakarā teorijas jēdzienu Lielbritānijā sāk lietot arvien plašākā nozīmē, to attiecinot uz marksisma, psihoanalīzes un strukturālisma uzskatu sajaukumu.

Kopumā var secināt, ka jēdziena “teorija” lietojums ir būtiski izmainījies 20. gs. otrajā pusē, īpaši humanitāro, sociālo zinātņu kontekstā. Piemēram, vērojamas starpdisciplināras jeb trans-disciplināras tendences – lai skaidrotu parādības sabiedrībā,

⁶¹ Burdjē P. *Praktiskā jēga*. Rīga: Omnia Mea, 2004.

⁶² Burdjē P. *Praktiskā jēga*. 42.

⁶³ Burdjē P. *Praktiskā jēga*. 45.

* Kultūras studijas ir Lielbritānijā un ASV izveidojusies disciplīna, kas apvieno dažādas sociālo un humanitāro zinātņu sfēras (piem., sociālā teorija, mediju, filmu studijas, antropoloģija utml.), lai analizētu mūsdienu sabiedrības un kultūras norises. Lielbritānijā kultūras studijas attīstījušās Birmingemas universitātē, galvenie autori: Ričards Hogarts (*Richard Hoggart*) un Stjuarts Hals (*Stuart Hall*). ASV kultūras studiju uzmanības centrā ir masu kultūras pētniecība, viens no galvenajiem autoriem ir Džons Gilrojs (*John Guillory*). Svarīgi piezīmēt, ka kultūras studijas nav vienota teorija vai disciplīna, bet drīzāk vispārējs apzīmējums dažādām pieejām, metodēm.

⁶⁴ Macey D. *The Penguin Dictionary of Critical Theory*. 379.

kultūrā, ekonomikā, vairs nepietiek ar vienas zinātnes vai disciplīnas piedāvātajām teorijām, idejām, jēdzieniem, zināmā mērā tās pat kļūst traucējošas. Attiecīgi, piemēram, sociālo parādību skaidrojumā tiek iesaistīta ne tikai socioloģija vai sociālā filozofija, bet arī vēsture, lingvistika, psiholoģija u.tml. Līdzīga tendence vērojama arī literatūras, filmu, mediju, vizuālās kultūras, urbānisma studijās, kur bieži un lielā mērā dominē arī Franču teorijas, psihoanalīzes, kritiskās teorijas pārstāvji u.tml. idejas.

Daudzi autori, tā vietā, lai veidotu visaptverošu, universālu sabiedrības analīzi, pievēršas atsevišķām, reizēm pat ļoti ikdienišķām sociālām parādībām, praksēm. Šajā sakarā vērojama saistība gan ar Burdjē uzskatiem par nepieciešamību pievērsties “ikdienišķajām, mazajām lietām” un realizēt refleksivitātes stratēģiju, t.i., apzināties pētnieka pozīciju, gan ar Liotāra postmodernisma koncepciju, kas norāda uz meta-naratīvu izzušanu un mazo vēstījumu analīzes nepieciešamību.

Rakstīšanas stila sakarā vērojama tendence attālināties no zinātniskā, akadēmiskā diskursa: daudzi autori tekstos lieto ikdienas valodas vārdus un izteiksmes veidu, metaforas, salīdzinājumus. Teksta uzbūve reizēm vairāk atgādina literāru darbu vai publicistiku, nevis pēc stingriem loģiskas argumentācijas principiem terminoloģiski izsvērtu un organizētu analīzi.

Tomēr, neskatoties uz šīm izmaiņām jēdziena “teorija” lietojumam sociālo un humanitāro zinātņu sfērā, šķiet, ir saglabājušās vairākas dabaszinātniskai teorijai raksturīgas “prasības”, piemēram, jēdzienu skaidrība, iekšēja saskanība, konsekvence, skaidra struktūra, argumentācija. Piedevām, lai cik kāda teorija būtu atrauta no akadēmiskā jeb zinātniskā diskursa, tā parasti pretendē uz patiesu jeb adekvātu pētāmās “realitātes” aprakstu, skaidrojumu.

Ja pieņem šos teorētiskuma kritērijus, Bodrijāra tekstus diezgan grūti uzskatīt par teoriju, tāpēc gan viņš pats, viņa komentētāji lieto jēdzienu “teoriju-fikcija” viņa rakstīšanas stila un teorētiskās pozīcijas raksturošanai:

“tas nav mēģinājums būt produktīvam vai konstruktīvam. Jēdzieni joprojām ir klātesoši, tomēr vai tie vēl arvien ir jēdzieni? Es nezinu. Tā drīzāk ir sava veida “teorija-fikcija”, kurā beigu beigās lietas izirst pašas no sevis. Notiek tāda kā pašiznīcināšanās. Jebkurā gadījumā, te nav sastopama argumentu vai referentu apkopošana. Tas ir kas ne tik stabils, kompakts, bet tā vai tā nozīmīgs. Tā ir cita veida spēle. (..) Te mēs joprojām saskaramies ar domām, bet vai mēs to varam saukt par “teoriju”? Tā jau ir kaut kas cits. Bet tā nav arī “literatūra”. (..) Te joprojām ir klātesošas domas un idejas, tomēr tās attīstās pavisam citā virzienā.”⁶⁵

⁶⁵ Baudrillard J. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. 202., 203.

Teorija-fikcija

Vārds “fikcija” cēlies no latīņu “fingere” – veidot, radīt. To varētu definēt kā izdomātu stāstu radīšanu, kas kontrastē ar stāstījumu, kurš pretendē uz patiesumu. Parasti fikciju attiecina uz literatūru un reizēm pat lieto kā sinonīmu literatūrai vai literārajai prozai. Šāda tendence skaidrojama ar ietekmi no angļu valodas, kurā viena no vārda *fiction* nozīmēm ir literatūra. Bodrijāra sakarā, manuprāt, pareizāk būtu lietot šo jēdzienu plašākā nozīmē – stāstījums kā fantāzijas produkts, kas var pretendēt uz patiesumu, taču nepretendē uz to realitātes statusu, kas tiek piešķirts empīriski verificējamiem faktiem. Šķiet, Bodrijārs liek lietā tieši šo fikcijas patiesuma momentu, proti, to, ka arī fantāzijām cilvēku sadzīvē ir noteikts patiesuma efekts, kas atklājas prognozēs, utopijās u.tml. Galu galā arī dabaszinātnes teorijās atrodams kāds idealizācijas moments, fikcija.

Ņemot vērā gan Bodrijāra pētnieku, gan viņa paša izteikumus par atgriešanos pie literatūras (ko viņa komentētāji datē nedaudz agrāk nekā Bodrijārs), vēlāko darbu kontekstā varētu viņu klasificēt kā literārās prozas jeb zinātniskās fantastikas žanru pārstāvi. Pieņemot šādu pozīciju, Bodrijāram it kā izdotos izvairīties no lielas daļas viņam veltītās kritikas, jo tā vienkārši vairs nebūtu adekvāta.* Tomēr gribētos piekrist E. Kingam, kurš uzskata, ka arī vēlīnajos darbos Bodrijārs saglabā zināmu devu akadēmisma jeb “teorijas”: “[t]ā vietā lai lietotu paņēmienu, kas raksturīgs literatūrai – vēstījuma nodošana ar stāstījuma formas palīdzību, Bodrijārs joprojām izsaka vispārinošus apgalvojumus par sava laika kultūras vispārīgajām iezīmēm”.⁶⁶ Kritizējot akadēmisko rakstības stilu kā neatbilstošu hiperrealitātes analīzei, bet tajā pašā laikā, pieņemot vismaz daļu tajā iedibināto konvenciju, Bodrijārs krietni vien apgrūtina, pat padara neiespējamu sava darba vērtēšanu pēc akadēmiskiem vai literāriem kritērijiem.⁶⁷ Var tikai izteikt hipotēzi, ka arī tas ir viņa provokācijas elements, kura mērķis ir modernizēt skatījumu uz mūsdienu sabiedrību, piedāvāt aktuālākus analīzes rīkus.

Kopumā Bodrijāra rakstīšanas stilu raksturojošais jēdziens “teorija-fikcija” ietver sevī pretrunu: tas reizē postulē un noliedz patiesību, reprezentāciju, realitāti. Jau pašā fikcijas jēdzienā jaušamas izaicinājums loģiskai argumentācijai un “teorijai”, taču vienlaicīgi tā nav ārpus loģiskas argumentācijas un teorijas. Mūsdienu praksē un teorijā tas

* Piemēram, ja Bodrijāra simulācijas koncepciju uzskata par zinātnisko fantastiku, tad liela daļa pārmetumu par tekstu iekšējām pretrunām, nekoncekvenci, neakadēmiskumu, kā arī radītā modeļa neatbilstību “realitātei” vienkārši nav spēkā.

⁶⁶ King A. Baudrillard's Nihilism and the End of Theory. // *Telos*.

⁶⁷ Ibid.

arī nav nekas neparasts. Reklāmā tas novērojams praktiski. Teorijā to aprakstījis antropologs Gregorijs Beitsons* (1904 - 1980) šādu situāciju raksturojot ar jēdzienu “dubultā saite” (*double bind*)** , ko savā teorijā iestrādājis Žils Delēzs un citi Franču teorijas autori. Delēzs “dubulto saiti” skaidro kā divu pretēju ziņojumu vienlaicīgu sastapšanos.⁶⁸ Mūsdienu sabiedrība poststrukturālismā un tam tuvos virzienos tiek saistīta ar šizofrēnisko apziņu, un “dubultā saite” labi ļauj aprakstīt tai raksturīgās norises.

Bodrijāra “teorija-fikcija” kā adaptācija postmodernisma apstākļos

Filozofijas un teorijas transformācijas nav skatāmas atrauti no procesiem sabiedrībā un pasaulē kopumā. 20., 21. gs mija ir ienesis milzu izmaiņas gan sabiedrības, gan indivīda dzīvē. Arvien lielāku lomu cilvēku ikdienas dzīvē ieņem dažādas tehnoloģiskās iespējas, patērēšana. Ir saasinājusies pārejošā „acumirkļa” un individuālās dzīves nejaušības un īsuma izjūta, pieaudzis dzīves ātrums, piesātinājums, taču sociālā plāksnē arī „lieko cilvēku”, lielpilsētas nomaļu bezcerība. Izmaiņu ātruma kāpinājums, strauja apstākļu maiņa, ko veicina jauno informācijas tehnoloģiju ienākšana, būtiski maina saskarsmes nosacījumus gan starp valstīm, gan atsevišķām institūcijām, gan arī starp indivīdiem. Pieaug nepieciešamība lemt situatīvi, nezinot vai tas palielinās vai mazinās pastāvošos riskus. Izmaiņas vidē nosaka arī izmaiņas izglītībā un zināšanu statusā. Franču intelektuālajā vidē tas ir licis daudz diskutēt par to, ko varētu apzīmēt kā jautājumu par attiecībām starp filozofiju un filozofijas vēsturi. Šīs diskusijas ietver to, kas ieguvis anti-platonisma*** apzīmējumu.

Šajā aspektā Bodrijāra “teoriju-fikciju” var skatīt plašākā kontekstā un norādīt ne tik daudz uz viņa “dumpinieka” un provokatora statusu, bet gan uz intelektuālu radniecību ar domātājiem, kas ieguvuši postmodernistu apzīmējumu, proti, Liotāru, Deridā. Līdz ar to arī viņa savdabīgo rakstīšanas stilu var uzskatīt drīzāk par adaptēšanās mēģinājumu kardināli izmainītos apstākļos. Skatīts šādā “gaismā” darbs *Pavedināšana* cita starpā atklājas kā centieni rast atbildi uz jautājumu kāda ir teorijas vieta, loma un nākotne sociālo parādību pētīšanā mūsdienu sabiedrībā.

* *Gregory Bateson* – antropologs, lingvists, grāmatas “Steps to an Ecology of Mind” autors.

** Beitsons ar šī jēdziena palīdzību mēģina skaidrot šizofrēnijas un citu psihisko noviržu rašanos. Viņaprāt, to rašanos ietekmē saskaršanās ar “dubulto saiti”, t.i., savstarpēji pretrunīgiem jeb izslēdzošiem ziņojumiem, piemēram, cilvēks nedrīkst darīt divas darbības, kas savstarpēji izslēdz viena otru, piedevām nevar ignorēt šo situāciju vai arī izteikt kādus komentārus. Teorijā “dubulto saiti” varētu raksturot paradoksālais izteikums “visi vispārinājumi ir bezjēdzīgi”.

⁶⁸ Deleuze G., Guattari F. *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*. London: The Athlone Press, 1997.

*** Anti-platonismu var uzskatīt par teoretizēšanas veidu, kas nav vērsts uz lietu būtības analīzi, bet drīzāk akcentē tapšanu, izmaiņas, mutācijas, metamorfozes un tamlīdzīgas norises laikā un telpā.

Bodrijārs bieži tiek kritizēts par nostalgiju, ko pauž agrīnajos darbos – kā vēlmi atgriezties laikā, kad drīzāk dominē simboliskā apmaiņa, nevis kapitāls. Tomēr, no otras puses, viņa “nostalgiju” iespējams interpretēt kā “postmoderno momentu”, proti, raksturojumu situācijai, kad tiek apjaustas nozīmīgās izmaiņas, ko Bodrijārs saista ar nozīmju fiksētības, references trūkumu. Šo uzskatu var saistīt gan ar Liotāra koncepciju par meta-naratīvu zudumu, gan arī Deridā “tekstualitātes” koncepciju, kas norāda uz neiespējamību tvert ārpus-valodisku realitāti (realitātei ir jāienāk valodā, lai par to varētu domāt, spriest, runāt). Piedevām, līdzības minēto autoru starpā saskatāmas ne tikai darbu saturiskajā, bet arī formālajā aspektā – rakstīšanas un teoretizēšanas stratēģijā. Neskatoties uz to, ka ne Deridā, ne Bodrijārs sevi nesaista ar postmodernismu, viņi kopā ar Liotāru tiek uzskatīti par galvenajiem postmodernisma teorētiķiem. Pirms pievērsties konkrēto autoru uzskatu analīzei un salīdzinājumam, nepieciešams ieskicēt postmodernisma iespējamās definīcijas un raksturojumu.

Postmodernisma vieta un loma sociālajā teorijā

Problēmas postmodernisma definēšanā

Brīžiem šķiet, ka mūsdienu sabiedrībā dominē patērēšana ne tikai preču un produktu jomā, bet arī valodas jomā. Jēdzieni tiek patērēti līdzīgi kā preces, tie iegūst pēkšņu, acumirkliņu popularitāti visās iespējamās valodas jomās, kurās varbūt pat īsti neiederās, bet ātri vien tiek “nolietoti”, “izsmelti”, “banalizēti”. To visuresamība un popularitāte ir to “nāves spriedums”. Šķiet, kas tamlīdzīgs noticis arī ar jēdzienu “postmodernisms”. Pirms kāda laika šis jēdziens tika lietots plašā diapazonā, gan akadēmiskajā jomā, gan arī ikdienas valodā. Pašlaik, it īpaši akadēmiskajā vidē, vērojama gluži otrāda tendence, centieni izvairīties no šī jēdziena lietojuma (piemēram, filozofijas kontekstā dodot priekšroku jēdzienam “post-strukturālisms”^{*}). Iespējams, šī tendence saistīta ar paša jēdziena nenoteikto apjomu un nozīmi – tā plašā lietojuma dēļ (mākslas, kultūras, filozofijas, literatūras u. c. jomās), ievērojami paplašinājies arī jēdziena apjoms, pārvēršot tā saturu eklektikā. Brīžiem šķiet, ka ar jēdzienu “postmodernisms” tiek apzīmēts viss jaunais, ko nav iespējams kategorizēt kā savādāk. No tā izriet, ka postmodernismu daudz grūtāk raksturot kā vienotu, saistītu parādību kopumu, bet drīzāk var runāt par tā vienotību tikai attiecībā pret parādībām vai uzskatiem, kas iezīmē tā ārējās robežas. Ir nepieciešama postmodernisma definīciju izpratnes pār-skatīšana.

^{*} Ir autori, kas lieto postmodernismu un post-strukturālismu kā sinonīmus jēdzienus. Manuprāt, postmodernisms ir plašāks jēdziens, kas ietver sevī kultūras, mākslas, filozofijas jomu un raksturo vispārējo domas virzību 20. gs. otrajā pusē. Savukārt, post-strukturālisms attiecināms uz filozofijas jomu, un, konkrētāk, uz strukturālisma filozofijai kritiku, kas parādījās 20. gs. 60. gados.

Postmodernisma pār-definēšana

Bieži uz postmodernismu atsaucas modernisma projekta vai perioda kontekstā. Pastāv dažādi viedokļi par modernisma/postmodernisma attiecībām: postmodernismu mēdz traktēt kā modernismam sekojošu parādību, uzskatu kopumu jeb virzienu (“post” - pēc), paralēli pastāv arī uzskats, ka postmodernismu iespējams tvert kā modernisma tālāku attīstības posmu, kā modernisma projekta īstenošanu, realizēšanu. Pēc postmodernisma teorētiķa Maika Fezerstouna (*Mike Featherstone*) domām: “[r]unāt par postmodernitāti nozīmē pieņemt, ka ir noticis lūzums jeb atteikšanās no modernitātes, kas sevī ietver jaunas sociālās totalitātes un tai raksturīgo organizējošo principu rašanos”.⁶⁹ Viņaprāt, šo jauno sociālo situāciju raksturo Liotāra, Bodrijāra un daļēji arī Džeimsona darbi. Savukārt, Jirgens Hābermāss (1929) postmodernisma sakarā pauž uzskatu, ka modernisms ir nevis diskreditēts, bet nepabeigts projekts un ka tā ir tikai postmodernistu ilūzija, ka viņi dzīvo pēc-modernisma laikmetā.⁷⁰ Piedevām, viņš akcentē, ka postmodernismā tiek izmantoti daudzi modernismam raksturīgi jēdzieni un metodes un ka postmodernistu darbos konstatējams paš-references paradokss, proti, ka daļa postmodernisma teoriju modernisma sakarā kritizē jēdzienus un principus, uz kuriem pašas balstās.

Attiecībā uz filozofiju, postmodernismu bieži saista ar post-strukturālās domas “eksploziju”, kas norisinājusies 60., 70. gados, rezultējoties postmodernās domāšanas veida radīšanā.⁷¹ Tomēr, kā jau minēju, ir diezgan grūti izdalīt kādas vienojošas idejas vai tendences postmodernismā. Kā raksta Gerijs Eilsvorts (*Garry Aylesworth*) postmodernisma tēmai veltītajā tiešsaistes Stenfordas Filozofijas Enciklopēdijas šķirklī,⁷² postmodernismu “iespējams raksturot kā kritisku, stratēģisku un retorisku prakšu kopumu, kas izmanto tādus jēdzienus kā atšķirība, atkārtošānās, simulakrs un hiperrealitāte, lai destabilizētu citus jēdzienus, piemēram, klātbūtne, identitāte, vēsturiskais progress, epistēmiskā drošticamība un nozīmes fiksētība”.⁷³ Līdzīgu uzskatu pauž Ihabs Hasans (1925) norādot, ka: “Nav sasniegta vienprātība par to, ko īsti nozīmē postmodernisms”.⁷⁴ Iespējams pati postmodernisma jēdziens traucē veidot kādu skaidru, noteiktu definīciju, līdzīgi kā Deridā “dekonstrukcijas” jēdziens pretojas definēšanai. Tomēr pēc Hasana domām, ir iespējams uzskaitīt virkni pazīmju, kas vieno dažādās postmodernisma izpausmes gan mākslā, gan arhitektūrā, gan filozofijā: “fragmenti, hibridizācija,

⁶⁹ Featherstone M. *Consumer Culture and Postmodernism*. 3.

⁷⁰ Jürgen Habermass. *The Philosophical Discourse of Modernity*.

⁷¹ Docherty T. (ed). *Postmodernism: A Reader*. xiii.

⁷² Sk.: <http://plato.stanford.edu/entries/postmodernism/#6>

⁷³ Aylesworth G. Postmodernism. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

⁷⁴ Hassan I. *From Postmodernism to Postmodernity: The Local/Global Context*. [elektroniskais resurss]

relatīvisms, spēle, parodija, pastišs, ironiska, anti-ideoloģiska pozīcija, tikumiskā pārliecība, kas robežojas ar kiču un ākstīšanos”.⁷⁵

Tāpat nav viennozīmīgi fiksējams postmodernisma rašanās laiks. Postmodernisma jēdziena lietošana mākslas un literatūras jomā datējama jau ar 20. gs. 30., 40. gadiem, tomēr filozofijas kontekstā postmodernisma noformulēšanu saista ar 20. gs. 60., 70. gadiem. Zīmīgi, ka vienā un tajā pašā gadā (1979.) iznākuši trīs darbi, kas uzskatāmi par postmodernisma “stūrakmeņiem”: Žana Fransuā Liotāra *Postmodernā situācija*⁷⁶, Ričarda Rortija (1931) *Filozofija un dabas spogulis*⁷⁷ un Bodrijāra *Pavedināšana*. Diskusijās par postmodernismu filozofijas jomā parasti uzsvars tiek likts uz Liotāra darbu un tajā paustajām idejām. Uz Rortiju parasti atsaucas kā uz pragmatisma vai neo-pragmatisma pārstāvi, tomēr G. Eilsvorts norāda uz viņa 1979. g. publicētā darba centrālo tēmu – zināšanu un reprezentācijas problemātiku, kas lielā mērā sasaucas ar franču izcelsmes post-strukturālistu jeb postmodernistu darbos sastopamo reprezentācijas kritiku. Savukārt, Bodrijāra sakarā ar darbu *Pavedināšana* var datēt viņa “teorijas-fikcijas” izveidi un “postmoderno pavērsieni” (Kelnars). *Pavedināšanā* Bodrijārs izteikti pievēršas realitātes un reprezentācijas kritikai, kas vēlāk pārtop viņa simulācijas teorijā. Pēc šīs grāmatas iznākušie darbi kļūst arvien fragmentārāki, reizē atgādinot kolāžu, kurā apvienoti citāti un aizguvumi no citām teorijām, kā arī paša autora oriģinālo domu un ideju pēkšņi uzplaiksnījumi.

Lai gan, kā jau minēju, Liotāra darbu uzskata par pirmo un centrālo postmodernisma attīstībā, līdzīga uzskatu virzība saskatāma arī citos Liotāra, Rortija un Bodrijāra laika biedru, piemēram, Deridā, Delēza, Fuko, Zigmunda Baumana (1925) u. c. autoru darbos.

Tā kā postmodernisma tēma ir plaša un komplicēta, bet nav centrāla šim darbam, tās sakarā vēlos tikai norādīt uz postmodernisma situācijai raksturīgajām iezīmēm vairāku autoru darbos, kā arī šo autoru uzskatu saistību un paralēles ar Bodrijāra koncepcijām. Ir izveidojies zināms priekšstats par Liotāru kā postmoderna optimistu, bet Bodrijāru – viņa tuvāko domu biedru – kā postmoderna pesimistu. Pievēršīšos Liotāra uzskatu un rakstīšanas stratēģijas apskatam.

⁷⁵ Hassan I. *From Postmodernism to Postmodernity: The Local/Global Context*. [elektroniskais resurss]

⁷⁶ Lyotard J.F. *La Condition Postmoderne*. Paris: Éditions de Minuit, 1979.

⁷⁷ Rorty R. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press, 1979.

Liotāra postmodernā situācija

Attiecībā uz Liotāra uzskatiem un darbu *Postmodernā situācija*, jāatzīmē divas nozīmīgas tēmas: pirmkārt, meta-naratīvu kritika un, otrkārt, filozofa rakstīšanas stratēģija, kas pretstatāma eksperta stratēģijai.

Liotāra interpretācijā, postmodernisms ir kultūras parādība, kas atklājas paralēli sabiedrības pārejai uz post-industriālo stāvokli.⁷⁸ Sabiedrības izmaiņas viņš saista ar tehnoloģiju un zinātnes attīstību, kā kontekstā mainās arī zināšanu statuss. Īsumā, Liotārs postmodernismu definē kā “neticību meta-naratīviem”.⁷⁹ Meta-naratīvi ir visaptverošas teorijas jeb teksti, kas zināmā mērā pretendē uz universālu patiesību. Postmodernisms kultūras jomā nozīmē neuzticēšanos tādiem “lielajiem vēstījumiem” kā zinātne, vēsture, reliģija u.tml. Šo vēstījumu problēma slēpjas tajā, ka bieži vien tie ir pārāk atrauti no “realitātes” un iekšējas koherences un sistemātiskuma vārdā ignorē diskontinuitātes “dzīvē” vai “realitātē”. Piedevām, meta-naratīvi ir kritēriji patiesībai, kas pēc Liotāra domām ir producēta gluži tāpat kā preces. Attiecīgi no vienas puses meta-naratīvi rada patiesību, kalpo par autoritātēm, bet no otras puses, meklē “patiesību” savu leģitimāciju. Liotāra piedāvātais risinājums ir mazo vēstījumu analīze un izvairīšanās no universālu, visaptverošu teoriju veidošanas.*

Meta-naratīvu kritiku var saistīt arī ar zinātniskā jeb akadēmiskā diskursa kritiku, kas izpaužas ne tikai Liotāra uzskatos, bet arī tekstu formālajā uzbūvē. Liotārs savu darbu raksturo kā nenoteiktību, ko veido divas atšķirīgas rakstīšanas stratēģijas – eksperta un filozofa. Eksperts ir tas, kas zina, kas ir spējīgs sniegt objektīvu pētījumu jeb ziņojumu. Eksperta stratēģija interpretējama kā zinātnes diskursu raksturojošs elements – pretenzijas uz patiesības zināšanu, realitātes pazīšanu un objektīvu aprakstu. Kā uzskata Liotārs, zinātne pretendē uz denotāciju, tomēr, no otras puses, viņš norāda, ka zinātne ir tikai viena no valodas spēlēm, kas ir līdzvērtīgā pozīcijā jebkurai citai, līdz ar ko tai nevar piederēt zināšanu leģitimācijas tiesības.⁸⁰ Liotāra raksturotā filozofa stratēģija zināmā mērā saistāma ar sokratisko metodi: pamatojoties uz savu “nezināšanu” (vai savas nezināšanas robežu apjaušanu), filozofs izvaicā, uzdod jautājumus, nevis mēģina postulēt drošticamas zināšanas. Tātad, ja eksperts ir tas, kas zina, ko viņš zina un ko nē, tad filozofs ir tas, kurš nezina neko no eksperta zināmā, bet ir spējīgs uzdot jautājumus, izvirzīt problēmas, kam

⁷⁸ Lyotard J.F. *The Postmodern Condition*. [elektroniskais resurss]

⁷⁹ Ibid.

* Šajā sakarā Liotāram mēdz izvirzīt iebildumus, ka arī viņa postmodernisma teorija ir šāds meta-naratīvs un ka Liotāram nav izdevies savas teorijas saturā un formā iestrādāt pausto pārliecību.

⁸⁰ Lyotard J.F. *The Postmodern Condition*. [elektroniskais resurss]

nepieciešams risinājums.⁸¹ Šajā sakarā velkamas ciešas paralēles ar Bodrijāra teorijas-fikcijas izpratni, arī tā sevī apvieno šķietami divas dažādas stratēģijas, tomēr, atšķirībā no Liotāra, kurš šīs dažādās stratēģijas godprātīgi realizē, Bodrijāra teorijai-fikcijai raksturīgs provokatīvāks raksturs: tā vienlaicīgi ir spēle ar piedāvātajām teorētiskā vai literāra stratēģijām, un provokācija tiem, kas vēlas to interpretēt kā vienu no šīm stratēģijām.

Iespējams, šo autoru rakstīšanas stila saistība sakņojas abu līdzīgajos uzskatos: gan Liotārs, gan Bodrijārs runā par zinātniskā jeb interpretējošā diskursa nepamatotajām pretenzijām uz patiesību, kā arī atsaucas uz spēli kā ideālo stratēģiju. Viņu teorētiskās spēles galveno principu varētu raksturot sekojoši: nav vienas objektīvas zinātnes, teorijas, ir tikai neskaitāmas valodas spēles, kas mēģina reprezentēt realitāti, un neviena no tām nav privilēģētāka attiecībā pret citām. Tomēr, no otras puses, abi autori šo spēli spēlē savādāk nekā to darītu rakstnieki, viņu darbos reizē ar fikciju un spēli parādās arī deskriptīvi vai reizēm normatīvi izteikumi, kas norāda uz “eksperta stratēģijas” pretenzijām. Iespējams, šādā veidā, savos tekstos arī formāli iedzīvinot saturisko, Bodrijārs un Liotārs vēlas norādīt uz viņuprāt vienīgo iespējamo “postmodernā” zinātnieka jeb eksperta stratēģiju, t. i., no vienas puses, mēģinājums aprakstīt it kā objektīvi pastāvošas lietas, parādības, procesus, bet, no otras puses, nepārtraukta savu uzskatu subjektīvisma un relativitātes apziņa.

Deridā dekonstrukcija

Lai gan Bodrijārs darbā *Cool memories* kritizē Deridā dekonstrukciju, rakstot, ka “nav nekā konstruktīvāka par dekonstrukciju”⁸², tomēr, manuprāt, un kā to apliecina arī vairāki pētnieki, ir iespējams konstatēt paralēles šo autoru darbos, arī dekonstrukcijas un pavadināšanas sakarā.

Dekonstrukciju, no vienas puses, var interpretēt kā tekstu lasīšanas stratēģiju, kas tekstu padara atvērtu dažādiem lasījumiem, kā arī, kā stratēģiju, kas norāda uz pretrunām, diskontinuitātēm paša teksta ietvaros. Bieži dekonstrukciju saista ar bināro opozīciju nojaukšanu, kas ļauj manifestēties opozīcijas “apspiestajai” pusei. Tomēr skaidra dekonstrukcijas definīcija būtu pretrunā pašai dekonstrukcijas idejai, kuras pamatā ir pieņēmums, ka nav pareizā, īstā lasījuma, ka katrā tekstā slēpjas dualitāte, kas ir savstarpēji pretrunīga.⁸³

⁸¹ Aylesworth G. Postmodernism. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

⁸² Baudrillard J. *Cool memories II*. Durham, North Carolina: Duke University Press, 1996. 25.

⁸³ Reynolds J. Jacques Derrida. // *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

Atšķirībā no Sosīra, kurš uzskatīja rakstīto valodu par runātās valodas papildinājumu, Deridā norāda uz rakstītā teksta primārumu attiecībā pret runu. Viņaprāt, rakstītā teksta sakarā iezīmējas nepārvarama plaisa starp to, ko autors ir vēlējis pateikt un to, ko nolasa lasītājs. Rakstītais teksts atņem rakstītājam kontroles iespējas, un nav nekā ārpus šī teksta, pat ne paša autora, kas varētu leģitimēt un izskaidrot teksta nozīmes: “ja lasīšana nedrīkst dublēt tekstu, tad tā nevar leģitīmi pārkāpt teksta robežas, lai nonāktu pie kaut kā ārpus tā, pie referenta (metafiziskas, vēsturiskas, psiho-biogrāfiskas utml. realitātes) vai pie ārpus teksta esoša apzīmējamā. (..) Nav nekā ārpus teksta”.⁸⁴ Piedevām šajā sakarā Deridā runā par tekstu plašākā nozīmē, norādot ne tikai uz literāro tekstu analīzes metodi, bet arī uz “realitātes” uzbūvi, kas tiktāl, cik skar cilvēku, ir tikai teksts. Lai kaut ko padarītu jēgpilnu, to ir jāapraksta, jāizskaidro, īsumā, jāpastarpina ar valodu. Tā rezultātā jebkurš sabiedrības vai realitātes apraksts kļūst par nozīmju ķēdi, kam nav referenta ārpus šīm nozīmēm, apzīmētājiem.

Deridā tekstualitātes izpratni bieži saista ar Bodrijāra simulācijas koncepciju, kuras pamatā ir ideja, ka zīmes ir atrautas no realitātes, referenta, un savu nozīmi iedibina tikai attiecībā pret citām zīmēm. Tomēr iespējams saskatīt paralēles arī starp Deridā idejām un Bodrijāra pavadināšanas koncepciju. Kā raksta Roberts Viks⁸⁵: “Bodrijāra apgalvojums, ka viss ir pavadināšana, iegūst jēgu Deridā idejas, ka valoda iespiežas visos dzīves aspektos, kontekstā, kā arī, saistībā ar Deridā uzskatu, ka valodā pastāv nebeidzama nozīmes “atlikšana” jeb nebeidzama apzīmētāju spēle. Pavadināšana atklāj nozīmes “atvērtību” un nebeidzamo atlikšanu”.⁸⁶ Manuprāt, abu autoru saistība vairāk parādās tieši interpretācijas kritikas sakarā. Bodrijārs, līdzīgi kā Deridā, iestājas pret “pareizā lasījuma” iespējamību, pret pareizo teksta (bezapzinātā) “atkodējumu”, ko meklē, piemēram, psihoanalīze*.

Jau darbā *Pavedināšana* Bodrijārs raksta par references likvidāciju un “realitātes” fiksēšanas neiespējamību, attiecīgi stratēģija, ko viņš piedāvā, ir spēlēt ar zīmēm, nemēģinot mākslīgi iedibināt references attiecības. Iespējams neliela atšķirība ir saskatāma abu autoru attieksmē pret šo nozīmju spēli: Deridā vairāk uzsver nepieciešamību “atvērt” tekstu, ļaut apspiestajām nozīmēm izskanēt, parādīt tekstu iekšējās pretrunas. Savukārt, Bodrijārs tik daudz neiedziļinās citu tekstu dekonstrukcijā (vismaz viņa kritika nav tik

⁸⁴ Derrida J. *Of Grammatology*. The Johns Hopkins University Press, 1997. 158.

⁸⁵ Robert Wicks – Ouklendā universitātes filozofijas profesors. Galvenās pētniecības jomas: Kants, estētika un 20. gs. Eiropas filozofija.

⁸⁶ Wicks R. Jean Baudrillard, Sociologist. // *Modern French Philosophy: From Existentialism to Postmodernism*. 282.

* Sīkāk par psihoanalīzes un interpretācijas kritiku skatīt nodaļu “Par” un “pret” psihoanalīzi

smalki un dziļi veidota kā Deridā), drīzāk norāda uz to nespēju “spēlēties ar nozīmēm” un vēlmi atrast realitāti, patiesību. Bodrijāra pozīcija šķiet ironiskāka un reizē arī fatālāka.

Zināmā mērā saistība saskatāma arī starp dekonstrukciju un darba *Pavedināšana* iespējamo mērķi. Ja dekonstrukciju izprot kā centienus atklāt “apsiesto”, noklusēto “balsi” un ļaut tai runāt, tad Bodrijāra tekstu iespējams uzskatīt par tradicionālas teorijas dekonstrukcijas mēģinājumu, kura mērķis ir ļaut runāt pavedināšanai. Pēc Bodrijāra domām, pavedināšanu ir katrai interpretējošai un uz patiesības producēšanu orientētai teorijai iekšēji piemītošs atgriezeniskais spēks, ko dominējošais diskurss nepārtraukti mēģina apsiest un iznīcināt, tomēr neveiksmīgi. Pavedināšana ir jāapspiež un jānormalizē, jo tā sevī nes apliecinājumu teorijas “mākslīgumam” un nepamatotībai.

Teorija postmodernajā situācijā

Attiecīgi, ja piekrīt Bodrijāram un viņa laikabiedriem, var secināt, ka mēs dzīvojam pasaulē, kura sastāv no zīmēm, kas nav piesaistītas realitātei un ir savstarpēji maināmas. Nav realitātes, patiesības, noteiktības. Vienas zīmes nozīme vai vieta kopējā sistēmā ir atkarīga tikai no citām zīmēm, nevis no kāda ārpus zīmju sistēmas esoša referenta. Šādā situācijā patiesas un realitāti adekvāti atspoguļojošas teorijas veidošana šķiet bezjēdzīgāka nekā jebkad. Kā uzskata Bodrijārs, viss, uz ko šāda patiesību pretendējoša teorija ir spējīga, ir jauna hiperrealitātes modeļa jeb simulācijas radīšana. Pēc viņa domām, teorija nevar skaidrot realitāti, jo pati realitāte ir kļuvusi par ko citu, par hiperrealitāti. Entonijus Kings Bodrijāra pozīciju interpretē sekojoši: “[a]kadēmiskās teorijas* ir tikai hiperrealitātes interpretācijas, kas jau ir atdalītas no sociālās realitātes. Tādā veidā tās pašas kļūst par simulakriem, dubultīgi attālinātiem no dzīves. Mēģinot sevi attaisnot, akadēmiskās teorijas nepadara savus skaidrojumus ticamākus, bet gluži otrādi – pazaudē pašu pētniecības objektu no redzesloka”.⁸⁷

Roberts Millers darbā *Viņpus postmodernisma? Virzībā uz spēles filozofiju*⁸⁸ raksta par teorijas krīzi, kas saistāma ar Liotāra koncepciju par meta-naratīvu zudumu un zināšanu lomas izmaiņu postmodernajā situācijā. Pēc viņa domām, teorija ir saistāma ar valodas spēli, kas vērsta uz patiesības reprezentāciju: “teorija cenšas sniegt patiesu, adekvātu realitātes reprezentāciju”.⁸⁹ Krīze iestājas tajā brīdī, kad parādās apjausma, ka teorija ir tikai viena no daudzām valodas spēlēm, kam nav prioritāru tiesību uz patiesību.

* Šajā konkrētajā gadījumā autors runā par kritisko teoriju un Bodrijāra novēršanos no tās.

⁸⁷ King A. *Baudrillard's Nihilism and the End of Theory*. // Telos.

⁸⁸ Miller R. *Beyond Postmodernism? Toward a Philosophy of Play*. [elektroniskais resurss]

Sk.: http://home.vicnet.net.au/~exist/pdf/2001_December.pdf

⁸⁹ Miller R. *Beyond Postmodernism? Toward a Philosophy of Play*. [elektroniskais resurss]

Teorija kļūst relatīva un, kā uzskata Millers, šajā situācijā iespējami divi risinājumi: pirmkārt, pilnīga atteikšanās no teorijas – izvēloties klusēšanas stratēģiju, otrkārt, pievēršanās estētiskai spēlei jeb literatūrai un mākslai, kas nepretendē uz patiesu reprezentāciju.⁹⁰ Bodrijārs izvēlas spēli ar nozīmēm, teorijām, uzskatiem, kas nepretendē uz realitātei adekvāta modeļa radīšanu.

Džeisons de Boērs uzskata, ka Bodrijārs, līdzīgi kā Nīče un Batajs pirms viņa, ir aktualizējis teorijas nepamatotības (*groundlessness*) problēmu. Bodrijāra specifika esot tā, ka viņš šajā teorijas nepamatotības situācijā ir radis alternatīvu teoriju – “fatālu, ironisku un absurdu, kas ir apsēsta tikai ar pašas teorijas neiespējamības atkārtošanu”.⁹¹ Teorijai, kas apzinās pati savu neiespējamību tikt viņpus teksta/zīmēm, atliek aizmirst “realitāti” un sajūsmināties par pašas “tukšo formu”. De Boērs norāda uz vēl vienu būtisku iezīmi Bodrijāra teorijai – tā ir atmetusi jebkādus mēģinājumus ietekmēt realitāti vai arī izdarīt kādas prognozes, radīt rezultātus, ko tradicionāla teorija varētu uzskatīt par savu mērķi.⁹² Tomēr šajā sakarā var izvirzīt vairākus iebildumus. Pirmkārt, pētnieku E. Kinga, Braiena Tērnera (Bryan Turner)^{*} un paša Bodrijāra lietotais “teorētiskā terorisma” jēdziens jau norāda uz viņa centieniem ietekmēt realitāti – Kings uzskata, ka tieši tur slēpjas Bodrijāra atšķirība no akadēmiskiem filozofiem, kas nodarbojas ar “sausas teorijas” veidošanu.⁹³ Otrkārt, Bodrijārs, apzināti vai neapzināti, nepārtraukti izsaka prognozes par sabiedrības potenciālo attīstību. Protams, var iebilst, ka viņa izteikumi ir drīzāk līdzīgi zinātniskās fantastikas nākotnes prognozēm, nevis zinātniskajam aparātam raksturīgām prognozēm, kuru piepildīšanās verificē teorijas patiesumu. Iespējams, Bodrijāra fatālie, apokaliptiskie raksturojumi drīzāk slēpj klusu cerību, ka “realitāte” un cilvēki nekad tik tālu nenonāks. Tomēr kopumā, manuprāt, De Boēram nav taisnība, apgalvojot, ka Bodrijāram ir izdevies radīt alternatīvu teoretizēšanas veidu. Manuprāt, viņš visu laiku atrodas savdabīgā riska situācijā, proti, riskā ieslīgt vai nu interpretējošā teoretizēšanā, kas atbilstoši pretendē uz patiesumu, adekvātumu, vai arī literatūras jeb zinātniskās fantastikas jomā, kas, savukārt, zaudē jebkādu nozīmību teorijas kritikas sakarā.

Vēl viens būtisks Bodrijāra “teorijas-fikcijas” aspekts ir saistīts ar tās šķietami neakadēmisko, nekonekventu, fragmentāro formu. E. Kings, raksta, ka iespējams šādas formas izvēle ir apzināta un ka ar “tekstuālas” analogijas palīdzību Bodrijārs ir vēlējies

⁹⁰ Miller R. *Beyond Postmodernism? Toward a Philosophy of Play*. [elektroniskais resurss]

⁹¹ Boer J. de. The Fatal “Theory-Fiction” of Jean Baudrillard. // *International Journal of Baudrillard Studies*.

⁹² Ibid.

* Bryan Turner – sociālās teorijas un socioloģijas profesors Kembridžas universitātē. Žurnālu “Citizenship studies” un “Body & Society” redactors.

⁹³ King A. *Baudrillard's Nihilism and the End of Theory*. // Telos.

atklāt sociālajā realitātē pastāvošās novirzes, anomālijas, fragmentāciju. V. Šrēders šādu pozīciju saista ar nošķirumu starp banālajām un fatālajām stratēģijām. Ja banālās stratēģijas ir tās, kas cenšas apstiprināt subjekta varu pār pasauli, patiesību un realitāti, tad fatālās stratēģijas (un šķiet Bodrijāra “teorija-fikcija” par tādu ir uzskatāma) nodarbojas ar pastāvošās dinamikas, pārsātinājuma, vienaldzības atspoguļošanu – tā atļauj “teorijā” ienākt nejaušībai, haosam, neskaidrībai, kas to padara valdzinošu/pavedinošu.⁹⁴

Tāpat kā Liotāra un Deridā darbi, arī Bodrijāra *Pavedināšana* ir mēģinājums raksturot mūsdienu sabiedrību un tajā pastāvošās varas, ražošanas, realitātes mutācijas. Tas ir ideoloģisks jutīgums, kas pēc 1968. gada liek noraidīt t. s. „izrādes sabiedrību”^{*} un aplūkot sabiedrību, politiku kā tādu, kurā ir iesaistīti visi bez iespējas kaut ko mainīt, bez iespējas izvairīties. Līdzās fatālajam, pavedināšana ir viens no daudzajiem atslēgas vārdiem, ko šādas sabiedrības skaidrojumam ir piedāvājis Bodrijārs.

⁹⁴ Schroeder W. R. *Continental Philosophy: A Critical Approach*. 337., 338.

^{*} Situacionisma kustības pārstāvja Gija Debora lietotais jēdziens, ar ko viņš darbā “Society of Spectacle” raksturoja sava laika sabiedrību. Bodrijārs vairākkārt ir paudis uzskatu, ka mūsdienās vairs nevar runāt par izrādes sabiedrību, jo tā pieder pavisam citai kārtībai.

Darbs Pavedināšana

“*Pavedināšana* ir teorija-fikcija, kura nelīdzinās nekam, kas bijis pirms tās. Tā apgriež kājām gaisā pat visradikālākos mūsdienu diskursus un vienlaicīgi izaicina visu moderno teoriju, ieskaitot pašas teorētiskās “ražošanas” likumus”.⁹⁵

Pavedināšana ir piesātināts teksts, kurā parādās neskaitāmas filozofiskās un literārās ietekmes, diskusijas. Šajā “mazajā provokatīvajā grāmatiņā” (kā to nosaucis Kelners) Bodrijārs spēlē sarežģītu spēli gan ar lasītāju, gan pētniekiem – viena pār otru savijušās neskaitāmas tēmas un galvenā jēdziena – pavedināšanas – nozīmes. Piedevām šī komplicētā tīklojuma atšķetināšanu īpaši sarežģītu padara Bodrijāra specifiskā pozīcija, kas raksturojuma kā spēlēšanās ar patiesuma momentu, efektu – viņš liek noticeēt kādai koncepcijai, definīcijai, idejai, lai jau pēc pāris lappusēm apgāztu radušos priekšstatu un atklātu tā nepamatotību. Neskatoties uz to, mēģināšu izsekot līdz domas pavedieniem un jēdzienu lietojumam darbā *Pavedināšana*.

Pavedināšanas ievadā pausto ideju kontekstā to var uzskatīt par darbu, kas veltīts pavedināšanas apoloģijai. Bodrijārs raksta, ka jau reliģija pavedināšanu saistījusi ar ļauno, un šo lāstu saglabājusi ētika un filozofija, savukārt mūsdienās to pārņēmusi psihoanalīze un seksuālās atbrīvošanās kustība.⁹⁶ Intervijā Diānai Hanterei Bodrijārs saka, ka *Pavedināšana* zināmā mērā uzskatāms kā turpinājums viņa ražošanas un marksisma dialektikas kritikas projektam. Viņš vēlēties atrast alternatīvu stratēģiju, kas nebūtu tik ļoti koncentrēta uz kapitālu un ražošanu, kurā būtu vairāk spēles, rotaļīguma. Otra iecere darbā *Pavedināšana* bijusi seksuālās revolūcijas un iekāres teorijas kritika, tomēr pētījumu gaitā Bodrijārs izlēmis mainīt skatupunktu un rakstīt par pavedināšanu.⁹⁷

Šajā pašā intervijā uz jautājumu, kā Jūs skaidrotu savu pavedināšanas izpratni, Bodrijārs sniedz sekojošu atbildi: “[e]s gribu izmainīt noteikumus tam, kā tiek izprasta “realitāte”. Daļa no realitātes ir spēle un pavedināšanas fenomenoloģija. Mani interesē pavedināšanas metafizika, tas, kas parādās un kas pazūd, nevis pavedināšana šī vārda parastajā nozīmē. Pavedināšana man ir pasaules, realitātes apgriešana kājām gaisā, izaicinājums un duelis ar pasauli, ar pasaules likumiem, ar realitātes principu”.⁹⁸ Tomēr šis ir tikai viens no iespējamiem pavedināšanas traktējumiem darba *Pavedināšana* ietvaros. Darbā *Paroles*, atgriežoties pie šī jēdziena skaidrojuma, Bodrijārs raksta, ka “tā, kā viņš

⁹⁵ Baudrillard J. *Seduction*. Citāts uz grāmatas aizmugurējā vāka, oriģināls atrodams laikrakstā *Libération*.

⁹⁶ Baudrillard J. *Seduction*. 1.

⁹⁷ Baudrillard J. Interview with Diana Hunter. // *Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse*. 288.

⁹⁸ Ibid.

saprot šo jēdzienu, pavadināšana ietver visu, nevis tikai apmaiņu starp dzimumiem”.⁹⁹ Uz dažādajiem pavadināšanas jēdziena traktējumiem norādījis arī Kelners: “no vienas puses ar pavadināšanu raksturots veids, kā sabiedrība darbojas; tā ir mūsu liktenis un (postmodernās) pasaules pastāvēšanas veids. No otras puses, tas ir Bodrijāra ideāls, viņa piedāvātā alternatīva ražošanai, kas aizstāj simbolisko apmaiņu kā privilēģēto apmaiņas formu. Šādā perspektīvā skatīta, pavadināšana ir realitātes, ražošanas nepieciešamības, nozīmes un patiesības nopietnības noliegums”.¹⁰⁰

Manuprāt, arī šis Kelnera raksturojums neaptver tās daudzās nozīmes un kontekstus, kādos Bodrijārs lietojis pavadināšanas jēdzienu. Tomēr jāņem vērā, ka Bodrijārs pats atzīst, ka “jēdzieni, ko es lietoju, nav jēdzieni. Es neizvirzu sev pretenzijas pēc to konceptuālā satura, tā būtu pārāk augsta prasība. Tiem var likt spēlēties vienam ar otru, un tā nav tikai vieglprātība vai modes lieta; pēc manām domām tas ir ļoti nopietni”.¹⁰¹ Šādā gaismā šķiet pats mēģinājums rast skaidrību Bodrijāra jēdzienu lietojumā jau sākotnēji ir nolemts neveiksmei, tomēr, neskatoties uz to, mēģināšu sniegt īsu Bodrijāra pavadināšanas un citu atslēgas vārdu skaidrojumu.

Atslēgas vārdi

Pavadināšana

Tradicionāli pavadināšanu saista ar Bībeles stāstu par grēkā krišanu vai tādiem reāliem un izdomātiem tēliem kā Kazanova, Dons Žuans, Kleopatra. Ikdienas valodas lietojumā to saista ar otras personas iesaistīšanu intīmos sakaros vai arī attiecībā uz nedaudz izsmalcinātāku spēli ar otru cilvēka jūtām. Sociālajās un humanitārajās zinātnēs parādās tendences izmantot šo jēdzienu mūsdienu sabiedrības aktuālo norišu raksturojuma sakarā, piemēram, kā procesu, ar kura palīdzību kādu apzināti iesaistīt konkrētā darbībā. Bodrijārs šo jēdzienu lieto nedaudz abstraktākā nozīmē, piedevām darbā kopumā fiksējamas vismaz četras pavadināšanas nozīmes, ko tālāk var iedalīt vēl sīkāk, ņemot vērā atsevišķas nianses.

Pirmkārt, iespējams runāt par pavadināšanu kā destruktīvu, atgriezenisku spēku, kas slēpjas gan teorijā, gan realitātē. Šis spēks ir vērsts uz dominējošā diskursa apvēršanu, atcelšanu, parodēšanu, padarot to par tukšu zīmju spēli. Pēc Bodrijāra domām, dominējošais diskurss ir tas, kuru raksturo vara, ražošana, patiesība, seksualitāte, vīrišķais.

⁹⁹ Baudrillard J. *Passwords*. 21.

¹⁰⁰ Kellner D. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and Beyond*. 149.

¹⁰¹ Baudrillard J. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. 56.

Šī diskursa apspiestā puse, savukārt, raksturojama ar jēdzieniem: pavināšana, atgriezeniskais, spēle u.tml.

Otrkārt, ar pirmo nozīmi saistīta ir pavināšanas kā stratēģijas izpratne. No vienas puses, to iespējams tvert kā teoretizēšanas vai teorijas “lasīšanas” stratēģiju, kura pretstatā interpretācijai (kas vērsta uz patiesās nozīmes atkodēšanu, apslēptā atsegšanu) piešķir parādībām privilēģētu statusu un nemēģina rast skaidrojumu viņpus tām esošā realitātē.* Šāda teorijas veidošana cieši saistīta ar paša Bodrijāra “teoriju-fikciju”, kas praksē realizē minētās stratēģijas “prasības”. No otras puses, atsaucoties uz jau minēto Kelnera viedokli, pavināšanu iespējams uztvert kā idālu “pretošanās” stratēģiju, kā terapeitisku paņēmieni kopumu, kas mūsdienu cilvēkam palīdzētu adaptēties nedaudz “šizofrēniskajā” situācijā. Tā ir ironiska un rotaļīga stratēģija, kuras centrā ir noteikums: pieņemt spēles noteikumus, bet turpināt ar tiem spēlēties, tos parodēt, kopumā pārvēršot visu eksistenci savdabīgā rotaļā.**

Treškārt, lai gan Bodrijārs noliedz interesi pavināšanas procesā tā ikdienas izpratnē, tomēr darbā vairākās nodaļās pievēršas pavināšanai kā konkrēta subjekta realizētai stratēģijai. Piemēram, saistībā ar Kirkegora darbu *Pavinātāja dienasgrāmata* viņš raksturo specifisko pavinātāja stratēģiju, kas ir aristokrātiska, smalka, estētiska spēle. Saistībā ar dzimtes/dzimuma nošķirumiem, Bodrijārs paralēli plašākajai pavināšanas izpratnei, atsaucas uz to kā sievišķā specifisko stratēģiju, kurai atbilstošie līdzekļi ir kosmētika, greznumlietas un izrādīšanās.

Ceturtkārt, darba *Pavināšana* beigās sastopamā “vēsās”*** pavināšanas tematika, kuru diemžēl Bodrijārs šajā darbā izvērš nedaudz, bet kas varētu būt visinteresantākā sociālās filozofijas kontekstā. Viņaprāt, mūsdienu sabiedrība pašos pamatos ir tāda, kas baidās un izvairās no pavināšanas, tā ir inerta un vienaldzīga. Ja primitīvajās sabiedrībās dominēja rituāls un duālas, savstarpējas attiecības, tad mūsdienu cilvēks dzīvo pasaulē, kuru nosaka “digitālās attiecības” jeb pieslēgums (*connection*).

* Šajā sakarā velkamas paralēles ar fenomenoloģijas centrā esošo parādību pasaules analīzi, kas necenšas nokļūt pie lietām par sevi, lietām viņpus parādībām. Tomēr, Bodrijārs iespējams noliegtu šādu saistību, atsaucoties uz fenomenoloģijā nozīmīgo intencionalitātes koncepciju, kas pieprasa vēršību uz priekšmetu. Lai arī fenomenoloģiju neinteresē objektīvā realitāte, tās eksistence netiek noliegta, savukārt Bodrijāra sakarā par realitāti vairs īsti runāt nevar, jo to ir aizstājusi zīmju spēle.

** Manuprāt, šī pavināšanas nozīme tikai netieši nolasāma šajā darbā. Drīzāk tas ir Bodrijāra fatālās teorijas apoloģijas veids, kas norāda uz tās “patieso” cēlo mērķi. Piedevām šāda mērķa esamību ir gandrīz neiespējami pierādīt pašos Bodrijāra darbos.

*** Šis jēdziens pārņemts no mediju teorētiķa Maršala Maklūana idejas par auksto un karsto mediju nošķirumu.

Mūsdienu cilvēks nemāk spēlēties, tas drīzāk dzīvo absolūtas drošības situācijā, kurā nav iespējama pavadināšana.

Savukārt, pati pavadināšana ir nonākusi, t.s., “politiskajā” fāzē, kurā tā kļūst par “auksto” pavadināšanu – “nebeidzama bez-satura formas reprodukcija”¹⁰². Pavadināšanas līmeņu iedalījumu Bodrijārs saista ar Valtera Benjamina (1892-1940) mākslas darba ģenealoģiju. Pēc Benjamina domām, pirmie mākslas darbi radušies rituālu vajadzībām, savukārt, līdz ar renesansi attīstījies skaistuma kults, un mākslas darbs ieguvis drīzāk estētisku vērtību. Tehniskās reprodukcijas iespējas ir katalizators mākslas darba krīzei, jo vairs nav iespējams atsaukties uz tā autentiskumu un auru; agrāko rituālo pamatu nomaina pavisam cita prakse – politika, piešķirot mākslas darbam politisku funkciju jeb vērtību.¹⁰³ Līdzīgi kā mākslas darba sakarā, arī pavadināšanā var izdalīt trīs fāzes: rituālo, kuru raksturo izaicinājums, maģiskums, spēle, estētisko, kas saistāma ar pavadinātāja stratēģiju un politisko. Pēc Bodrijāra domām, mākslas darbs tehniskās pavairošanas laikmetā tiek iznīcināts, iespējams, līdzīgi var runāt par pavadināšanas izzušanu tās politiskajā fāzē.

Pavadināšanas ieiešana politiskajā fāzē raksturo postmoderno. Jau darbā *Pavedināšana* sastopami sabiedrības raksturojuma elementi, kas vēlāk tiek saistīti ar simulācijas sabiedrības jēdzienu. Mediju un reklāmas sfēra piedāvā sociālā simulāciju, hologrammu, savukārt, auditorija, ko Bodrijārs sauc par “aukstajām” masām, uz to atbild ar pret-simulāciju vai arī vienaldzību un inertumu. Tas, kas ārēji varētu šķist kā pavadināšana, postmodernajā jeb simulācijas sabiedrībā drīzāk saistās ar “rotaļīgu pieķeršanos simulētas informācijas fragmentiem”.¹⁰⁴ Bodrijārs šādu pavadināšanas veidu uzskata par “vulgāru”, jo tajā nav palicis nekā no rituālās vai estētiskās pavadināšanas, tā drīzāk ir atsvešināta sajūsma par mediju “spoguļu” jeb ekrānu radītajiem valdzinošajiem attēliem.

Šajā sakarā iespējams konstatēt paralēles Bodrijāra pavadināšanas un simulācijas koncepciju starpā. Piemēram, zīmju spēles, realitātes kā references atcelšanas sakarā. Tomēr darbā *Pavedināšana* Bodrijārs raksturo pavadināšanu kā simulācijai pretēju stratēģiju, kā vienīgo iespējamo pretošanās veidu visu sociālo sfēru pārņemošajai simulācijai. Tūlīt gan viņš steidz atzīmēt, ka pavadināšana un simulācija ir ļoti līdzīgas izpausmēs un grūti nošķiramas.¹⁰⁵ S. Plānta norāda, ka mūsdienu sabiedrībā lielākais

¹⁰² Baudrillard J. *Seduction*. 180.

¹⁰³ Benjamin W. *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*. [elektroniskais resurss] Sk. <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/benjamin.htm>

¹⁰⁴ Baudrillard J. *Seduction*. 163.

¹⁰⁵ Ibid. 11.

pavedināšanas drauds ir tās “aukstā forma”, kas likvidē pavedināšanu, to mēģinot padarīt par realitāti. Tomēr šajā sakarā rodas jautājums vai kopumā pati pavedināšana sevi nenoved šādā stāvoklī, jo, ja tā pilnībā atceļ realitāti, tā pati neizbēgami kļūst par realitāti. Tāpēc gribētos piekrist Kelneram, kurš uzskata, ka Bodrijāram “īsti neizdodas radīt pavedināšanas izpratni, kas būtu kā alternatīva vēsajai pavedināšanai, kas raksturo postmoderno sabiedrību”.¹⁰⁶

Pārējie darbā Pavedināšana būtiskie jēdzieni

Kā raksta Geins, “Bodrijārs diezgan uzstājīgi apgalvo, ka viņš nedarbojas doktrīnas izveidošanas virzienā, bet gan drīzāk stratēģijas virzienā. (..) Visaptveroša Bodrijāra “glosārija” izveidošana norādītu uz mēģinājumu nostiprināt doktrīnu, nevis stratēģiju, vai mēģinājumu pārvērst stratēģiju doktrīnas metodē”.¹⁰⁷ Kā jau minēju Bodrijārs šādus mēģinājumus padara gandrīz neiespējamus ar pretrunīgo un vietām neskaidro jēdzienu lietojumu, tomēr, manuprāt, šī pētījuma kontekstā ir nepieciešams vismaz parādīt Bodrijāra lietoto jēdzienu savstarpējās attiecības kopējā tīklojumā. Tā kā lielākā daļa no turpmāk minētajiem jēdzieniem ir inkorporēti darbā, šajā sadaļā par mērķi izvirzīju Bodrijāra konceptuālā “rāmja” iezīmēšanu, nevis detalizētu jēdzieniskā aparāta analīzi.

Kopumā, pēc manām domām, darbā *Pavedināšana* nozīmīgākos jēdzienus iespējams sadalīt divās grupās. Šāds dalījums saistāms ar pavedināšanas pretstatījumu dominējošai sabiedrības iekārtai jeb dominējošam diskursam. Piedevām, arī šie jēdzieni izkārtojas savstarpējās pretstatu attiecībās. Vispārskatāmāk šo jēdzienisko tīklojumu būtu attēlot sekojoši:

pavedināšana	ražošana, vara, patiesība, realitāte
sievišķais, pavedināšana	vīrišķais, seksualitāte, vēlme
parādības, zīmes	nozīme, patiesība
atgriezeniskums	linearitāte
spēle	interpretācija
mākslīgais	dabīgais
fatālais	banālais
izaicinājums, noslēpums	vienaldzība, <i>obscenity</i> kā visa izrādīšana
noteikumi	Likums

¹⁰⁶ Kellner D. *Jean Baudrillard: From Marxism to Postmodernism and Beyond*. 149.

¹⁰⁷ Gane M. *Jean Baurillard: in Radical Uncertainty*. 11.

Šo sarakstu varētu turpināt vēl, tomēr, manuprāt, minētie jēdzieni atklāj kopējo Bodrijāra pozīciju, kas līdzīgi kā Deridā dekonstrukcija vērsta uz binārās opozīcijas apspiestās, noklusētās puses analīzi un apoloģiju. Tāpat, šķiet, šie jēdzieni palīdz ilustrēt Bodrijāra rakstīšanas stilu, kas vairāk saistāms ar metaforām, salīdzinājumiem un vārdu spēlēm, nekā skaidra konceptuālā aparāta izveidošanu. Tomēr, jāņem vērā, ka daži no šeit minētajiem jēdzieniem jau ir atraduši savu vietu mediju, filmu, kultūras studijās, arī sociālajā filozofijā un teorijā, tas liek domāt, ka zināmā mērā tie tomēr ir izmantojami arī teorētiskas analīzes veidošanā.

Jēdzienu savstarpējo attiecību sakarā gan jāsaka, ka iezīmējas tendence, ko var vērst pret Bodrijāra un atsevišķu viņa pētnieku pārliecību, ka viņam izdodas izvairīties no kļūdām, ko viņš iezīmē citu teoriju sakarā. Manuprāt, jau šo jēdzienu izkārtojums tādās kā binārās opozīcijās norāda uz struktūru, kas drīzāk raksturīga tradicionālai teorijai. Savukārt, mēģinājums analizēt opozīcijas noklusēto, apspiesto pusi nereti rezultējas apgrieztas kārtības iedibināšanā. Piedevām, interpretācijas kritikas sakarā, kas izvērstāk lasāma nodaļā *Par un Pret psihoanalīzi*, jāakcentē, ka zināmā mērā Bodrijārs ar šo jēdzienu savstarpējo “izkārtojumu” pieļauj to pašu kļūdu, ko, viņaprāt, realizē psihoanalīze, proti, nozīmes meklēšana viņpus parādību, manifestējošā diskursa.

Jau iepriekš “teorijas-fikcijas” sakarā norādīju uz iespējamām Bodrijāra uzskatu un rakstīšanas veida līdzībām ar citiem autoriem. Tagad, savukārt, vēlos pievērsties tiem autoriem un teorijām, ko Bodrijārs cenšas izaicināt ar darbu *Pavedināšana*.

Teorijas-fikcijas izaicinājumi

Bodrijāru bieži raksturo kā dumpinieku, kura teorētiskie centieni lielā mērā vērsti uz sabiedrībā un akadēmiskajā vidē vispārpieņemtu uzskatu sagrozīšanu, parodēšanu un sagraušanu. Var runāt par izaicinājumiem, kas mestī gan konkrētām teorijām, gan saistīti ar kādām stingrām vispārīgām pārliecībām. Tā piemēram, Geins norāda uz Bodrijāra galveno uzbrukumu, kas vērstas Rietumu kultūras un filozofijas virzienā. Viņaprāt, Bodrijārs vēlas atklāt realitātes mākslīgās radīšanas un pār-radīšanas mehānismu, kas raksturīgs Rietumu “domāšanai”.¹⁰⁸ Kā otru vispārīgo provokāciju var uztvert teorijas pamatojuma sagraušanu, kas manifestējas viņa teorijā-fikcijā.

Viņa veidoto sava laika sabiedrības aprakstu, kas diezgan tieši attiecināms arī uz mūsdienu sabiedrību, var uzskatīt par mākslīgi veidotu konstrukciju, kas svārstās uz patiesuma/nepatiesuma, teorijas/fikcijas, zinātnes/fantastikas robežām. No vienas puses

¹⁰⁸ Gane M. *Jean Baudrillard: in Radical Uncertainty*. 34.

tajā atrodami it kā pārspīlēti un sakāpināti realitātes raksturojumi, tomēr, minētie procesi vai parādības vismaz daļēji saskatāmi arī sabiedrības un indivīda dzīvē. Šādam sabiedrības aprakstam piemīt daļējs ticamības moments, tomēr tajā vienmēr kaut kas “aizslīd prom”, paliek nepateikts. Verificējamības un drošticamības iztrūkums Bodrijāra veidotajos sabiedrības modeļos drīzāk ir norāde uz to, ka arī jebkura cita sociālā teorija ir relatīva un konstruēta, ka nav sociālā un realitātes, ko tā mēģina analizēt. Bodrijāra teorijas atšķirība slēpjas, pirmkārt, viņa teksta izaicinošajā formā un, otrkārt, nepārtrauktajā atgriezeniskumā pie pašas teorijas relativitātes, nenoteiktības un nepamatotības.

Darba *Pavedināšana* sakarā var uzskatīt daudzus tiešus un netiešus izaicinājumus. Tāpat var konstatēt virkni ietekmju gan no filozofijas, gan literatūras jomām. Tomēr grāmatas *Pavedināšana* sakarā visnozīmīgākie ir Bodrijāra izaicinājumi psihoanalīzei un franču feminismam. Līdz ar šo virzienu kritiku, manuprāt, Bodrijārs atklāj savu kopējo nostāju pret teorijas veidošanas iespējām mūsdienu kontekstā, kā arī ar pavedināšanas jēdziena analīzi atklāj, viņaprāt, iespējamo alternatīvu.

“Par” un “pret” psihoanalīzi

Pārmetumi, ko Bodrijārs raida psihoanalīzes virzienā, ir saistīti ar Freida novēršanos no pavedināšanas teorijas (*seduction theory*), kas dominējusi viņa neirozes pētījumos (1895. - 96. g.). Lai gan Freids pats šādu jēdzienu nelieto, to parasti saista ar viņa pārliecību, ka histērija un neiroze ir simptomi traumai, ko radījusi pacienta bērnībā notikusi pavedināšana vai seksuāla uzmākšanās (seksuālas dabas šoks vai bauda pirms-seksuālā vecumā). Šādus secinājumus viņš pamato ar savu pacienšu terapijas rezultātiem – visos trīspadsmit histērijas gadījumos atklājušās apspiestas bērnības seksuālas traumas atmiņas. Pētījumu gaitā Freids nonāk pie secinājuma, ka gandrīz visos pētāmajos gadījumos pavedināšana/uzmākšanās ir nākusi no vecāku, pamatā tēva puses. Konstatējot, ka lielākajai daļai šo atmiņu nav faktuāla pamata, Freids atmet pavedināšanas koncepciju un izvirza vienu no centrālajām psihoanalīzes hipotēzēm, proti, ka pavedināšanas atmiņas ir “fantāzijas”, kas saistītas ar Oidipa kompleksu. Principā varētu uzskatīt, ka bērnu seksuālas izmantošanas tēzes vietā nāk infantilās seksualitātes koncepcija.

Pastāv diskusijas par to, vai Freidam vajadzēja atteikties no pavedināšanas teorijas. Džefrijs M. Meisons (*Jeffrey M. Masson*, 1941) 1984. publicētajā darbā *Uzbrukums patiesībai*¹⁰⁹ pauž pārliecību, ka Freids atmetis un sagrozījis sākotnējo pavedināšanas teoriju “intelektuāla glāvējuma” un savu kolēģu kritikas dēļ. Viņaprāt, Freida pievēršanās

¹⁰⁹ Masson J. M. *Assault on Truth*. Farrar Straus & Giroux, 1984.

psihiskajai realitātei novedusi pie materiālās realitātes ignorēšanas, attiecīgi tam, vai pavedināšana/uzmākšanās notikusi īstenībā vai ir tikai izfantazēta saskaņā ar Freida jauno koncepciju nav nekādas nozīmes. Šis Meisona darbs izsaucis asu polemiku psihoanalīzes pārstāvju un pētnieku vidū. Daži autori (piem., Alens Estersons) norāda uz tendenciozu Freida arhīva un terapijas metodes pētniecību.¹¹⁰ Citi autori pievienojas Meisona uzskatam, ka Freids, attīstot psihoanalīzi, ir pazaudējis saikni ar materiālo realitāti, pārāk lielu uzsvaru liekot uz psihiskās realitātes analīzi. Tomēr šeit iespējams izvirzīt iebildumu, jo savos pētījumos Freids konstatējis, ka atsevišķos gadījumos aizdomas par seksuālu traumu bērniībā ir apstiprinājušās. Šveiciešu psihoanalītiķe Alise Millere pauž uzskatu, ka pavedināšanas teorija sniedz labāku ieskatu bērnu seksuālās izmantošanas problemātikā, nekā Freida infantilās seksualitātes koncepcija.¹¹¹

Arī filozofu aprindās vērojama psihoanalīzes ietekme un Freida “mantojuma” izvērtēšana. Epistemologs un zinātnes filozofs Karls Popers (1902-1994) saskaņā ar savu falsifikācijas koncepciju norāda uz psihoanalīzes nezinātniskumu. Mazliet citādā aspektā diskusiju par psihoanalīzes mantojuma izvērtējumu, mēģinot to norobežot no freidomaksisma “revolucionārās pielāgošanas”, ir pieteikuši Bodrijāra laikabiedri un viņa aizklātie vai atklātie oponenti, proti, M. Fuko, Ž. Deridā, u.c.

Atšķirībā no pētniekiem, kas kritizē psihoanalīzes nezinātniskumu vai seksualitātes lomas indivīda attīstībā pārspilēšanu, Bodrijārs Freidam pārmet atteikšanos no pavedināšanas un pievēršanos šķietami zinātniskākam diskursam, kas balstīts uz interpretāciju: “Freids atmetis pavedināšanu, lai tās vietā liktu interpretācijas un seksuālās apspiešanas mehānismu, kas [teorijai] garantē objektivitāti un saskaņotību.”¹¹²

Manuprāt, ar šiem iebildumiem psihoanalīzei, Bodrijārs vēlas norādīt uz: dominējošā diskursa diskriminējošo iedabu, kā arī interpretācijas kā teorētiskas metodes nederīgumu. Galvenie Bodrijāra “uzbrukuma punkti” ir Freida seksualitātes izpratne un psihoanalīzes pamatā esošais nošķirums starp manifestējošo un latento diskursu.

Seksuālitātes koncepcijas kritikas sakarā var konstatēt tos Bodrijāra uzskatu aspektus, ko atzinīgi novērtē feministes. Proti, Bodrijārs norāda uz Freida seksualitātes traktējuma diskriminējošo struktūru: “ir tikai viena seksualitāte, viens libido, un tas piemīt vīrišķajam (*masculine*)”.¹¹³ Attiecīgi psihoanalīzē nav vietas sievišķajam diskursam, jo tā

¹¹⁰ Esterson A. *Jeffrey Masson and Freud's seduction theory: a new fable based on old myths*. [elektroniskais resurss] Sk.: <http://human-nature.com/esterson/index.html>

¹¹¹ Macey D. *The Penguin Dictionary of Critical Theory*. 346.

¹¹² Baudrillard J. *Seduction*. 57.

¹¹³ *Ibid.* 6.

būvēta uz vīrišķā diskursa pamatiem. Uz šo problēmu norādījis arī Deridā, kritizējot psihoanalīzes “falocentrismu”.

Tomēr šajā sakarā, šķiet, Bodrijāru interesē kas vairāk nekā tikai psihoanalīzes un feminisma diskusijas seksualitātes sakarā. Bodrijārs traktē pavedināšanu kā teoriju un interpretējošo diskursu “apspiesto” pusi, kas spēj iznīcināt šo teoriju sistēmu, atklājot to “mākslīgumu”, patiesības un jēgas trūkumu.¹¹⁴ Psihoanalīzes kritikas sakarā šķiet, ka tās vietā varētu būt jebkura cita teorija, kas tendēta uz patiesības, realitātes atklāšanu, – Bodrijāra pārmetumi ir vispārīgi un vairāk attiecas uz “teoretizēšanas” veidu, nekā uz konkrētām idejām vai jēdzieniem. Iespējams, psihoanalīze šajā sakarā drīzāk tiek izmantota kā paraugs pavedināšanas izskaušanas procesam, kas notiek daudzās teorijās. Netieši atsaucoties uz Freidu, Bodrijārs raksta, ka “pavisam nesen kādam izdevās iznīcināt pavedināšanu, aizstājot to ar “dziļumu”, neapzināto, interpretāciju. Bet šī aizstāšana ir trausla un iznīcīga.”¹¹⁵

Šī Freida trauslā sistēma, ko Bodrijārs kritizē, ir balstīta latentā un manifestējošā līmeņa nošķīrumā. Psihoanalīze attiecīgi ir interpretējoša darbība, kas meklē jēgu un parādību patieso nozīmi viņpus manifestējošā līmeņa (skaidrojot sapņus, atmiņas, apziņas plūsmu, asociācijas). Pēc Bodrijāra domām, interpretācija “liek manifestējošam diskursam teikt to, ko tas nevēlas. (..) Interpretācija izjauc manifestējošā diskursa parādību un nozīmju spēli un, izmantojot latento diskursu, atklāj patieso nozīmi.”¹¹⁶ Interpretācija ir destruktīva attiecībā pret manifestējošo diskursu, jo priekšplānā izvirza “apslēptās nozīmes” meklēšanu, kas, savukārt, paredz hipotēzi, ka manifestējošais diskurss ir vai nu maldinošs vai tāds, ko jāmeklē pareizi atkodēt, iztulkot.

Turpretī pavedināšana ir process, kas attālina diskursu no jēgas un patiesības: “[p]avedināšanā manifestējošais diskurss uzgriež muguru dziļumā esošajai kārtībai (apzinātai vai neapzinātai), lai to atzītu par spēkā neesošu, un tā vietā piedāvātu parādību šarmu un šķietamību”.¹¹⁷ Pavedināšanā nepastāv iedalījums starp redzamo un apslēpto, pastāv tikai parādības un to savstarpējā spēle, kurā “zīmju valdzinājums ir svarīgāks par jebkādas patiesības atrašanu”.¹¹⁸ Var secināt, ka pavedināšana ir parādību “triumfs”, proti, tām nav jāpaļaujas uz kādu ārpusē esošu referentu (vai slēpto diskursu), lai iegūtu apstiprinājumu savai nozīmei. Zināmā mērā šāda pavedināšanas izpratne ir saistāma ar Dž.

¹¹⁴ Baudrillard J. *Seduction*. 2.

¹¹⁵ Ibid. 54.

¹¹⁶ Ibid. 53.

¹¹⁷ Ibid. 53.

¹¹⁸ Ibid. 53.

De Boēra hipotēzi, ka visa Bodrijāra “teorija” skatāma kā korespondences patiesības teorijas kritika un mēģinājums atklāt, kādas sekas izraisa saiknes starp valodu un realitāti pārraušana.¹¹⁹ Interpretācija drīzāk balstās idejā, ka pastāv saikne starp parādību/zīmju un realitātes līmeni, un ka patiesība ir balstīta to savstarpējās korespondences attiecības, t.i., ka zīmes nozīmes leģitimācija ir iespējama attiecībā pret tās referentu. Savukārt, pavedināšana, ja tai vispār ir kāds sakars ar patiesību, drīzāk būtu saistāma ar koherences patiesības teoriju (*coherence theory of truth*), kuras pamatā ir ideja, ka izteikumu patiesība ir atkarīga no citiem ar to saistītiem izteikumiem kopējā sistēmā. Attiecīgi, pavedināšanas zīmju nozīme iedibinās nevis attiecībā pret tai ārēju referentu, bet gan attiecībā pret citām zīmēm. Šajā sakarā velkamas paralēles arī ar Deridā tekstualitātes un *différance* izpratni, proti, ka vārdi un zīmes paši nevar izskaidrot savu nozīmi un ka ir nepieciešami citi vārdi, lai to skaidrotu, kā rezultātā nekad nav iespējams nonākt pie apzīmējamā. Atgriežoties pie teorijas problemātikas, varētu uzskatīt, ka Bodrijārs ar izmanto pavedināšanas jēdzienu, lai netieši raksturotu, viņaprāt, alternatīvu teoretizēšanas veidu, kas robežojas ar spēli. Galvenais priekšnoteikums šādai teorijai būtu savas nepamatotības jeb neiesakņotības realitātē apzināšanās, savukārt, būtiska pazīme – tekstuāls valdzinājums. Protams, šajā sakarā Bodrijāram var izteikt iebildumu, ka viņa piedāvātais raksturojums nav jāmeklē teorijā, šīs funkcijas jau pilda literatūra, kas ir balstīta uz zīmju, nozīmju spēli un atrautību no realitātes. Arī Bodrijāra raksturotajai alternatīvajai teorijai pastāv risks pārvērsties par vienkāršu literāru, fantāzijas produktu.

Tomēr kaut kādā mērā varētu viņam piekrist, ka teorijai par sabiedrību un kultūru, ir jābūt kaut nedaudz “valdzinošai”, kārdinošai. Attiecīgi viņa izteikumu, ka jebkurš interpretējošs jeb “jēgpilns” diskurss ir “*vērsts uz parādību iznīcināšanu*”,¹²⁰ var uzskatīt par kritiku arī vispārējiem zinātniskās valodas attīrīšanas mēģinājumiem, ko var konstatēt, piemēram, Konta pozitīvismā un loģiskā pozitīvismā uzskatos. Izskaužot daudznazīmību un jebkādu nozīmju spēli, saskaņā ar minēto virzienu autoru uzskatiem, varētu iegūt skaidru, viennozīmīgu, realitātē un faktos balstītu valodu. Šo tendenci var saistīt gan ar pozitīvisma pārstāvja Konta pausto vajadzību pēc skaidrām, derīgām, “pozitīvām” zināšanām, kas pamatotas faktos un pieredzē, gan arī loģiskā atomisma pārstāvju (Bertranda Rasela (1872-1970) un Ludviga Vitgenšteina (1889-1951)) koncepciju, ka valoda sastāv no loģiskām vienībām – “atomiem”, kas tālāk nav dalāmi un uz ko

¹¹⁹ Boer J. de. The Fatal “theory-fiction” of Jean Baudrillard. // *International Journal of Baudrillard Studies*. [elektroniskais resurss]

¹²⁰ Baudrillard J. *Seduction*. 54.

reducējami jebkuri valodas izteikumi. Loģiskā pozitīvisma (virziens, kas radies abu iepriekš minēto virzienu ietekmē) pārstāvji izvirza verificācijas principu, kura pamatā ir loģiskā atomisma ideja par vienkāršām, loģiskām vienībām. Attiecīgi, saskaņā ar verificācijas principu, ja kādu izteikumu vai teoriju nav iespējams reducēt līdz atbilstošiem “atomārajiem faktiem”, tā ir nezinātniska un bezjēdzīga. Tomēr, kā parādīja loģiskā pozitīvisma attīstība, šāds mērķis ir nesasniedzams. Pirmkārt, arī daudzās “stingrajās” zinātnēs pastāv daudznozīmība, nenoteiktība, reizēm ir neiespējami verificēt to pamataaksiomas, otrkārt, valoda ir tās “lietojums”, tātad kaut kas mainīgs, attīstībā esošs, ko nav iespējams ielikt stingros, zinātniskos rāmjos. Saskaņā ar Bodrijāra uzskatiem, varētu teikt, ka šādu centienu neveiksmes varētu slēpties faktā, ka šāda attīrīta, sausa, no realitātes atrauta teorija ir neinteresanta jeb “nepavedinoša”.

Atgriežoties pie psihoanalīzes kritikas, Bodrijārs izvēlas nedaudz savādāku kritikas stratēģiju, norādot, ka teorētisko diskursu noved maldināšanā nevis kaut kas viņpus parādību diskursa esošs (neapzinātais vai kas cits), kas būtu jānormalizē, jāizskaidro, jāapzīmē, bet gan paša diskursa/teorijas zīmes, parādības: “diskursam ir jācīnās nevis pret kādu neapzinātā noslēpumu, bet gan paša parādību virspusējo haosu; un ja diskursam pār kaut ko ir jātriumfē, tad nevis pār fantāzijām vai halucinācijām, kas pārsātinātas ar jēgu un nepareizu interpretāciju, bet gan pār *nonsensa* “mirdzošo virsmu” (*shiny surface*) un spēlēm, ko tas padara iespējamās”.¹²¹

Tomēr šāds triumfs var būt tikai šķietams, jo katrā teorijā slēpjas zīmes, kas gaida iespēju izlauzties virspusē un atcelt teoriju. Atsaucoties uz Popera zinātniskuma kritērijiem, varētu runāt par falsifikatoriem jeb anomālijām, kas ir klātesošas katrā zinātniskā teorijā. Nelielā daudzumā šīs anomālijas norāda uz teorijas zinātniskumu, bet to apjoma pieaugums liecina par teorijas nestrādāšanu. Manuprāt, Bodrijāra teorijas kritikas sakarā drīzāk jārunā par tādiem kā pārrāvumiem, diskontinuitātēm, kas ir klātesošas katrā loģiski diskursīvā, interpretējošā, lineārā teorijā. Šie pārrāvumi jeb iztrūkumi atgādina par to, ka katra teorija ir tikai viena no iespējamām valodas spēlēm. Iespējams, Bodrijāra simpātijas pret Freida pārvērtināšanas teoriju saistāmas ar tās iekšienē pastāvošajām pretrunām, nenoteiktību, kas attiecīgi attālina šo teoriju no zinātnes un tuvina “fikcijas” jomai. Psihoanalīze tātad būtu uzskatāma par šo pretrunu un nenoteiktību likvidāciju, virzībā uz zinātnisku teoriju. Lai arī psihoanalīze šķietami izvairījiesies no falsificējamības, Bodrijārs tomēr norāda, ka tās pirmsākumos esošā pārvērtināšanas ideja gluži kā apspiestas

¹²¹ Baudrillard J. *Seduction*. 54.

atmiņas sāk izlauzties teorijas virspusē un graut to no iekšienes: “[p]sihoanalīzei nav nekā iznīcinošāka, kā apzināšanās, ka bezapzinātais pavedina: tas pavedina ar sapņiem un jēdzieniem; tas pavedina tiklīdz ID runā vai tikai vēlas runāt,”¹²² “visa psihoanalīzes būvētā konstrukcija sabrūk pavināšanas priekšā”.¹²³

Šo citātu kontekstā ir grūti fiksēt, kādu nozīmi Bodrijārs piešķir jēdzienam pavināšana. No vienas puses, traktējot pavināšanu tuvāk tās izpratnei psihoanalīzē, varētu uzskatīt, ka Bodrijārs vēlas norādīt uz pavināšanas lielo lomu dažādu psihisko noviržu rašanās procesā, attiecīgi parādot Freida pavināšanas teorijas primārumu attiecībā pret psihoanalīzi: “psihoanalīze tic, ka tā ārstē traucējumus, kas saistīti ar seksu un iekāri, bet īstenībā tā nodarbojas ar pavināšanas traucējumiem”.¹²⁴ Šo uzskatu Bodrijārs pamato ar tēzi par to, ka histērijas izcelsme ir “bailes no pavināšanas”.¹²⁵ Un šīs bailes ir saistītas ar pavināšanas destabilizējošo darbību, jo tās pamatā ir nevis sava stipruma, bet gan vājuma atzīšana: “[p]avināt nozīmē izlikties vājam. Pavināt nozīmē padarīt vāju. Mēs pavinām ar savu vājumu, nekad ar savu stiprumu vai spēku”.¹²⁶

Iespējams, ka cita starpā Bodrijārs norāda arī uz paša neapzinātā “valdzinājumu”, kas slēpjas tā noslēpumā, tulkošanas, skaidrojuma neiespējamībā, ko attiecīgi varētu uzskatīt kā pārmetumu Freida psihoanalīzes teorijai, kas īstenībā nav spējīga atkodēt “reālo”, apslēpto. No otras puses, ja runa ir par pavināšanu kā teorijas veidošanas stratēģiju, kas respektē parādības un nozīmju spēli, tad šajā gadījumā Bodrijārs vēlas norādīt uz nekonsekvencēm un problēmām psihoanalīzē, kas atklāj teorijas nespēju tikt galā ar pašas parādībām: “viss, kas tika apspiests, ar šīs apbrīnojamās pārgrupēšanas [pāreja no pavināšanas pie interpretācijas] palīdzību, ir atkal parādījies psihoanalīzes vēstures konfliktos un nepastāvībā, kā arī gandrīz katrā ārstēšanas gadījumā (histēriju nav iespējams uzveikt!)”.¹²⁷ “Tas, kas varētu šķist psihoanalīzes neveiksme, patiesībā ir kārdinājums, kam pakļautas visas lielās nozīmju sistēmas, noslīkt pašas zīmes un pazaudēt jēgu – kas norāda uz primitīvās pavināšanas “kvēles” atgriešanos un parādību atriebību.”¹²⁸ Manuprāt, šī citāta sakarā iespējams runāt par centrālo problēmu Bodrijāra kritizētajās teorijās, proti, tās savaldzina zinātniskuma ideja, pretenzijas uz realitāti; šādas teorijas ļauj ticībai, ka ir pamatotas, patiesas u.tml., tomēr, saskaņā ar Bodrijāra

¹²² Baudrillard J. *Seduction*. 55.

¹²³ Ibid. 54.

¹²⁴ Ibid. 121.

¹²⁵ Ibid. 119.

¹²⁶ Ibid. 83.

¹²⁷ Ibid. 57.

¹²⁸ Ibid. 58.

uzskatiem, līdz ar to arī nolemj sevi iznīcībai, jo likvidē iekšējās pretrunas un nozīmju spēli.

Iespējams, ka šāda pārliecība par psihoanalīzes “noslikšanu savās zīmēs, parādībās” ir saistāma ar Bodrijāra simulācijas un hiperrealitātes koncepciju, saskaņā ar kuru pati realitāte jau ir simulācija. Attiecīgi arī psihoanalīze, kas uzspiež interpretāciju un vēlas atklāt to, kas patiesībā ir kādas traumas vai psihiskas novirzes pamatā, rada tikai nākamo simulācijas modeli, kas nevar pretendēt uz patiesumu vai realitāti. Šajā sakarā gan, manuprāt, pret Bodrijāra “koncepciju” jāizturas piesardzīgi, drīzāk kā pret provokāciju, nevis argumentāciju, jo tieši šos pašus argumentus var izmantot pret viņa paša uzskatiem un pret jebkuru citu teoriju. Precīzāk, arī Bodrijāra simulācijas vai pavadināšanas koncepcijai var pārmest to, ka tās ir tikai simulācijas modeļi, kas mēģina raksturot hiperrealitāti.

Runājot par psihoanalīzes nāvi jeb norietu, Bodrijārs atzīmē Lakāna pozitīvo ieguldījumu psihoanalīzes rehabilitēšanā, kas gan, pēc Bodrijāra domām, nespēj psihoanalīzi glābt no pašiznīcināšanās: “arī Lakāna sakarā joprojām ir runa par psihoanalīzes nāvi, nāvi, kuras iemesls ir sākotnēji noliegtā [pavadināšanas] triumfējoša pēcnāves atgriešanās”.¹²⁹ Tā kā Lakāns neienes pavadināšanas tematiku atpakaļ psihoanalīzē, bet gan runā par iekāres (*desire*) problemātiku, šķiet Bodrijāra pozitīvais vērtējums ir saistāms ar viņa Reālās, Imaginārās, Simboliskās kārtas* koncepciju, kā arī ideju par apzīmētāju spēli, plūdumu simboliskajā jeb valodas kārtā.

Piedevām, saistībā ar valodas jeb simbolisko kārtu ir iespējams runāt par nozīmju nefiksētību, plūdumu, piemēram, vārdam “Es” nav konkrēta, fiksēta referenta, jo to var uz sevi attiecināt vairāki cilvēki un katram šis vārds apzīmēs kaut ko citu.¹³⁰ Nav iespējams nokļūt viņpus valodas, atrast zīmju referentus. Piemēram, subjekta “Es” fiksēšanas gadījumā būtu nepieciešams atgriezties Reālajā kārtībā. Simboliskajā kārtībā, identitāte vienmēr iedibinās caur “Citu”, caur valodu. Tā kā valodu aizmirst nav iespējams, nav iespējama arī atgriešanās pie Reālā, attiecīgi jebkas valodā apzīmētais jau ir kaut kas cits nekā “lieta par sevi”. Saskaņā ar Lakāna teoriju, indivīds ir iesaistīts nebeidzamā iekšējā konfliktā un patības meklējumos, ko mēģina stabilizēt ar pašapmāna palīdzību, pārliecinot

¹²⁹ Baudrillard J. *Seduction*. 58.

* Lakāns, raksturojot cilvēka attīstību jeb “psihes slāņus”, iedala trīs līmeņus jeb kārtas – reālo, imagināro un simbolisko. Reālā kārtā ir bērna absolūtas identitātes ar māti un pasauli izjūta, kura kā trūkums manifestējas iekārēs un vēlmēs. Imaginārajā kārtā bērnam rodas maldīgs priekšstats par savu patību, kas tiek izmainīts simboliskajā kārtā, kad bērns caur valodu ienāk Likumu un tabū noteiktā pasaulē. Simbolisko kārtu raksturo neapmierināma iekāre jeb vēlme, kuras mērķis ir saplūšana ar reālo.

¹³⁰ Sharp M. Jacques Lacan. // *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

sevi par vienota, stabila ego pastāvēšanu, ko valodā apzīmē ar vārdu “Es”. Šo absurdo situāciju var saistīt ar jau minēto “dubultās saites” jēdzienu. Tā kā Bodrijārs kritizē atsevišķas Lakāna idejas un nespēju izlauzties no Freida piedāvātā jēdzieniskā aparāta, jāsecina ka viņa teorijas pozitīvais aspekts drīzāk saskatāms pašā teorijas formā, kas pieļauj neskaidrības un pretrunas, kā arī nozīmju plūduma jeb spēles akcentēšana gan indivīda, gan sabiedrības analīzes sakarā.

Neskatoties uz šo pozitīvo vērtējumu, Bodrijārs Lakāna teorijas “pavedinošo aspektu” nosauc par krāpšanu, ar kuras palīdzību Lakānam tikai nedaudz izdevies kompensēt Freida pavadināšanas teorijas atmešanu par labu šķietamajai (*would-be*) zinātnei.¹³¹ Iespējams, šī kritika pamatojama ar Lakāna nespēju vai nevēlēšanos izlauzties no Freida jēdzieniskā un idejiskā fona, arī attiecībā uz viņa uzskatiem par terapiju saskatāma Freida interpretācijas izpratnes pārmantošana. Pēc Lakāna domām, neapzinātā vēlme vēlas izlauzties virspusē, valodā, simboliskajā, attiecīgi tā manifestējas simptomā (pārteikšanās, atkārtotības, aizmiršana u.tml.). Terapijas procesā notiek šo simptomu fiksēšana un interpretēšana, izskaidrošana. Terapijas izpratnes pamatā attiecīgi ir uzskats, ka simboliskās kārtas parādības iespējams interpretēt un atklāt to patieso nozīmi. Ar šo terapijas izpratni Lakāns šķiet zināmā mērā diskreditē to, ko viņā novērtēja Bodrijārs, proti, izpratni par nozīmju nefiksētību.

Iespējams vēl viens iebildums, ko Bodrijārs varētu izvirzīt Lakānam, ir saistīts ar simboliskā jēdziena lietojumu. Jau darbā *Simboliskā apmaiņa un nāve* Bodrijārs raksta, ka pats simboliskā jēdziens ir novecojis, “sociālo dzīvi regulē simulācija, nevis simboliskā apmaiņa”.¹³² Tomēr, manuprāt, Lakāna triādiskā sistēma ir daudz tuvāka Bodrijāra simulācijas un pavadināšanas koncepcijai, nekā tas varētu šķist pašam Bodrijāram.

Kopumā Bodrijārs ar Freida un Lakāna uzskatu izvērtējuma palīdzību, šķiet, vēlas atklāt to, ka tradicionālas teorijas loģiskais un saturiskais aparāts ir novecojis, ka “pasauli vairs nevar interpretēt psihisku vai psiholoģisku attiecību, ne apspiešanas un bezapzinātā ietvaros, [pasauli] iespējams interpretēt spēles, izaicinājuma, dueļa, parādību stratēģijas ietveros – t.i., pavadināšanas ietvaros.”¹³³

¹³¹ Baudrillard J. *Seduction*. 58.

¹³² Baudrillard J. *Symbolic Exchange and Death*. // *Selected Writings*. 123.

¹³³ Baudrillard J. *Seduction*. 7.

Teorija starp patafiziku un feminismu

“Ko gan feminisma kustības pārstāves pretstata fallokrātiskajai struktūrai? Autonomiju, atšķirību, iekāres un baudas specifiku, atšķirīgu attieksmi pret sievišķo ķermeni, runu, rakstību – *bet nekad pavedināšanu.*”¹³⁴

20. gadsimta 70-90. gadi ir laiks, kad ar jaunu enerģiju sevi kā sociālu kustību piesaka feminisms. Franču feministes (piem., Luse Irigaraja (1930), Jūlija Kristeva (1941) u.c) psihoanalīzes, poststrukturālisma diskusiju kontekstā aktīvi iesaistās dzimumatšķirības, vēlmes, u.tml. jautājumu risināšanā un rosina izmaiņas teorijas un prakses attiecībās. Liela daļa Bodrijāra pētnieku uzskata, ka *Pavedināšana* ir šim feminisma virzienam adresēts izaicinājums un kritika, tomēr, manuprāt, to var uzskatīt par produktīvu kritiku, kas, vēršot uzmanību uz franču feminisma problēmām, mēģina rast alternatīvu dzimuma/dzimtes skaidrojumu, kas būtu atbrīvots no fallocentriskās, diskriminējošās dzimuma izpratnes. Feminisma pārstāvju aprindās darbs *Pavedināšana* ir izsaucis plašu rezonansi, tomēr tā vērtējums ir ļoti atšķirīgs: Viktorija Greisa saskata Bodrijāra pavedināšanas “konceptijā” iespēju pārvarēt psihoanalīzes uzliktās robežas, nonākt viņpus Likuma,¹³⁵ Keita Goshorna (*Keith Goshorn*) uzskata, ka, “lai kāds arī būtu Bodrijāra un feminisma attiecību vērtējums, nevar noliegt, ka viņš ir veicis unikālu šķietami nemanāmo kultūras izmaiņu analīzi, kas metušas izaicinājumu “falliskajam apmaiņas standartam”,”¹³⁶ savukārt, Džeina Gelopa (*Jane Gallop*) uzskatāma par visasāko Bodrijāra pavedināšanas koncepcijas kritiķi. Viņasprāt, aicinājums sievietēm apzināties pavedināšanas spēku ir aizskarošs, turklāt, pats Bodrijārs nespējot izlauzties ārpus vīrišķās kārtības uzliktajiem rāmjiem, jēdzieniem, idejām.¹³⁷

Darbā *Pavedināšana* paustā kritika pamatā vērsta Luses Irigarajas virzienā. Citējot viņas uzskatus par sievišķās iekāres un apmierinājuma specifiku,¹³⁸ Bodrijārs norāda, ka dzimuma atšķirības balstīšana “ķermeniskumā” jeb anatomijā ir feminisma kļūda, jo tā nav radikāli pretstatāma Freida psihoanalīzei. Alternatīva diskriminējošajam seksa un varas diskursam, pēc Bodrijāra domām, nav atrodamā psihoanalīzē,* jo tā pašos pamatos ir

¹³⁴ Baudrillard J. *Seduction*. 8.

¹³⁵ Grace V. *Baudrillard's Challenge: a Feminist Reading*. 142.

¹³⁶ Goshorn K. A. Valorizing “the Feminine” While Rejecting Feminism? Baudrillard’s Feminist Provocations. // *Baudrillard: A Critical Reader*. 261.

¹³⁷ Ross A. Baudrillard’s Bad Attitude. // *Seduction and Theory: Readings of Gender, Representation, and Rhetoric*. 217.

¹³⁸ Irigaray L. *This Sex Which Is Not One*. Cornell University Press, 1997. 28.

* Šis komentārs, acīmredzami, ir attiecināms uz Irigaraju, kuras feminisma teoriju lielā mērā ietekmējuši gan Freida, gan Lakāna uzskati un jēdzieniskais aparāts.

tendēta uz seksualitāti.¹³⁹ Bodrijārs šo alternatīvu saskata “sievīšķajā, kas ir ārpus vīrišķā/sievīšķā opozīcijas, kas ir uz vīrišķo un seksualitāti tendēts nošķīrums, ko nav iespējams apvērst, neiznīcinot. Sievišķā spēks slēpjas pavedināšanā”.¹⁴⁰

Sievišķā* izpratnes sakarā, manuprāt, konstatējama Bodrijāra teorijas-fikcijas jeb patafizikas pozīcija, proti, mēģinājums spēlēt jeb eksperimentēt ar pastāvošo sievišķā/vīrišķā nošķīrumu, meklējot iluzoru risinājumu aktuālām problēmām. Bodrijāra sievišķā izpratne drīzāk ir nevis bi-seksuāla, bet gan “trans-seksuāla jeb pareizāk sakot, tas vispār nav saistāms ar kādu konkrētu dzimumu. Drīzāk sievišķais ir kaut kas abstrakts, ārpus dzimuma nošķīrumiem domājams. Tas ir kā destruktīvs spēks, kas apdraud fallocentrisko, patriarhālo kārtību no iekšpuses: “vīrišķo vienmēr vajājusi šī pēkšņā atgriezeniskuma iespēja, ko sevī slēpj sievišķais. Sievišķais un pavedināšana ir neizbēgami kā dzimuma, nozīmes un varas otra puse,”¹⁴¹ “[p]avedināšana ir vienīgā, kas spēj lauzt ķermeņu seksualizāciju un no tās izrietošo fallisko ekonomiju”.¹⁴²

Bodrijārs Irigarajas un citu feminisma pārstāvju uzskatos saskata centienus veidot sievišķā interpretāciju, kas ir balstīta “dziļuma” izpratnē, realitātē, patiesībā. Viņaprāt, šajā sakarā iespējama “vienkāršāka” un efektīvāka stratēģija: “[n]av jēga izspēlēt esamību pret esamību vai patiesību pret patiesību; kāpēc nodarboties ar pamatu graušanu, ja arī *neliela* (*light*) parādību manipulācija nostrādās”.¹⁴³ Tomēr tūlīt Bodrijārs steidz norādīt, ka sievišķais nav pretstatāms vīrišķajam kā virsma – dziļumam, drīzāk sievišķo raksturo šāda un līdzīgu nošķīrumu neskaidrība, nenoteiktība jeb vienaldzība attiecībā pret tiem: “vīrišķais ir noteikts, sievišķais – neatminams”.¹⁴⁴

Lai parādītu feminisma teorijas nepamatotību un „nepareizo virzību”, Bodrijārs veic tādu kā domas eksperimentu, izvirzot alternatīvu hipotēzi feminismam, proti, ka sievišķais ir dominējošs un pastāvošā iekārta ir tikai izmisīgs vīrišķās kārtības mēģinājums to apspiest un kompensēt savus iztrūkumus. Viņaprāt var runāt par “kājām gaisā apgrieztu fallisko mītu”, kurā vīrietis ir radīts no sievietes un kurā peņa skaudību aizstājusi skaudība

¹³⁹ Baudrillard J. *Seduction*. 7.

¹⁴⁰ Ibid.

* Šajā sakarā iezīmējas grūtības vārda *fēmininité* (angļu val.: *femininity*) tulkojumā: latviski iespējams tulkot kā sievietību, feminitāti, tomēr šķiet šie jēdzieni neietver Bodrijāra lietoto nozīmi, kas vairāk attiecināma uz vīrišķā/sievīšķā kārtību, diskursu, nevis dzimumu nošķīrumu. Tāpēc šeit un turpmāk lietotšu jēdzienus sievišķais, vīrišķais.

¹⁴¹ Baudrillard J. *Seduction*. 2.

¹⁴² Ibid. 10.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid. 11.

pret sievišķo auglību un reprodukcijas spējām.¹⁴⁵ Abas hipotēzes: gan tā, ka sievišķais ir apspiestais dzimums, ko raksturo “iztrūkums”, gan tā, ka tas ir dominējošais, ko izmisīgi cenšas apspiest patriarhālā iekārta, ir vienlīdz pierādāmas vai apgāzamas. Tā ir antinomija, kas norāda uz to, ka nepieciešams domāt ārpus dzimuma atšķirību kategorijām. Attiecīgi *Pavedināšanu* var uzskatīt par mēģinājumu parādīt, kā iespējamās dzimtes studijas, kurās nepastāvētu dzimumu/dzimtes atšķirības.

Tomēr, manuprāt, Bodrijāram neizdodas konsekventi attīstīt sievišķā izpratni, kas būtu ārpus sievišķā/vīrišķā opozīcijas, ko viņš kritizē feminisma sakarā. Pirmkārt, jau pats sievišķā jēdziens tādā gadījumā ir nedaudz maldinošs, jo tomēr norāda uz nošķirumu. Otrkārt, paralēli apgalvojumiem, ka sievišķā izpratne viņa darbā ir drīzāk “trans-seksuāla” un nav saistāma ar konkrētu dzimumu, pavīd arī formulējumi, kas liecina par gluži pretējo, par izteiktu vīrišķā un sievišķā nošķirumu. Varētu piekrist, ka šajā sakarā Bodrijāram salīdzinoši konsekventi izdodas izvairīties no ķermeniskuma un anatomijas sfēras iesaistīšanas. Piemēram, analizējot sievišķo, Bodrijārs apraksta transvestītus, kam vislabāk izdodas izspēlēt dzimuma izrādi jeb uzlikt attiecīgo masku. Tieši transvestītu sakarā var novērot, kā dzimums tiek atdalīts no bioloģiskā ķermeņa un izspēlēts kā pavedinoša spēle.¹⁴⁶ Tātad nevar runāt par dzimuma, bet gan drīzāk dzimtes atšķirībām.

Tomēr šajā sakarā rodas jautājums, cik novatorisks vai oriģināls ir Bodrijāra viedoklis, ja ņem vērā, ka jau t. s. feminisma otrais vilnis ASV ir saistāms ar dzimuma/dzimtes (*sex/gender*) nošķiruma akcentēšanu, proti, ka pastāv liela atšķirība starp ķermeniskajām, seksuālajām, anatomiskajām atšķirībām un ar tām saistītajām sociālajām lomām un uzvedību.¹⁴⁷ Arī lielākā daļa mūsdienu feminisma filozofes runā par dzimti kā konstrukciju, kas nav balstīta anatomijā, ķermeniskajās atšķirībās un nav piesaistīta konkrētam dzimumam.¹⁴⁸ Irigarajas dzimuma atšķirību izpratnei alternatīvās teorijas autore Džudīte Batlere (1956, *Judith Butler*) Bodrijāru nemin pie savām ietekmēm, tomēr vērojama daļēja uzskatu “pārklāšanās”, jo Batlere norāda, ka dzimte ir kā sociāls uzvedums, izrāde, un pirms šīs izrādes nepastāv nekāda cita dzimumu nošķiruma.¹⁴⁹ Tādā gadījumā var secināt, ka Bodrijāra kritika attiecībā uz feminisma filozofijā sastopamo vīrišķā/sievišķā nošķirumu ir nevietā, jo viņš pats izmanto līdzīgu nošķirumu.

¹⁴⁵ Baudrillard J. *Seduction*. 16.

¹⁴⁶ Ibid. 12.

¹⁴⁷ Tuana N. Approaches to feminism. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

¹⁴⁸ *Mūsdienu feministiskās teorijas*. Antoloģija. Rīga: Jumava, LU Dzimtes studiju centrs, 2001.

¹⁴⁹ Cahill A. J. Continental Feminism. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

Iespējams, saliekot nedaudz citus akcentus un abstrahējoties no seksualitātes un iekāres tematikas, var attaisnot Bodrijāra pavedināšanas koncepciju kā tādu, kurā sievišķais ir domājams ārpus sievišķā/vīrišķā opozīcijas. Tomēr tādā gadījumā runa vairs nav tik daudz par dzimtes studijām, kā par sociālo metafiziku jeb patafiziku. Ar sievišķā un pavedināšanas jēdzieniem šādā sociālajā metafizikā tiek apzīmēta nevis sievietes stratēģija, bet gan pastāvošajai varas un realitātes producēšanas iekārtai iekšējs, destruktīvs spēks. Šādi lietotam sievišķā jēdzienam, šķiet, ir visai attāls sakars ar to sievišķā izpratni, par ko runā feminisma filozofijā, tomēr tas zināmā mērā saistāms diskusiju, ko Geins uzskata par centrālo tēmu visā Bodrijāra “teorijā”, proti Rietumu kultūras un filozofijas kā realitāti un reālo producējošas un atražojošas sistēmas kritiku.¹⁵⁰ Ja pieņem, ka Rietumu filozofija pamatā ir vīrišķā pasaules redzējuma produkts, tad skaidrāks kļūst sievišķā jēdziena lietojums pavedināšanas sakarā. Tomēr šajā sakarā jau atkal Bodrijāram var pārņemt vairākas lietas, pirmkārt, iestigšanu jēdzienos, kas tomēr ir dzimumu diskriminējoši, otrkārt, nekonsekventu jēdziena sievišķais lietojumu, kas ļauj izvirzīt hipotēzi, ka Bodrijārs tomēr nav spējīgs domāt ārpus paša kritizētajiem nošķīrumiem, binārajām opozīcijām, treškārt, un tas attiecas uz viņa teoriju-fīkciju kopumā – vērojama nekonsekvence starp viņa kritiku un paša teoretizēšanu, kas liek domāt, ka viņš nav spējīgs piedāvāt pieņemamu alternatīvu kritizētajām teorijām. Tomēr, no otras puses, viņa darbu *Pavedināšana* var uzskatīt par mēģinājums piedāvāt alternatīvu jēdzienisko aparātu (pavedināšana, atgriezeniskums, izaicinājums u.tml.) dzimtes problemātikas un sociālās realitātes analīzei.

¹⁵⁰ Gane M. *Jean Baudrillard: in Radical Uncertainty*. 16., 17.

Bodrijārs – pavadinātājs

Bodrijāra rakstīšanas stils kā pavadināšanas stratēģijas realizācija.

“Iespējams, šī grāmata sarakstīta, lai pavadinātu”¹⁵¹

Bodrijārs ir atzinis, ka darbs *Amerika* uzskatāms par pavadināšanas kā fatālās teorijas materializēšanos tekstā, proti, līdz ar šo darbu viņš pieņēmis citu rakstīšanas stratēģiju, radot aforistisku rakstīšanas stilu, kas atspoguļo patības fragmentārismu un sašķeltību.¹⁵² Manuprāt, ir iespējams norādīt uz valdzinošiem jeb pavadinošiem faktoriem jau darbā *Pavedināšana*, kas liek Bodrijāru uzskatīt par “pavadinātāju”, kas praksē (tekstā) realizējis paša aprakstīto pavadināšanas stratēģiju. Tomēr svarīgāka par viņa tekstu valdzinājumu šajā kontekstā ir viņa teorētiskās pozīcijas analīze. Ja pieņem, ka ar pavadināšanas koncepciju Bodrijārs netieši raksturojis, viņaprāt, alternatīvu interpretējošam diskursam, tad arī viņa darbi ir uzskatāmi par šādas stratēģijas iemiesojumu.

„Pavedināšana nekad nav piederējusi dabiskajai kārtībai, bet gan mākslīgajai, nekad enerģijas, bet gan zīmju un rituālu kārtībai. Tāpēc visas lielās produkcijas un interpretācijas sistēmas bez apstājas mēģina izspiest pavadināšanu no sava jēdzieniskā lauka. Tomēr pavadināšana turpina tās vajāt no ārpuses un no iekšpuses, draudot tām ar sagrāvi. Tā gaida visu „dievišķo” iekārtu, arī ražošanas un iekāres, sairšanu. (..) Jebkuram diskursam draud šis pēkšņais atgriezeniskums – nogrimšana paša zīmēs, pāri nepaliekot ne kriptaiņai jēgas. Tieši tāpēc visām disciplīnām, kuru pamatā ir diskurss saskanīgums un mērķtiecība, ir jāturpina pavadināšanas izdzīšana.”¹⁵³

Turpmākajās sadaļās vēlos atklāt, pirmkārt, Bodrijāra valdzinājuma iemeslus, otrkārt, to, kā viņa tekstos manifestējas pavadināšanas stratēģija. Manuprāt, uz pavadināšanu Bodrijāra tekstos norāda trīs pavadināšanai raksturīgu elementu: izaicinājuma, noslēpuma un spēles klātbūtne.

¹⁵¹ Anonīms lasītāja komentārs par Bodrijāra darbu “Pavedināšana” portālā Amazon.com

¹⁵² Baudrillard J. Interview with Diana Hunter. // *Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse*. 289.

¹⁵³ Baudrillard J. *Seduction*. 2.

Izaicinājums

“Kas var būt pavadinošāks par izaicinājumu?!”¹⁵⁴

Izaicinājums ir viens no galvenajiem jēdzieniem, ko Bodrijārs saista ar pavadināšanu. Manuprāt, izaicinājuma pavadinošais spēks slēpjas tā spējā apšaubīt šķietami stabilas sistēmas pamatus, “realitāti”. No izaicinātāja puses, pastāv kārdinājums šādu sistēmu sagraut, bet, no izaicinātāja puses, parādīt šaubu nepamatotību. Izaicinātais ir gatavs padoties šim izaicinājumam, lai to apgāztu, apvērstu, likvidētu.

Bodrijārs līdzīgi kā Z. Baumanis pavadināšanu mēdz saistīt ar reklāmas un mediju jomu. Baumanis raksturo patērētāju sabiedrību kā tādu, kurā vairs nav nepieciešamas normas, jo kontroles jomu pārņēmusi pavadināšana un iekāre.¹⁵⁵ Bodrijārs, savukārt, pavadināšanu reklāmas jomā traktē kā negatīvu parādību un, netieši atsaucoties uz Maklūana auksto un karsto mediju koncepciju, dēvē to par “auksto” pavadināšanu. Tomēr, lai kāds arī būtu reklāmas vērtējums, Bodrijāra darbi paši atgādina reklāmas tekstus, kas savaldzina un pavedina ar tajos solītajām iespējām. Piemēram, darbā *Pavedināšana* gandrīz katru nodaļu autors sāk ar tādu kā saukli vai intriģējošu vēstījumu: “[m]ūsdienu nav nekā nenoteiktāka un neskaidrāka par seksu...”¹⁵⁶, “[v]iss ir pavadināšana un nekas cits kā tikai pavadināšana”¹⁵⁷, “[p]ornogrāfiskā simulācija: kailums nav nekas vairāk kā tikai papildus zīme.”¹⁵⁸ Šāds vēstījums rada intrigu un liek sekot līdzī autori domu gaitai līdz nākamajam izaicinošajam tekstam.

Līdzīgu izaicinājumu Bodrijārs rada ar rakstīšanas stilu: tas ir attīrīts no visa “liekā”, paskaidrojumiem, pamatojumiem, tādējādi liela daļa Bodrijāra teksta ir tādu kā izsaucieni, manifestu jeb saukļu apkopojums.

“Vai viss, kas palicis pāri ir pavadināšana pavadināšanas pēc? “Pavedini mani”. “Ļauj man pavadināt tevi”. Pavadināšana ir vienīgais, kas paliek, kad visas likmes ir atceltas. Un mēs vairs nevaram runāt par vardarbību pret nozīmi vai tās kluso likvidāciju, bet gan par to, kas atlicis valodai, kad tai vairs nav, ko teikt.”¹⁵⁹

Šādā tekstā nav iespējams nošķirt ironiju, fikciju, realitātes raksturojumu vai *nonsensu*. Tas drīzāk ir kā izaicinoša rotaļa ar lasītāju vai komentētāju, kuram ir jāuzmin, kas slēpjas aiz šī nozīmju virknējuma. Ņemot vērā Bodrijāra interpretācijas kritiku, nav

¹⁵⁴ Baudrillard J. *Seduction*. 82.

¹⁵⁵ Bauman Z. *Liquid Modernity*. 76.

¹⁵⁶ Baudrillard J. *Seduction*. 5.

¹⁵⁷ Ibid. 83.

¹⁵⁸ Ibid. 32.

¹⁵⁹ Ibid. 175.

iespējams “pareizais” lasījums vai kāda slēpta patiesība. Teksts nav kods, ko pareizi jāatkodē. Attiecīgi, vienīgais, kas var būt viņpus teksta, ir noslēpums.

Noslēpums

Darba *Pavedināšana* daļā, kas veltīta sievišķā un vīrišķā atšķirību analīzei, Bodrijārs pretstata pavedināšanu/noslēpumu un varu/dziļumu. Viņaprāt, vīrišķajam piemīt vara, spēks, dziļums, kas darbojas reālajā kārtībā, savukārt, sievišķā “vara” slēpjas pavedināšanā un noslēpumā, kas pastāv parādību pasaulē. Pavedināšana ir spēcīgāka gan par realitāti, gan varu, jo spēj tās apvērst, padarīt par parādībām nozīmju spēlē. “Tā [pavedināšana] zina (un tas ir viņas noslēpums), ka nav ne anatomijas, ne psiholoģijas, ka visas zīmes ir apvēršamas (*reversible*)”.¹⁶⁰ Atsaucoties uz darbā *Simulakri un simulācija* atrodamo simulācijas skaidrojumu: “[s]imulēt nozīmē izlikties, ka ir tas, kā nav,”¹⁶¹ varētu teikt, ka pavedināšanas noslēpums ir tas, ka nav ne realitātes, ne patiesības, ne jēgas, ka viss, kas teorijai ir atlicis pēc tās pamatu sagraušanas, ir fascinācija ar pašas radītājām zīmēm.

Noslēpuma jēdziena lietojuma sakarā var konstatēt tādu kā vārdu spēli, kas, manuprāt, sevī ietver pretrunu: noslēpums slēpj to, ka noslēpuma nav. No vienas puses, noslēpums ir kaut kas, kas atrodas viņpus parādībām, pieejamā, atklātā līmeņa (un tādā gadījumā tas Bodrijāram būtu jākritizē gluži tāpat kā psihoanalīzes latentais līmenis), tas ir kaut kas, kas reizē darbojas parādību līmenī un ārpus tā (parādību līmenī fiksējamas noslēpuma “zīmes”, piemēram, sačukstēšanās, skatiens u.tml., bet pats noslēpums nav atrodams šajā līmenī, jo tikko izteikts, tas zaudē savu noslēpuma iedabu). Iespējams risinājumu šai pretrunai var rast Bodrijāra uzskatā, ka noslēpums atšķirībā no latentā diskursa sevī nenes “informāciju”: “Līdzzināšana [noslēpumā] nav saistīta ar slēptas informācijas fragmentu. Galu galā, pat ja mēs gribētu atklāt noslēpumu, tas nebūtu izdarāms, jo nav nekā, ko teikt... Noslēpums saglabā spēku tikai tad, ja paliek neizstāstīts, līdzīgi kā pavedināšana darbojas tikai tāpēc, ka nav atklāta vārdos un iepriekš izplānota.”¹⁶² Interpretācija mēģina atrast šo slēpto informāciju viņpus parādībām. Savukārt, pavedināšanas (šaurā nozīmē kā tekstu radīšanas vai lasīšanas stratēģija) pamatā ir noslēpums, ka viņpus nozīmju spēles nav nekāda slēpta diskursa.

Ja pieņem šādu pavedināšanas stratēģijas skaidrojumu, tad, manuprāt, šeit parādās paralēles ar jau minēto Bodrijāra simulācijas izpratni. Kā raksta Bodrijārs, realitātes simulācija nav nošķirama no pašas realitātes, jo tā ir “reālāka nekā reālais”. Pēc analogijas arī pavedināšanai, ja tā slēpj patiesības un latentā diskursa neesamību, būtu jābūt nenošķiramai no

¹⁶⁰ Baudrillard J. *Seduction*. 10.

¹⁶¹ Bodrijārs Ž. *Simulakri un simulācija*. 9.

¹⁶² Baudrillard J. *Seduction*. 79.

interpretējošā diskursa. No vienas puses šāda spekulācija attaisno un skaidro Bodrijāra rakstīšanas jeb teorijas-fikcijas iespējamo stratēģiju: radīt realitātes skaidrojumu, kas balansē uz ticamības un fikcijas robežas un kā mērķis ir noslēpt to, ka jebkura teorija ir tikai leģitimēta fikcija. Tomēr, no otras puses, līdzīgi kā simulācija iegūst jēgu tikai attiecībā pret “realitāti”, tāpat pavadināšana kā nozīmju spēle iegūst jēgu pretstatā interpretācijai kā patiesās, pareizās nozīmes atkodēšanai.

Kopumā varētu teikt, ka Bodrijāra teorija-fikcija, no vienas puses, vērsta uz teorijas un interpretācijas atcelšanu, bet, no otras, nostiprina to pozīciju, jo teorija-fikcija ir viscaur piesātināta ar interpretācijas un teorijas zīmēm, līdzīgi kā simulācijā ir klātesošas reālā zīmes. Piemēram, neskaitāmās vietās tekstā var atrast deskriptīvus izteikumus par sabiedrību, kas vismaz šķietami pretendē uz patiesību un referenci. Piemēram, “[m]ēs dzīvojam sabiedrībā, kur risks un likmes ir samazinātas līdz minimumam,”¹⁶³ “[m]ēs tagad dzīvojam pasaulē, kurā dominē spēks un spēka attiecības,”¹⁶⁴ “[n]ekas nepastāv dabīgi, lietas pastāv tāpēc, ka tās ir izaicinātas un spiestas atbildēt uz šo izaicinājumu”.¹⁶⁵

Pat ja tā ir tikai fikcija, šajos izteikumos tiek izmantoti teorijas līdzekļi: Bodrijārs vismaz šķietami pretendē uz “eksperta” pozīciju un mēģina atklāt, kas ir viņpus parādībām. Iespējams, viņš pats sevi attaisnotu, apgalvojot, ka teorijas-fikcijas būtība ir tās šķietami teorētiskajā iedabā, kas patiesībā ir teorijas simulācija. Tomēr, manuprāt, tas nav pietiekams attaisnojums: teorijas simulācija arī ir teorija, jo simulāciju nav iespējams nošķirt no realitātes (ja viss ir simulācija, tad tā vairs nav simulācija, bet gan realitāte; līdzīgi simulēta teorija kļūst par īstu teoriju). Darbā *Simulakri un simulācija* Bodrijārs raksta, ka nav iespējams nosimulēt bankas aplaupīšanu vai zādzību, jo “mākslīgo zīmju tīkls neatšķetināmi savīsiēs ar īstenības elementiem”.¹⁶⁶ Šajā situācijā viņš vainu meklē kārtībā, “kura nevar ieraudzīt un uztvert neko citu kā vien realitāti, jo nekur citur tā nevar funkcionēt,”¹⁶⁷ man tomēr šķiet, ka jebkurš simulācijas mēģinājums cieš neveiksmi, ja tas norisinās Bodrijāra raksturotajos hiperrealitātes apstākļos, kur viss jau ir simulācija (tātad vienīgā realitāte).

Kopumā, ja Bodrijāra pavadināšanas koncepciju (šaurā nozīmē kā interpretācijas pretstatu) uztver nopietni, tad Bodrijārs, pats to gribot vai negribot, ir radījis teoriju par pavadināšanas un interpretācijas nošķirumu, kas, manuprāt, prasa pareizu lasījumu un nav tikai nozīmju spēle. Tātad Bodrijārs nav spējis pats ievērot kritiku, ko veltījis interpretācijai un

¹⁶³ Baudrillard J. *Seduction*. 154.

¹⁶⁴ Ibid. 177.

¹⁶⁵ Ibid. 99.

¹⁶⁶ Bodrijārs Ž. *Simulakri un simulācija*. 24.

¹⁶⁷ Ibid.

psihoanalīzei. Ja viņš sekotu izvirzītajiem notikumiem, viņa tekstā nedrīkstētu būt “jēgas dziļuma”, būtu jābūt tikai parādību spēlei, tomēr kaut vai psihoanalīzes vai Fuko varas kontekstā, līdzīgi kā mūsdienu sabiedrības raksturojumā, parādās jēga, atkodējums.

Tomēr, atgriežoties pie sākotnējā jautājuma par pavadināšanas un attiecīgi noslēpuma manifestēšanos viņa tekstos, jānorāda, ka zināms Bodrijāra teksta valdzinājums slēpjas tā formā, proti, fragmentos, aforismos. Pēc Bodrijāra domām, sākot ar darbu *Pavedināšana* viņš ir arvien pilnveidojis savu rakstīšanas stilu. “Ilgu laiku mani darbi bija stāsti, fragmentāri, tomēr salikti kopā, sacerēti. Bet maniem vēlīnājiem darbiem raksturīga “sadrumsstalota” forma.”¹⁶⁸ Fragmentā manifestējas “nekas” (noslēpums), jo tas pilnībā neatklāj savu saturu, tas atstāj kaut ko noklusētu. Fragmentārs teksts, kas nav vienota vēstījuma turpinājums, liek lasītājam meklēt to, kas ir paslēpts starp rindiņām vai rindkopām: “[t]ā visa [teorijas-fīkcijas] kulminācija ir fragments, un forma, kuras sakarā nav tik nozīmīgs konkrētā fragmenta saturs, bet gan telpiskais un temporālais tukšums, plaista starp fragmentiem un to savstarpējās atbilstības spēle”.¹⁶⁹ Var secināt, ka Bodrijāra fragmentārais rakstīšanas stils ir nevis nejaušība vai nespēja veidot saistītu stāstījumu, bet gan apzināta stratēģija, pavadināšanas stratēģija, kuras centrā ir noslēpums, intriga un spēle.

Spēle

Vairāki Bodrijāra komentētāji saskatījuši viņa savdabīgajā “teorijā” spēles elementus. Braiens Singers salīdzina Bodrijāra rakstīšanas stratēģiju ar spēli, kas kardināli atšķiras no tradicionālas teoretizēšanas prakses, kurā jēdzieni tiek izmantoti realitātes atklāšanai, raksturošanai. Viņaprāt, Bodrijāra teksti ir reizē vērsti uz iekšu un āru, tie ne tikai izskaidro kultūras un sabiedrības apstākļus, bet arī problematizē pašas teorijas sociāl-kulturālo noteiktību, t.i., kā šie apstākļi ietekmē teoriju un teoretizēšanas veidu.¹⁷⁰ Tātad Bodrijārs apzinās teorijas relativitāti un attiecīgi spēlējas ar tās piedāvātajiem līdzekļiem, neaizmirstot, ka pretenzijas uz patiesumu ir tukšas. R. Millers, savukārt, raksturo Bodrijāra teoriju kā estētisku rotaļu jeb spēli, kas ir viens no retajiem iespējamiem teoretizēšanas veidiem postmodernisma apstākļos. Tomēr, viņaprāt, Bodrijāra rotaļāšanās ir neskaidra, nenosakāma, jo nav iespējams skaidri fiksēt, vai viņš spēlē vai tikai izliekas.¹⁷¹ Ņemot vērā Bodrijāra simulācijas izpratni, šajā sakarā varētu runāt par teoriju kā simulētu spēli, kurā nošķīrumam starp patiesumu un izlikšanos vairs nav nozīmes, gluži otrādi, kur šāda neiespējamība izdarīt nošķīrumu ir pat viens no mērķiem.

¹⁶⁸ Baudrillard J. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. 203.

¹⁶⁹ Ibid. 202.

¹⁷⁰ Cormack P. *Sociology and Mass Culture: Durkheim, Mills, and Baudrillard*. 112.

¹⁷¹ Miller R. *Beyond Postmodernism? Toward a Philosophy of Play*. 5.

Līdzīgus Bodrijāra teorijas-fikcijas raksturojumus iespējams rast vēl vairāku pētnieku darbos, piemēram, Kelners raksta par viņa teoriju kā filozofisku spēli,¹⁷² pēc Geina domām, Bodrijāra tekstos nozīmīgu lomu ieņem eksperimenti un rotaļīgums.¹⁷³ Bieži, pieminot Bodrijāra darbus postmodernisma sakarā, tiek norādīts uz autora savdabīgo spēli ar “realitātes” jeb teksta fragmentiem, veidojot savu tekstu kā kolāžu. Arī dažās intervijās savas rakstīšanas stratēģijas sakarā Bodrijārs ir pieminējis spēli,¹⁷⁴ tomēr daudz plašāk par spēli un tās noteikumiem viņš raksta pavadināšanas sakarā. Kā uzskata Sedija Plānta, Bodrijāra “pavadināšana ir tikai spēle... Bet spēle nekad nevar būt īsta: pavadināšana ir tikai veids, kā spēlēties ar reālās pasaules fragmentiem”.¹⁷⁵ Un, ja pieņem, ka pavadināšana cita starpā ir Bodrijāra mēģinājums radīt noteikumus jeb kritērijus teorijas veidošanas stratēģijai, tad darbā *Pavedināšana* sastopamos spēles raksturojumus var attiecināt arī uz viņa teoriju-fikciju.

Darba *Pavedināšana* sākumā spēles un pavadināšanas jēdzieni pamatā saistīti ar sievišķā sfēru, proti, spēks, kas piemīt sievišķajam diskursam un pretstatāms vīrišķajā diskursā dominējošajai seksualitātei, varai un produkcijai. Pēc Bodrijāra domām, sievišķajam nav jāmēģina uzvarēt vīrišķais (kā to vēlas daļa feminisma kustības pārstāvju), bet gan jāsavaldzina, jāpavedina tas: “sievišķais nav tas, kas pretstatās vīrišķajam, bet gan tas, kas savaldzina vīrišķo”.¹⁷⁶ Un pavadināšana šeit nozīmē ne tikai sievietes realizētu stratēģiju, bet gan ko fundamentālāku, proti, vīrišķā diskursa zīmju pārvēršanu spēlē.*

Ja vīrišķajam piemīt dziļums, tad sievišķā sakarā zūd jēga nošķīrumam starp virsējo un apslēpto, dziļo, jo viss tiek iznests virspusē, izstādīts un izrādīts.** Vīrišķais diskurss ir cieši saistīts ar realitāti, patiesību un nozīmi, savukārt, sievišķais diskurss ir spēle: tam pašam par sevi nepiemīt produktīvs spēks, bet tas spēj apvērst jebkuras vīrišķā diskursa zīmes, pārvērst tās rotaļā, kur nav svarīga patiesība: “[p]avadināšanai piemīt spēja

¹⁷² Kellner D. Jean Baudrillard. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

¹⁷³ Gane M. *Jean Baudrillard: in Radical Uncertainty*. 11.

¹⁷⁴ Baudrillard J. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. 202.

¹⁷⁵ Plant S. Baudrillard's Women: The Eve of Seduction. // *Forget Baudrillard?* 97.

¹⁷⁶ Baudrillard J. *Seduction*. 7.

* Pēc Bodrijāra domām, pavadināšana ir alternatīva varai un ražošanai. Varu un ražošanu nav iespējams likvidēt, bet tos var pārvērst absurdā, t.i., padarīt par spēli. Pavadināšanas stratēģiju var īstenot jebkurš subjekts, tai nav jābūt sievietei. Zināmā mērā pat šķiet, ka Bodrijārs runā par pavadināšanas procesu bez to īstenojoša konkrēta subjekta.

** Iespējams, netieši atsaucoties uz Debora “Izrādes sabiedrību”, Bodrijārs runā par sievišķo kā izrādi. Piedevām, viņaprāt, šo izrādi ar tam paredzētajiem līdzekļiem (apģērbs, kosmētika, parfimērija utt.) vislabāk spēlējot transvestīti, nevis vienkāršas sievietes.

noliegt lietu patiesību un pārvērst to spēlē, tīrā parādību spēlē, tādējādi izjaucot jebkuru varas un nozīmes sistēmu.”¹⁷⁷

Šajā sakarā parādās saistība starp Bodrijāra rakstīšanas stilu un sievišķā pavedināšanas stratēģiju: arī Bodrijāra teksti, līdzīgi kā sievišķais diskurss, nav produktīvs, bet drīzāk destruktīvs vai vismaz uz cita diskursa (citu autoru darbiem) parazitējošs. Liela daļa Bodrijāra teoriju un koncepciju (ja par tādām vispār var runāt) ir radušās kā citu autoru tekstu un uzskatu dekonstrukcija. Ar to arī būtu skaidrojami Bodrijāram adresētie pārmetumi par oriģinalitātes trūkumu un postmodernu spēlēšanos ar jau gatavu tekstu un uzskatu fragmentiem. Daļa Bodrijāra vēlīno tekstu uzskatāmi par mēģinājumu savdabīgā veidā parodēt sociālo teoriju vai filozofiju, pārvēršot to vēstījumus un jēdzienus absurdā rotaļā, kam nav iespējama leģitimācija, un tādā veidā norādot arī uz sociālās teorijas un filozofijas nepamatotajām pretenzijām uz leģitimāciju un patiesību.

Turklāt, tālāk tekstā pievēršoties Likuma* un noteikumu nošķīrumam, Bodrijārs netieši iezīmē attaisnojumu minētajai rotaļai bez leģitimācijas. Proti, Bodrijārs raksta, ka spēlei nekad nepiemīt iekšējās pretrunas vai negativitāte, jo tā nav balstīta realitātē un tajā nedarbojas Likums. Spēle ir nošķirta no realitātes, tajā darbojas noteikumi, kas ir nejauši un bez pamata, tiem nav referenta un tieši tāpēc nav iespējams runāt par leģitimāciju. “Pieņemot, ka noteikumi ir konvencionāli un nejauši, un tiem nepiemīt kāda slēpta patiesība, tie nepazīst nedz represijas, nedz nošķīrumu starp manifestējošo un latento [kas raksturīgi Likumam]. Tie nenes nozīmi, tie nekur neved; turpretī Likumam ir noteikts mērķis. Nebeidzamais, atgriezeniskais noteikumu cikls ir pretstatāms Likuma lineārajai, mērķtiecīgajai progresijai. Piedevām, zīmēm tajos ir atšķirīgs statuss. Likums ir daļa no reprezentācijas pasaules un attiecīgi ir pakļauts interpretācijai un atkodēšanai. Tas ietver spriedumus un apgalvojumus, un nav vienaldzīgs attiecībā pret subjektu. Tas ir *teksts*, un kā tāds ir atkarīgs no nozīmes un references. Turpretī noteikumiem nav subjekta, un to izpausmes forma ir maznozīmīga; noteikumus neatšifrē, kā arī negūst baudu no to izpratnes – svarīga ir tikai to ievērošana...”¹⁷⁸

Kopumā, pieņemot, ka ir iespējams vilkt paralēles starp Bodrijāra teoriju-fikciju un noteikumu/Likuma nošķīrumu, var izvirzīt vairākus secinājumus.

¹⁷⁷ Baudrillard J. *Seduction*. 8.

* Likums (*Law*) ir Lakāna lietots jēdziens. Tā pamatā ir Freida Oidipa kompleksa izpratne, proti, Likums jeb Tēva-vārds ir tas, kas, pirmkārt, aizliedz bērnam iekārot māti, otrkārt, ievada bērnu simboliskajā/valodas kārtā. Likums ir tas, caur ko indivīds nosaka sevis un pasaules izpratni, kas garantē apzīmēšanas un references attiecības.

¹⁷⁸ Baudrillard J. *Seduction*. 132.

Pirmkārt, teorija-fikcija nav lineārs process, tas ir drīzāk ciklisks un atgriezenisks (ar to cita starpā varētu skaidrot Bodrijāra tendenci vēlinajos darbos atgriezties pie agrīno darbu tematikas, kā arī viena darba ietvaros sastopamajā jēdzienu un ideju pārvērtēšanā, atkārtotā analīzē).

Otrkārt, doma nav virzīta uz kāda konkrēta mērķa sasniegšanu, tā vietā lai attīstītu kādu konkrētu koncepciju vai teoriju, Bodrijārs drīzāk īsteno realitātes un teorijas kritiku, kas izpaužas gan teksta formālajā, gan saturiskajā aspektā.

Treškārt, ja pieņem, ka Bodrijāra darbi ir spēle, tad nav iespējams tos skatīt kā atšifrējamu, interpretējamu tekstu, kas prasa leģitīmāciju un ticību: spēlē tiek iznīcināta ticamības sfēra, kas piemīt reālajam, spēle pieprasa darbības turpinājumu bez ticības un fascināciju.¹⁷⁹

Šajā sakarā, protams, rodas jautājums – kā ir iespējams lasīt Bodrijāra darbus. Iespējams, viņam pieņemamākā atbilde būtu, neņemt tos pārāk nopietni un vienkārši spēlēt līdzī, sajūsmināties, bet neticēt. Tomēr, manuprāt, situācija nav tik vienkārša – varētu piekrist R. Milleram, kurš norādīja, ka ir neiespējami fiksēt, vai Bodrijārs spēlējas vai nē. Kā raksta Kellers, ir patiesi grūti saprast, vai Bodrijāra teksti būtu jālasa kā teorija vai fikcija. Viņaprāt, Bodrijārs, no vienas puses, vēlas, lai sociālie teorētiķi viņa tekstus uztvertu kā teoriju, kas apraksta aktuālos procesus sabiedrībā, pasniedz lietas, kādas tās ir, bet, no otras puses, vērstos pie “ciniskiem anti-sociologiem”, vēlas, lai tie izbauda viņa fikciju, eksperimentus, rotaļīgumu.¹⁸⁰

Varbūt šajā kontekstā ir iespējams runāt par tādu kā dubultstratēģiju, Bodrijāra īstenoju mārketinga triku: radīt produktu (tekstu), kas vienlīdz piemērots dažādām mērķauditorijām. Tomēr, manuprāt, šajā sakarā jau atkal var vilkt paralēles ar Bodrijāra simulācijas koncepciju: lai arī šīs koncepcijas centrā ir ideja par realitātes izžušanu simulācijā, Bodrijārs nepārtraukti atgriežas gan pie realitātes jēdziena, gan tā izpratnes, lai raksturotu simulāciju un hiperrealitāti. Šķiet, ka neskatoties uz centieniem izdarīt nošķirumus un atrunāt realitātes nāvi, Bodrijārs joprojām paliek sasaistīts valodā, kas balstās uz “realitātes” jēdziena nepieciešamību. Līdzīgi attiecībā uz teoriju, var lietot paša Bodrijāra pausto domu, ka lai radītu teoriju, ir jātic reālā esamībai, jo ir nepieciešams kāds pamats, uz kā lietām balstīties. Ir neiespējami radīt teoriju ar pārliecību, ka tā nav nekas vairāk par fikciju, jo teorētiķim ir jātic, ka viņš ar šo teoriju virzās uz priekšu.¹⁸¹ Lai arī

¹⁷⁹ Baudrillard J. *Seduction*. 133.

¹⁸⁰ Kellner D. Jean Baudrillard. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

¹⁸¹ Baudrillard J. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. 115.

Bodrijārs šādā veidā kritizē citus teorētiķus, tomēr pats šķiet nespēj pilnībā atbrīvoties no ticības, ka teorijai ir jēga un ka tai ir saistība ar notiekošo. Pat ja viņa mērķis ir tikai citu teoriju kritika, tad tas tā vai tā ir konkrēts mērķis, uz ko viņš virzās, attiecīgi ticot tā realitātei. Līdz ar to būtu grūti Bodrijāra tekstus uzvert tikai kā *nonsensu* vai absurdu spēli, jo tiem tomēr ir kāda stratēģija.

Kopumā, var secināt, ka Bodrijāra teorijā-ficijā ir satopami spēles elementi, tomēr tā nav uzskatāma par spēli bez pamata, iekšējas struktūras un bez mērķa. Darbā *Pavedināšana* ir konstatējama virzība uz tradicionālas, interpretējošas teorijas kritiku. Var strīdēties par to, cik relevanta šī kritika ir. Ņemot vērā salīdzinoši nelielo tiešo reakciju uz viņa provokācijām, varētu izvirzīt secinājumu, ka Bodrijārs ir palicis nesadzirdēts. Tomēr, manuprāt, un kā to norāda arī Kelners, viņa ietekme ir drīzāk slēpta – tā sakņojas izaicinājumā, un citu teoriju pārstāvji uz to atbild drīzāk mēģinot kritizēt vai pat ignorēt Bodrijāra viedokli.

Nobeigums

Kā jau minēts darba ievadā, šajā pētījumā sākotnēji vēlējos analizēt pavedināšanas jēdziena izmantošanu sociālo parādību aprakstā, tomēr pētniecības gaitā nonācu zināmā mērā pretrunīgā Bodrijāra tekstu izpratnē, kas lika radikāli pārvērtēt manu izpratni par viņa teorētisko pozīciju un attieksmi pret filozofiju un teoriju. Kopumā jautājums, uz kuru vēlējos rast atbildi šī pētījuma rezultātā ir: kā lasīt Bodrijāra darbus?

Bieži gan kritiķi, gan lasītāji Bodrijāram pārmet nekonekvenci, nezinātniskumu, skaidru jēdzienu un struktūras trūkumu darbos. Tomēr uz viņa tekstiem iespējams paskatīties arī savādāk, pieņemot, ka visi iepriekš minētie “defekti” ir daļa no kopējas stratēģijas. Sīkāk pētot viņa darbu *Pavedināšana* un intervijās pausto viedokli, nonācu pie secinājuma, ka šajā darbā daudz svarīgāku lomu ieņem teorijas problematizācija, nevis sabiedrības raksturojuma mēģinājums. Tāpēc apsvēru iespēju, ka Bodrijāra rakstīšanas stratēģijas mērķis ir interpretējošas, uz adekvātu realitātes atspoguļojumu tendētas teorijas pamatotības apšaubīšana. Šāds skatījums, pat tad, ja ir tikai spekulācija Bodrijāra intences sakarā, manuprāt, dod daudz interesantāku un produktīvāku viņa darba *Pavedināšana* lasījuma iespēju. Tādēļ izvirzīju hipotēzi, ka Bodrijāra teorija nav vērsta uz adekvātu sociālās realitātes raksturojumu veidošanu, bet gan provokatīvas, rotaļīgas „teorijas” izveidi, kuras centrā būtu centieni atklāt tradicionālas teorijas nepamatotību. Savukārt, kā vienu no darba mērķiem izvirzīju teorijas-fikcijas izpausmju analīzi darbā *Pavedināšana*. Zināmas grūtības darba uzdevumu īstenošanā radīja, pirmkārt, pats Bodrijāra teksts, kas visai nosacīti pakļaujams filozofiskai analīzei, otrkārt, jēdziena pavedināšana plašais nozīmju spektrs, treškārt tas, ka viņa priekšstati par teoriju nebija eksplicīti aprakstīti, bet gan drīzāk manifestējās viņa paša rakstīšanas, teoretizēšanas stilā un psihoanalīzei, feminismam adresētajā kritikā.

Drošticams izvirzītās hipotēzes pierādījums prasītu paša Bodrijāra apstiprinājumu par viņa darbu rakstīšanas intenci, tāpēc sava pētījuma iespēju robežās drīzāk mēģināju atklāt, kādas iespējas paver šis alternatīvais Bodrijāra darba lasījums, kas ļauj izvairīties no daļas viņa virzienā raidītās kritikas. Pētījuma gaitā nonācu pie secinājuma, ka šāds Bodrijāra lasījuma veids varbūt nav produktīvs sociālās filozofijas un teorijas jomā, jo drīzāk vērsts uz to pamatu sašūpošanu, tomēr tas ir tuvāks viņa paša uzskatiem par postmodernas teorijas iedabu, līdz ar ko šķiet arī pareizāks viņa darbu lasīšanas paņēmiens.

Salīdzinot Bodrijāra savdabīgo teorētisko pozīciju ar viņa laikabiedru Deridā un Liotāra teoretizēšanas stratēģijām, nonācu pie secinājuma, ka Bodrijāra teoriju-fikciju var uzskatīt par mēģinājumu rehabilitēt teoriju laikā, kad, stingri runājot, teorija tās tradicionālā izpratnē nav iespējama. Šādai postmodernai anti-teorijai, patafizikai jeb teorijai-fikcijai piemīt vairākas būtiskas pazīmes, kas to nošķir no tradicionālas teorijas: pirmkārt, savas relativitātes, pamatu trūkuma apzināšanās un problematizācija, otrkārt, fragmentācijas, diskontinuitātes un citu parādību atspoguļošana teksta formā, treškārt, spēles stratēģijas īstenošana, ceturtkārt, Bodrijāra sakarā tradicionālas teorijas parodija jeb simulēšana tās kritikas nolūkā.

Saistībā ar feminismam un psihoanalīzei veltīto Bodrijāra kritiku, iespējams konstruēt Bodrijāra kritizētās teorijas „modeli”. Kopumā šādu teoriju raksturo tas, ka tā ir balstīta uz izpratni par valodas un realitātes korespondējošām attiecībām. Tās centrā ir ideja, ka zem parādībām ir kāds slēptais, latentais diskurss, kas spēj piešķirt parādībām to patieso nozīmi, izskaidrot tās. Attiecībā uz sievišķā/vīrišķā nošķiruma problematizāciju, iespējams konstatēt Bodrijāra mēģinājumu izlauzties ārpus binārajām opozīcijām un attiecīgi vērst kritiku pret teorijām, kas akcentē dominējošo un noliedz apspiesto opozīcijas pusi. Manuprāt, Bodrijāra visnozīmīgākais pārmetums tradicionālas teorijas sakarā ir tās nepamatotās pretenzijas uz objektīvu, patiesu jeb adekvātu realitātes tvērumu.

Pretstatā minētajām pazīmēm, iespējams spekulēt par to, kāds varētu būt Bodrijāra piedāvātais alternatīvās teorijas modelis: jau iepriekš minētajām teorijas pazīmēm, šķiet, būtu jāpievieno prasība pēc teorijai iekšējas nozīmju, parādību spēles, kā arī pretrunu un nesakritību inkorporēšanu tajā. Tomēr šajā sakarā, manuprāt, iespējama Bodrijāra pozīcijas kritika, norādot, ka viņa izvīzītās prasības drīzāk atbilst fikcijas jeb literatūras jomai, nevis teorijai. Tāpēc, pēc manām domām, vienīgais Bodrijāra kaut cik pamatotais iebildums pret tradicionālu teoriju, ir tās nepamatotās pretenzijas uz adekvātumu, patiesumu. Attiecīgi teorija, kas cita starpā atzītu to, ka ir tikai viena no daudzajām “valodas-spēlēm” un paturētu šo “šaubu momentu” teorijas perifērijā, būtu glābta no Bodrijāra uzbrukumiem.

Pievēršoties Bodrijāra teorijas-fikcijas un tās lietojuma darbā *Pavedināšana* analīzei, nākas secināt, ka arī Bodrijāra piedāvātā teorijas alternatīva ir pakļaujama kritikai. Pirmā un galvenā iebilde ir, ka teorija-fikcija atrodas tādā kā robežsituācijā starp literatūras un zinātnes diskursiem, ilgstoša līdzsvara jeb stabilitātes situācija nav neiespējama. Līdz ar to teorijai-fikcijai draud ieslīdēšana vienā vai otrā galējībā. Kā novērojams Bodrijāra tekstos, brīžiem viņa izteikumi pretendē uz zinātniskumu un

šķietami raksturo aktuālas parādības mūsdienu sabiedrībā, brīžiem tiek pausti uzskati, kas drīzāk piederētos zinātniskās fantastikas žanram, nevis sociālajai filozofijai.

Otrkārt, Bodrijārs un viņa pētnieki norāda uz šādas anti-teorijas nepārtraukto atgriešanos pie pašas pamatojuma problematizēšanas. Zināmā mērā Bodrijāram šo prasību ir izdevies ievērot, tomēr tās sakarā rodas cits būtisks jautājums, proti, cik derīga var būt teorija, kuras centrā ir tās pamatu apšaubīšana un problematizēšana. Bodrijāra atbilde, iespējams, būtu saistīta ar simulācijas koncepciju, norādot, ka principā neviena teorija nespēj izlauzties ārpus sevis. Tomēr, manuprāt, Bodrijāra simulācijas koncepciju iespējams pavērst arī pret viņa paša uzskatiem un norādīt, ka ja teorija nav spējīga raksturot neko ārpus sevis, tad viņa simulācijas koncepciju nevar izmantot par attaisnojumu minētajā situācijā, jo tā nav attiecināma uz jebko ārpus sevis.

Treškārt, Bodrijārs raksta par pavadināšanu kā dominējošā diskursa apspiesto pusi, attiecīgi viņa „teorija-fikcija” ir vērsta uz šo apspiešanas attiecību atcelšanu un noklusētās puses pacelšanu pāri dominējošajai. Tomēr, iznāk, ka Bodrijāra teorija tādā gadījumā īsteno interpretēšanas stratēģiju, jo meklē kaut ko viņpus dominējošā diskursa (piem., pavadināšanu). Piedevām, sievišķā un pavadināšanas iznešana priekšplānā un vīrišķā, varas, ražošanas kritika, zināmā mērā liecina par apgrieztu binārās opozīcijas vienas puses dominēšanas iedibināšanu.

Kopumā, varētu piekrist Kelneram, ka “teorija-fikcija” ir daļa no Bodrijāra “koķetērijas”, proti, mēģinājums izpatikt dažādām potenciālās mērķauditorijas grupām, no vienas puses, viņa darbi veidoti tā, lai rastu atbalsi sociālo filozofu un teorētiķu vidū, no otras puses, tie vairāk orientēti uz lasītājiem, kam saistošs liekas viņa neakadēmiskums, nihilisms, fatālisms u.tml.

Tomēr neskatoties uz iespējamo Bodrijāra pozīcijas kritiku, nobeigumā vēlos uzsvērt viņa pozitīvo devumu, kas saistāms ar jauna jēdzieniskā aparāta un metodoloģijas piedāvājumu sabiedrības aktuālo norišu analīzē, kā arī izaicinājumu skatīt citā gaismā pašsaprotamus un drošticamus jautājumus “Bodrijārs mūs ievedis pasaulē, kas ir diezgan tālu no akadēmiskas filozofijas, pasaulē, kas izjautā domas un diskursus. Jauno filozofisko perspektīvu meklējumi Bodrijāram ir nodrošinājuši vispasaules uzmanību, bet arī kritiku par viņa ironiju, vārdu spēli un intelektuālajām spēlītēm. Tomēr viņa darbus iespējams skatīt kā izaicinājumus tradicionālai un mūsdienu filozofijai, kas provocē domātājus pievērsties senām filozofijas problēmām, kā patiesība un realitāte, jaunā, aktuālā veidā.”¹⁸²

¹⁸² Kellner D. Jean Baudrillard. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss]

Literatūras saraksts

Avoti:

1. Baudrillard Jean. *Symbolic Exchange and Death*. SAGE Publications, 1998.
2. Baudrillard Jean. *Seduction*. New York: St.Martins Press, 1990.
3. Bodrijārs Žans. *Simulakri un simulācija*. Rīga: Omnia Mea, 2000.
4. Baudrillard Jean. Interview with Diana Hunter. // *Image and Ideology in Modern/Postmodern Discourse*. State University of New York Press, 1991.
5. Baudrillard Jean. *Baudrillard Live: Selected Interviews*. Routledge, 1993.
6. Baudrillard Jean. *Selected Writings*. Polity Press, 1998.
7. Baudrillard Jean. *Passwords*. London, New York: Verso, 2003.
8. Жан Бодрийяр. *Соблазн*. Москва: Ad Marginem, 2000.

Sekundārā literatūra:

9. Attias Ben. *Welcome to the World of Jean Baudrillard*.
Sk: <http://www.csun.edu/~hfspc002/aud/>
10. Boer Jason De. The Fatal “theory-fiction” of Jean Baudrillard. // *International Journal of Baudrillard Studies*. [elektroniskais resurss]
Sk.: http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/vol2_1/deboer.htm
11. Fisher Mark, Livingston Suzanne. *Desiring Seduction*. [elektroniskais resurss]
Sk.: <http://www.cru.net/archive/seduction.htm>
12. Gane Mike. Jean Baudrillard. // *Profiles in Contemporary Social Theory*. London: SAGE Publications, 2001. 194-205.
13. Gane Mike. *Jean Baudrillard: in Radical Uncertainty*. London: Pluto Pres, 2000.
14. Grace Victoria. *Baudrillard's Challenge: A Feminist Reading*. Routledge, 2000.
15. Hussey Andrew. Jean Baudrillard. // *New Statesman*. Vol. 132, Issue 4646.
[elektroniskais resurss] Sk.: <http://www.newstatesman.com/200307140020>
16. Kellner Douglass. *Jean Baudrillard After Modernity: Provocations on a Provocateur and Challenger*. Vol. 3., Nr. 1., January 2006. [elektroniskais resurss]
Sk.: http://www.ubishops.ca/baudrillardstudies/vol3_1/kellner.htm
17. Kellner Douglass. Jean Baudrillard. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2005.
[elektroniskais resurss] Sk.: <http://plato.stanford.edu/entries/baudrillard/>
18. Kellner Douglass. *Jean Baudrillard: from Marxism to Postmodernism and Beyond*. Stanford University Press, 1989.

19. King Anthony. Baudrillard's Nihilism and the End of Theory. // *Telos*. United Kingdom, 1998. Issue 112.
20. Macey David. *The Penguin Dictionary of Critical Theory*. Penguin Books Ltd, 2000. 379. – 380.
21. Miller Robert. *Beyond Postmodernism? Toward a Philosophy of Play*.
[elektroniskais resurss]
Sk.: http://home.vicnet.net.au/~exist/pdf/2001_December.pdf
22. Plant Sadie. Baudrillard's women: The Eve of Seduction. // *Forget Baudrillard?* Routledge, 2003.
23. Ross Andrew. Baudrillard's Bad Attitude. // *Seduction and Theory: Readings of Gender, Representation, and Rhetoric*. University of Illinois, 1989.
24. Sawchuk Kim. Semiotics, Cybernetics, and the Ecstasy of Marketing Communications. // *Baudrillard: A Critical Reader*. Blackwell Publishing, 1994. P. 89. – 119.
25. Wicks Robert. Jean Baudrillard, Sociologist. // *Modern French Philosophy: From Existentialism to Postmodernism*. Oneworld Publications, 2003. 279. – 293.
26. William R. Schroeder. *Continental Philosophy: A Critical Approach*. Blackwell Publishing, 2005.

Papildus literatūra:

27. Aylesworth G. Postmodernism. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
[elektroniskais resurss] Sk.: <http://plato.stanford.edu/entries/postmodernism/#6>
28. Bauman Zygmunt. *Liquid Modernity*. Cambridge, 2000.
29. Bauman Zygmunt. *Work, consumerism and the new poor*. Open university press, 2005.
30. Benjamin W. *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*.
[elektroniskais resurss]
Sk. <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ge/benjamin.htm>
31. Burdjē Pjērs. *Praktiskā jēga*. Rīga: Omnia Mea, 2004.
32. Cahill Ann J. Continental Feminism. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.
[elektroniskais resurss] Sk.: <http://plato.stanford.edu/entries/femapproach-continental/>
33. Derrida Jacques. *Of Grammatology*. The Johns Hopkins University Press, 1997.
34. Docherty Thomas (Ed.). *Postmodernism: A Reader*. Harvester Wheatsheaf, 1993.

35. Featherstone Mike. *Consumer Culture & Postmodernism*. SAGE Publications, London, 1998.
36. Hassan Ihab. *From Postmodernism to Postmodernity: The Local/Global Context*. [elektroniskais resurss]
Sk.: http://www.ihabhassan.com/postmodernism_to_postmodernity.htm
37. Heidegers Martins. *Malkasceļi*. Rīga: Intelekts, 1998. 58. – 82.
38. Lacan Jacques. *Écrits: A Selection*. W. W. Norton & Company, 1982.
39. Lyotard J. F. *The Postmodern Condition*. [elektroniskais resurss]
Sk.: <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm>
40. Reinolds Jack. Jacques Derrida. // *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss] Sk.: <http://www.iep.utm.edu/d/derrida.htm>
41. Ritzer George (ed). *Encyclopedia of Social Theory*. SAGE Publications, 2004. Vol. I, II.
42. Sharp Matthew. Jacques Lacan. // *The Internet Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss] Sk.: <http://www.iep.utm.edu/l/lacweb.htm>
43. Tuana Nancy. Approaches to feminism. // *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. [elektroniskais resurss] Sk.: <http://plato.stanford.edu/entries/feminism-approaches/>

Anotācija

Mana maģistra darba *Pavedināšana – Bodrijāra “teorijas-fikcijas” izaicinājumi* centrā ir Bodrijāra nelielās, bet provokatīvās grāmatas *Pavedināšana* analīze. Ar šo darbu mēdz datēt Bodrijāra postmoderno pavērsienu un savdabīga teoretizēšanas stila – teorijas-fikcijas izveidi.

Sākotnējā pētījuma iecere bija izvērtēt pavedināšanas jēdziena lietderīgumu sabiedrībā aktuālu procesu analīzē, tomēr pētījuma gaitā saskāros ar pretrunīgu Bodrijāra tekstu vērtējumu, kas lika uzdot jautājumu – kā lasīt Bodrijāra darbus? Ņemot vērā Bodrijāra virzienā vērsto kritiku par viņa neakadēmiskumu, izvirzīju hipotēzi, ka viņa teksti nav tik daudz vērsti uz akadēmiskas, zinātniskas teorijas par mūsdienu sabiedrību izveidošanu, kā uz pašas teorijas iespējamības problematizēšanu.

Apskatot Bodrijāra un viņa laikabiedru Deridā, Liotāra uzskatus par teorijas vietu un lomu mūsdienu sabiedrībā, nonācu pie secinājuma, ka Bodrijāra fatālais, pārspīlētais, fragmentārais rakstīšanas stils uzskatāms par viņa mēģinājumu rehabilitēt teoriju apstākļos, kad patiesa, realitāti adekvāti atspoguļojoša teorija vairs īsti nav iespējama.

Analizējot darbā *Pavedināšana* pausto psihoanalīzes un franču feminisma kritiku, mēģināju rast atbildi uz jautājumu – kādu alternatīvu Bodrijārs piedāvā tradicionālai, bet, viņaprāt, kļūdainai teorijai. Izvirzīju pieņēmumu, ka Bodrijārs alternatīvu teoriju ir iemiesojis savos tekstos kā rakstīšanas, teoretizēšanas stratēģiju. Manuprāt, Bodrijāra piedāvātā alternatīva ir viņa teorija-fikcija, proti, teorija, kas nebalstās ārpus tās esošā realitātē, spēj apšaubīt pašas patiesumu un pamatoju, spēlējas ar parādībām un zīmēm, necenšas izskaust iekšējās pretrunas; teorija, kas svārstās uz teorijas un fikcijas robežas.

Tomēr kritiski izvērtējot Bodrijāra teoriju-fikciju, darba beigās, nonācu pie secinājuma, ka viņam neizdodas izveidot alternatīvu paša kritizētajai teorijai, jo, pirmkārt, viņš pats tekstā nav konsekvents teorijas-fikcijas principu ievērošanā, kā arī, viņa teoriju-fikcija nemitīgi apdraud ieslīgšana literatūras vai zinātniskas teorijas jomās, kas būtu pretrunā ar Bodrijāra pozīciju.

Neskatoties uz šīm kritiskajām iebildēm, tomēr uzskatu, ka Bodrijāra darbs *Pavedināšana* ir saturiski bagāts un nozīmīgs. Lai arī Bodrijāram nav izdevies piedāvāt pieņemamu alternatīvu tradicionālai teorijai, viņa savdabīgais jēdzieniskais aparāts un aicinājums paskatīties uz vispārpieņemtām zināšanām no radikāla cita skatu punkta, ir nozīmīgs devums filozofijai un sociālajai teorijai.

Abstract

French thinker Jean Baudrillard is widely known as a challenger and provocateur. Some call his theoretical position “terrorism” and criticize his style of writing, some praise him as “the high priest of postmodernism”. In the last decades he has gained popularity and become one of the best known French thinkers worldwide.

This paper is a study of his highly controversial book *Seduction* (1979), which is mostly interpreted as Baudrillard’s affront to feminism and psychoanalysis.

My strategy is to analyze this text from more philosophical point of view, revealing or rather deconstructing possible challenges that this book poses to readers, critics and philosophers. Part of my argumentation is that Baudrillard’s text should not be read as a coherent, academic theory, but rather as playful and ironic “theory-fiction”, which shows the groundlessness of theory.

Although I agree with some of critics, who claim that Baudrillard’s texts lack consistency, clearly defined concepts and logical argumentation, I want to point out that what might seem as Baudrillard’s flaw or incapability, in fact, can be seen as a part of his specific strategy.

Therefore, my conclusion is that Baudrillard’s texts should be read as provocation or game rather than theory.

Main body of the paper is divided in three chapters: the first one is devoted to Baudrillard’s “theory-fiction” and possible challenges it poses to traditional theorizing, in the second chapter I take a closer look at *Seduction* and try to show the possible attacks or provocations Baudrillard addresses to other thinkers, last chapter is an attempt to prove that Baudrillard’s writing can itself be taken as a type of seduction.

To sum up, I have come to conclusion that Baudrillard’s theory indeed can be read as a game and a radical provocation to social theory, in fact, to any interpretative discourse. But, on the other hand, I don’t think that Baudrillard succeeds in developing an alternative way of theorizing, instead he seems to fall back on the same mistakes that he depicts in the theories of other thinkers.